
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 46

Personlighetsutveckling och målrationalitet

Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet

Mikael Palme

UPPSALA
UNIVERSITET

SEC, Uppsala universitet

<http://www.skeptron.uu.se/broad/sec/>

November 2008

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet
(Sociology of Education and Culture)

URL	www.skeptron.uu.se/broadly/sec/
Tel. vx	+46 (0)18 4710000
Postadr.	Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala Universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala
Redaktör	för serien Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi: Donald Broady

Mikael Palme

Personlighetsutveckling och målrationalitet

Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports, 46

November 2008

ISSN 1103-1115

© Författaren och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 2008

Innehållet i denna rapport är identiskt med den femte uppsatsen (s. 195–276) samt referenslistan (s. 287–294) i Mikael Palmes sammanläggningsavhandling *Det kulturella kapitalet. Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*, Studier i utbildnings- och kultursociologi 1, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala universitet, 2008. Alltsammans, inklusive sidbrytning och paginering, överensstämmer med utformningen av den tryckta avhandlingen.

Disputationen äger rum 5 december 2008 i Universitetshuset, Uppsala. Ämnet är utbildningssociologi. Opponent är Jonas Frykman, handledare Donald Broady.

Personlighetsutveckling och målrationalitet Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet

Tidigare analyser av gymnasieskolans sociala struktur i Stockholm inom den forskningstradition i vilken denna studie görs har pekat på två huvudsakliga polariteter när elevernas sociala ursprung tas i beaktande. Den första och viktigaste ställer det som med ett lite slitet ord kunde kallas för "elitutbildningar", befolkade av elever som har nått särskilt goda resultat under sin tidigare skolgång och som oftast kommer från välutbildade och välbeställda hem, mot mer "folkliga" utbildningar, dit främst elever söker sig som inte har samma lyckosamma skolbakgrund och ofta har sitt ursprung i familjer med lägre utbildning och svagare ekonomiska tillgångar. Studieförberedande program på traditionella lärdomsgymnasier som Södra Latin, Kungsholmen och Norra Real och på nya, framgångsrika friskolor som Viktor Rydberg står mot yrkesinriktade program och utbildningar på gymnasieskolor belägna i mindre välbeställda förorter som Vilundagymnasiet i Upplands Väsby eller S:t Botvid i Botkyrka.

Den andra polariteten, som varit statistiskt betydligt svagare underbyggd men samtidigt stabil över åren, är spänningen mellan vad som kan kallas kultur och ekonomi. Utbildningar befolkade främst av elever från grupper som står nära utbildningssystemet, offentlig sektor och kulturella yrkesområden skiljer sig från utbildningar som väljs främst av elever vilka har ursprung i familjer verksamma inom ekonomins områden och privat sektor. Studieförberedande program på vissa av de traditionella kommunala innerstadsgymnasierna, utbildningar med kulturell och estetisk inriktning och Waldorfskolor har stått mot skolor som Enskilda gymnasiet, skolor i de välbeställda norra förorterna och skolor med gymnasieutbildningar med teknisk och ekonomisk inriktning.

De två polariteterna har återkommande avspeglat sig i mönster i rekryteringen till gymnasieskolans utbildningar och med andra ord i de utbildningsstrategier, de gymnasieeval, hos elever och familjer som dessa mönster är uttryck för. I hög grad, men långt ifrån bara, har de reflekterat socioekonomiska demografiska skillnader i boendet. Men liknande polariteter har också återfunnits i livsstilar, trosföreställningar och framtidsperspektiv hos elever på olika utbildningar. En

jämförelse mellan eleverna på Södra Latins naturvetenskapliga program och dem på det s.k. EU-programmet på Frans Schartau – utbildningar som när undersökningen gjordes i avseende på sin sociala rekrytering svarade mot polariteten mellan kultur och ekonomi och båda hade höga betygsgenomsnitt hos sina elever – visade till exempel att de förra mer flitigt besökte fria teatergrupper, oftare läste *Dagens Nyheter* än *Svenska Dagbladet*, kände större tveksamhet inför för mycket betyg i skolan och oftare såg framför sig en framtida yrkeskarriär i offentlig sektor, under det att de senare värderade musikalerna högre än fria teatergrupper, föredrog *Svenska Dagbladet* framför *Dagens Nyheter*, önskade betyg tidigt i skolan och visade större entusiasm inför framtida yrken inom privat sektor.¹⁶⁷

I en analys av familjers och ungdomars förhållande till utbildning i en välmående Stockholmsförort i slutet av 1980-talet framträdde tydligt just denna polaritet som en motsatsställning mellan en kulturell och en ekonomisk övre medelklass. Den kom på ett systematiskt sätt till uttryck i sätt att se på fostran, studier, fritidsaktiviteter, smak och livsvärden. Den kulturella polens familjer hyste en särskild tro på personlighetens betydelse, värnade om dess växt och förhöll sig skeptisk till det nyttotänkande som de menade kännetecknade den ekonomiska polens familjer, vilka i sin tur tenderade att se utbildning som en kalkylerad, mätbar investering i framtiden avsedd att ge avkastning.¹⁶⁸ Studier av högskolans studenter lyfte fram liknande skillnader mellan studenter på utbildningar inriktade mot kultur och mot ekonomi. Hos de förra återfanns en stark övertygelse om personlighetens och originalitetens värden, uttryckt i ett undvikande av allt som sågs som kollektivt och uniformt, vare sig det gällde betygsättningens klassificeringar eller mainstream-klädsel, under det att de senare snarare bekände sig till värdet i en ledig behärskning av kollektiva värden och hierarkier, från salstentamina och betyg till den klädsel som olika sociala hierarkier krävde.¹⁶⁹

Sedan dessa studier gjordes har utbildningssystemet förändrats åtskilligt. De tidigare studier av gymnasieskolan som här hänvisats till genomfördes före eller under de genomgripande utbildningspolitiska reformer som präglade skolan under 1990-talet. Skolans kommunalisering 1991, gymnasieskolereformen 1992 och den nya läroplanen för gymnasiet som i sin nuvarande form fastställdes 1994, innebar en decentralisering av den statliga makten över gymnasieutbildningens konkreta utformning till kommuner, skolor och lärare.¹⁷⁰ Införandet av skolpengen 1992¹⁷¹ gav

¹⁶⁷ Donald Broady, Ingrid Heyman & Mikael Palme, "Le capital culturel contesté. Étude de quatre lycées de Stockholm".

¹⁶⁸ Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*.

¹⁶⁹ Donald Broady & Mikael Palme, *Le champ de l'enseignement supérieur en Suède*.

¹⁷⁰ Se exempelvis Lindensjö & Lundgren, *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Styrningsaspekter av denna utveckling behandlas också av Elisabeth Nihlfors i doktorsavhandlingen *Skolchefen i skolans styrning och ledning*. Uppsala Studies in Education 102. Uppsala, Uppsala universitetsbibliotek, 2003, i vilken en av poängerna är att skolans styrning genom kommunaliseringen och målstyrningen blivit mer svåröverblickbar och bland annat kännetecknas av "dold" styrning genom politiska beslut som begränsar kommunernas ekonomiska manöverutrymme när det gäller skolsatsningar.

efterhand i storstadsregionen Stockholm med sitt stora befolkningsunderlag upphov till en snabb expansion av friskolor och framväxten av en tidigare okänd utbildningsmarknad. I mitten av 1990-talet fanns i länet sex nya gymnasiefriskolor som skapats efter skolpengens tillkomst och de tog emot en försvinnande liten del av alla elever. Läsåret 2008 beräknas minst 143 enskilda friskolegymnasier vara etablerade.¹⁷² Men friskornas expansion utgör bara en av effekterna av 1990-talets reformer. Decentraliseringen och skolkonkurrensen hade också en stark effekt på gymnasieutbildningarnas själva innehåll och form. Utbildningar med en särskild inriktning eller profil började expandera i mitten av 1990-talet med en snabb tillväxt både av lokala grenar av nationella program och av s.k. specialutformade program.¹⁷³ Inför läsåret 2000/2001, efter närhetsprincipens slopande, fanns exempelvis bara i Stockholms stad cirka 320 sökalternativ för elever som gått ut grundskolan.¹⁷⁴ Mängden profilerade utbildningar har sedan dess fortsatt att öka och att döma av gymnasieskolornas hemsidor är det inför läsåret 2008/2009 få kommunala skolor och friskolor som inte erbjuder något slags profilinriktning.

Det finns med andra ord fog för att säga att topografin i det landskap gymnasieskolan utgör omvandlats rejält och att kartan över gymnasieutbildningarna har blivit mer svåröverblickbar. Har omdaningarna lett till att de grundläggande polariteterna som de tidigare studierna pekade på har förändrats? I ett första avsnitt ska denna fråga belysas med användning av att samma metodiska redskap som i de tidigare analyserna, men med visst fokus på den andra av de två polariteterna, den mellan kultur och ekonomi. Den enda tillgängliga och med tidigare studier jämförbara statistiska informationen härstammar från 2001, kort efter att närhetsprincipen slopades i Stockholms stad, varför de mönster som kan avtäckas inte speglar de senaste årens utveckling. En poäng är dock att dessa mönster av allt att döma är bestående över åren.

I ett andra avsnitt redovisas och diskuteras några huvuddrag i den utveckling som på ett genomgripande sätt har omvandlat villkoren för gymnasieskolornas verksamhet och påverkat deras utbud av utbildningar till både innehåll och form. Det huvudsakliga underlaget är här intervjuer gjorda huvudsakligen under läsåret 2007/2008 med 12 skolledare och två skolchefer i Stockholms län, kompletterade av statliga, regionala och kommunala rapporter av olika slag.

Ett tredje avsnitt riktar intresset mot ett av de lättast åtkomliga instrumenten för gymnasieskolornas konkurrens om elever, deras hemsidor. Dessa är uttryck för

¹⁷¹ 1992 lades en proposition fram till Riksdagen om valfrihet och fristående skolor, Prop. 1991/92:95, men tillägg till och förändringar av denna gjordes ett flera gånger de kommande år. Se Gunnar Rikardsson, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund, Studentlitteratur, 2004, s. 168ff.

¹⁷² <<http://www.skolverket.se>>, 10/9, 2008.

¹⁷³ S.k. SM-program som kräver särskilt tillstånd från Skolverket därför att de avviker för mycket från timplanen i de nationella programmen för att kunna betraktas som lokala grenar av dessa. Under 2000-talet har en mer restriktiv tillämpning av regelsystemet gjorts, bland annat därför att dessa program ofta förde med sig en dyrare skolpeng.

¹⁷⁴ *Gymnasieintagningen* 2006.

de strategier skolorna utvecklar för att attrahera elever, samtidigt som de avslöjar åtskilligt om de positioner skolorna intar i relation till varandra i denna konkurrens. Analysen fokuserar främst på symboliska värden och vissa av de tankefigurer som lanseras på hemsidorna vilka reflekterar polariteterna i gymnasieskolans sociala struktur och inte minst den mellan kultur och ekonomi som är studiens centrala tema.

Intresset för hemsidornas symboliska universum uppstod i samband med de elevintervjuer som ligger till grund för studiens avslutande, fjärde **del och av** vilka det framgick att hemsidorna kunde väcka starka känslor av både avståndstagande och identifikation. Detta avsnitt närmar sig polariteten mellan kultur och ekonomi så som den ter sig i elevernas förhållande till utbildning, intressen och förväntningarna på framtiden på två utbildningar inom samhällsvetenskapligt program som båda intar framträdande positioner inom den kulturella respektive ekonomiska pol i gymnasieskolan som de kvantitativa analyserna lyfter fram. Den underliggande frågan är vad som tycks skilja eleverna åt i avseende på vilka personliga tillgångar de bygger upp under skoltiden och på djupt liggande övertygelser och förhållningssätt till utbildning.

En social karta över gymnasieskolan: högt mot lågt, kultur mot ekonomi

Statistiska mönster i elevrekryteringen hos olika gymnasieutbildningar kan ses som uttryck för utbildningsstrategier som individer och grupper tenderar att utveckla och som beror både på vilka slags och vilken mängd tillgångar – relaterade till ekonomi, boende, sociala kontaktnät, utbildning och behärskande av en dominerande kultur – de förfogar över och på hur de värderar de utbildningsalternativ som är möjliga för dem. Den gymnasieskolans "sociala struktur" som dessa elevval skapar är beroende av geografiska demografiska förhållanden – det som ibland förenklat brukar benämnas boendesegregationen, eller hur sociala grupper med olika mängd tillgångar är spridda i Stockholmsområdet som geografiskt rum. Den är också beroende av det politiskt bestämda regelverk som begränsar elevernas valfrihet. 2001, det år som här ska undersökas, var valet av fristående skolor helt fritt, under det att kommunala skolor med några undantag, däribland Stockholms stad, tillämpade närhetsprincipen. Alla kommuner gav också i kommunen boende elever företräde till sina kommunala skolor och de flesta släppte inte egna elever till kommunala skolor i andra kommuner, om inte regionala avtal existerade som tillät detta. Men oavsett begränsningarna i det fria flödet av elever skapade elevernas skolgång systematiska skillnader mellan utbildningar som den statistiska analysen kan avtäcka.

Engelsk (SPE)	Ekonomi (SPEI)	Kultur (SPKU)	Språk (SPSK)	Samhälls- vetenskap (SPSP))	Lokal inriktning	SM- program nära SP
118	2 135	260	310	2 072	407	742
0,7 %	12 %	1,5 %	1,7 %	11,6 %	2,3 %	4,2 %

Tabell 1: Antal och procentuell fördelning av elever på olika inriktningar av samhällsvetenskapligt program i årskurs 2, ht 2001 (Stockholms län)

Bland årskurs 2-eleverna¹⁷⁵ i Stockholmsområdet var år 2001 det samhällsvetenskapliga programmet det klart största. Dess olika nationella och lokala grenar tog emot 29,8 procent av alla elever. Om vi därtill lägger de elever som läste ett så kallat specialutformat program (SM) med samhällsvetenskaplig inriktning stiger andelen elever till 34 procent. Inom vissa sociala grupper, valde kring 50 procent av alla elever ett gymnasieprogram med samhällsvetenskaplig inriktning (jurister 50 procent och företagsledare 49,1 procent).¹⁷⁶ Fördelningen (antal och andel av samtliga elever i årskurs 2) av elever på de olika programmen med samhällsvetenskaplig inriktning visas i Tabell 1.

Det samhällsvetenskapliga programmet i sin helhet var dock mer populärt bland vissa grupper än andra. Om specialutformat program med samhällsvetenskaplig inriktning räknas in, valde minst 40 procent av alla barn till jurister, företagsledare, journalister och högre tjänstemän i privat sektor detta program. Bland andra utbildningsstarka grupper var intresset något mindre, men ändå stort jämfört med de flesta andra program, exempelvis bland läkarbarnen (35 procent) och universitetsläraryrken (34,2 procent). Bland elever från hem i lägre sociala skikt var intresset minst, exempelvis bland barn till okvalificerade arbetare i produktion (26 procent). När vi gör åtskillnad mellan olika inriktningar av detta slag, framträder dock en mer komplex bild.

¹⁷⁵ I den nationella statistik från SCB som dessa uppgifter härstammar från blir elevernas uppdelning på grenar inom ett nationellt studieprogram synlig först i årskurs 2.

¹⁷⁶ I en tidigare studie av gymnasieskolans omvandlingar under 1990-talet i riket som helhet, görs poängen att samhällsvetenskapligt program generellt sett sjunkit i avseende på skolmässig och social rekrytering i relation till Naturvetenskapligt program och i dessa avseenden uppvisar en heterogenitet som ger det en mellanställning mellan det entydigt studieförberedande NV-programmet och yrkesinriktade program. Siffrorna för Stockholmsregionen från 2001 tycks understödja denna analys. Se Donald Broady m.fl., "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", i SOU 2000:39, *Välfärd och skola. Antologi från Kommittén Välfärdsboksut.* Stockholm, Fritzes offentliga publikationer, 2000, s. 5–133.

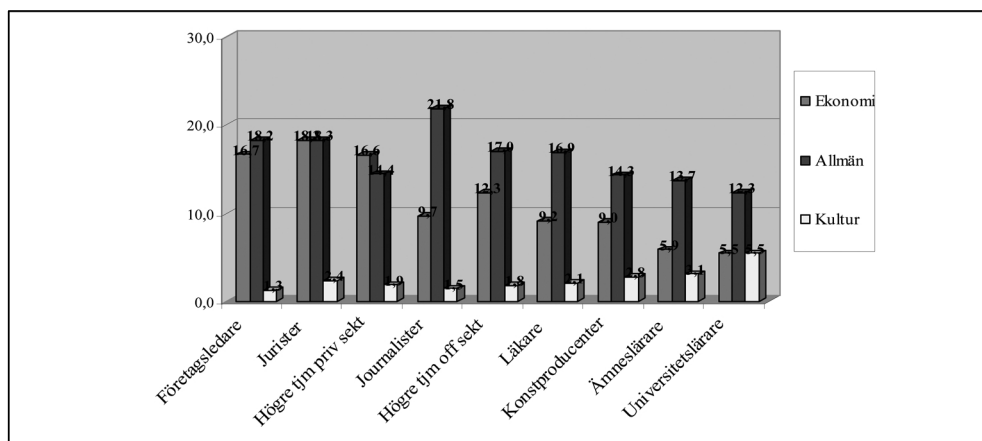

Diagram 1: Andelen elever ur nio sociala grupper som 2001 i årskurs 2 gick på samhällsvetenskaplig, ekonomisk eller kulturell inriktning på Samhällsvetenskapligt program.

Inriktningen mot kultur (SPKU) hade särskild attraktionskraft i grupper vars ställningar vilar på kulturellt kapital – universitetslärare (5,5 procent), ämneslärare (3,1 procent), klasslärare (3,1 procent) och konstproducenter (2,8 procent). Den minsta av de nationella inriktningarna, den med engelsk inriktning (SPE), uppskattades mest av elever från universitetslärarhem (2,7 procent av alla elever med denna bakgrund), ämneslärarhem (2 procent), hem där föräldrarna var tjänstemän på mellannivå (1,8 procent) och konstproducenter (1,7 procent). Dessa båda inriktningar kontrasterade starkt mot inriktningen mot ekonomi (SPEI), den antalsmässigt störta inriktningen av alla med 2 135 elever. Till ekonomisk inriktning sökte sig främst barn till handelsmän (19,7 procent), jurister (18,3 procent), kvalificerade arbetare i service (17,6 procent), företagsledare (16,7 procent) och högre tjänstemän i privat sektor (16,6 procent). Elever från hem för vilka kulturellt kapital utgör den viktigaste grunden för den sociala positionen var i betydligt mindre grad hängade att välja ekonomisk inriktning: bland läkarbarn 9,2 procent, barn till konstproducenter 9 procent, ämneslärarbarn 5,9 procent och universitetslärarbarn 5,5 procent. Den samhällsvetenskapliga inriktningen (SPSP) var 2001 den näst största med drygt två tusen elever. Den attraherade i särskilt hög grad barn till journalister (21,8 procent), jurister (18,3 procent), officerare (17,4 procent) och högre tjänstemän i offentlig sektor (17 procent).

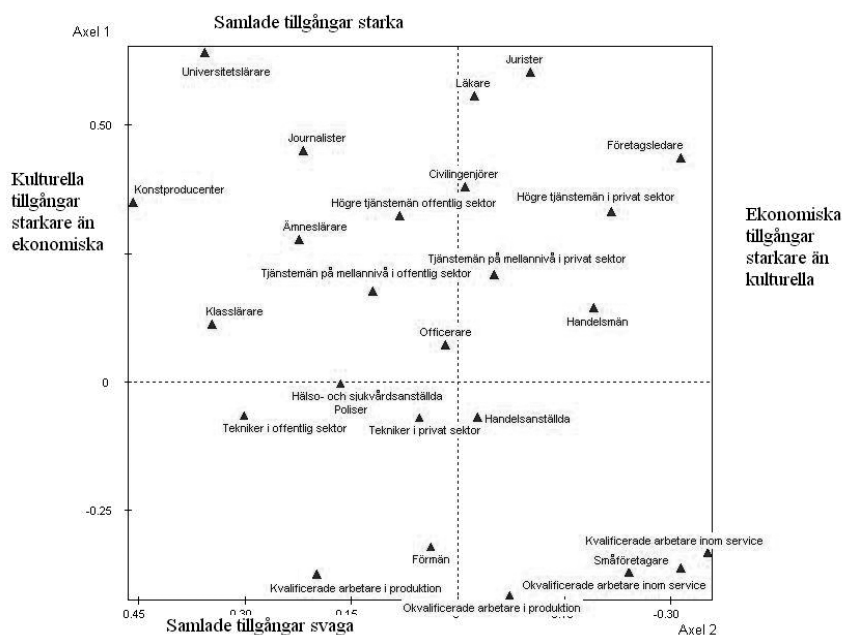
Denna korta redogörelse för vilket värde elever ur olika sociala grupper år 2001 tillskrev olika samhällsvetenskapliga nationella inriktningar tyder på att rekryteringen till samhällsvetarprogrammet uttrycker en polaritet av det slag som diskuterats ovan. Inriktningen mot kultur (och i viss mån mot engelska) har särskilt värde för elever från sociala grupper vars ställningar vilar på ett starkt kulturellt kapital, under det att samma elever visar ett svalare intresse för inriktningen mot ekonomi. Den senare värderas desto högre av elever från hem med föräldrar som

står ekonomiska sektorer i samhället nära (privat sektor, ekonomiska yrken). Synliggjorda i ett diagram ser skillnaderna för några sociala grupper ut som följer när samhällsvetenskaplig inriktning (SPSP) jämförs med den mot ekonomi (SPEI) och kultur (SPKU).

Dessa siffror avser Samhällsvetenskapligt program i sin helhet, när ingen hänsyn tas till skillnader mellan enskilda gymnasieskolor. Det finns därför anledning att ge en mer detaljerad och samtidigt översiktlig bild av det sociala landskap som gymnasieskolan i Stockholmsområdet utgjorde 2001 och därvid urskilja också de skolor vid vilka olika samhällsvetenskapliga utbildningar återfanns. För att ge en möjlighet till jämförelse bakåt i tiden och liknande analyser gjorda för åren 1989, 1994 och 1998, ska enkel korrespondensanalys användas som redskap.¹⁷⁷ Om kartan över gymnasieskolan ritas med samma verktyg som i tidigare studier, har då dess sociala struktur ändrats och vilken plats intar de enskilda samhällsvetenskapliga utbildningarna i denna struktur? Graf 1 visar relationerna mellan sociala grupper, spridningen i socialt ursprung, under det att Graf 2 återger enskilda utbildningspositioner i relation till varandra i samma rum.

När vi granskar hur elever med olika socialt ursprung använder gymnasieskolans utbildningar, står mot varandra i en första dimension (Axel 1, den vertikala i grafen) i grafens övre del grupper med starkare samlade tillgångar (företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor, civilingenjörer, jurister, läkare, högre tjänstemän i offentlig sektor, journalister, ämneslärare, universitetslärare och konstproducenter) och i dess nedre del sociala grupper med svagare tillgångar (kvalificerade och okvalificerade arbetare). Däremellan återfinns grupper som tjänstemän på mellannivå, handelsmän och låg- och mellanstadielärare. Men intresset här är riktat mot den andra, horisontella polaritet som grafen också illustrerar. I dess övre högra del står jurister, företagsledare och högre tjänstemän i privat sektor mot universitetslärare, journalister och konstproducenter i dess vänstra del. Mellan dessa poler återfinns läkare, civilingenjörer och högre tjänstemän i offentlig sektor.

¹⁷⁷ Av de 32 grupper som den sociala klassificeringen av elevernas ursprung innehåller, har tre uteslutits. Individer, eller i detta fall familjer, som inte finns i Folk- och bostadsräkningen, sådana som återfinns där men för vilka uppgifter saknas och sådana som enligt yrkesklassificeringen är bönder, har tagits bort. Den senaste gruppen är så pass liten att fördelningen av elever med detta familjeursprung får en oproportionerlig inverkan på resultatet. Bidragsvärdet är för den första faktorn 0,19 och för den andra faktorn 0,06.

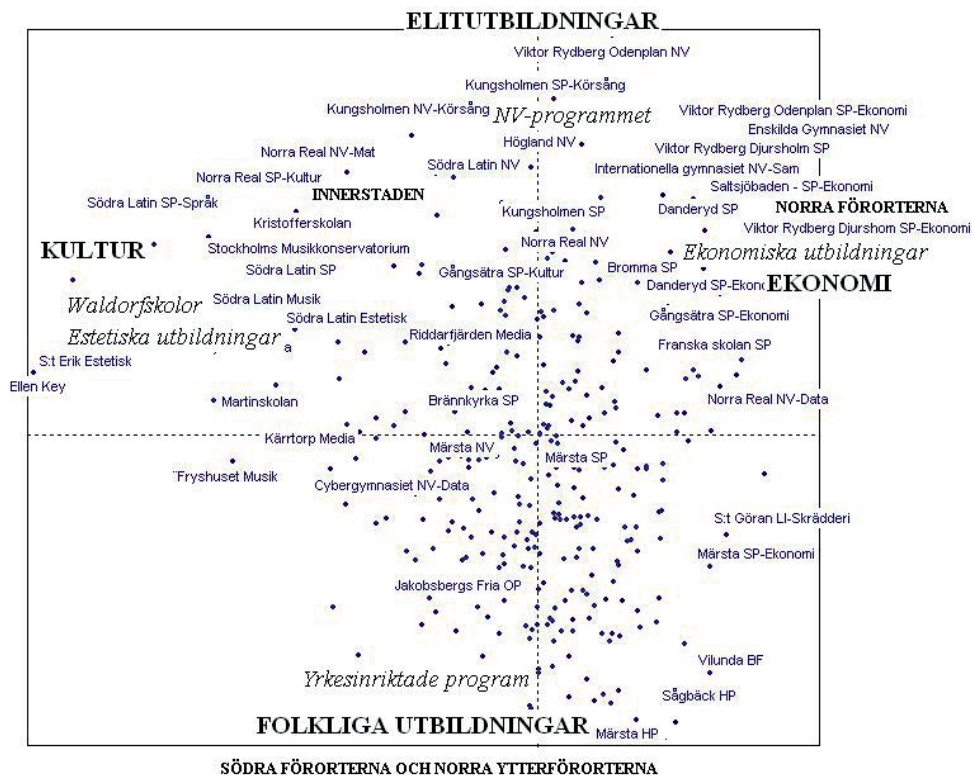

Graf 1: Rummet av sociala grupper (elevers sociala ursprung)

Graf 1 ovan beskriver rummet av sociala grupper när hänsyn tas till hur dessa fördelar sig på gymnasieskolans utbildningar. Låt oss därefter titta på rummet av utbildningar, när hänsyn tas till hur många elever de mottar från var och en av de 29 sociala grupper vi arbetar med i analysen.

Graf 2 nedan pekar ut ett antal oppositioner som präglar gymnasieskolan när hänsyn tas uteslutande till elevernas sociala ursprung. I den övre delen av grafen finner vi med något undantag uteslutande studieförberedande program på antingen innerstadsskolor eller på andra sätt skolor av elitkaraktär: kommunala skolor som Norra Real, Kungsholmen och Södra Latin och friskolor som Viktor Rydberg, Enskilda gymnasiet och Internationella gymnasiet. Ett "undantag" utgör Kristofferskolan med Waldorf-inriktning. I den nedre delen av grafen återfinns utbildningar som i mycket utgör de förras motsats: bygg-, fordons- och handelsprogrammen på skolor som Sögbäck i Huddinge, Märsta gymnasium och Vilunda i Upplands Väsby. Låt oss därefter granska motsvarande graf för axel 2 i korrespondensanalysen, den som ställde kulturellt starka grupper mot ekonomiskt starka: Horisontell står huvudsakligen utbildningar inriktade mot ekonomi (samhällsvetenskapliga programmets ekonomiska inriktning, SPEI) och handel (Handelsprogrammet) i den högra delen av grafen mot utbildningar som antingen är direkt inriktade mot kultur (samhällsvetenskapliga programmets kultuinriktning, estetiska program av olika slag), har Waldorf-inriktning eller är studieinriktade program (NV och SP) på skolor som antingen i sig är attraktiva för kulturellt starka grupper (som Norra Real) eller utgör den mesta realistiska valmöjligheten för

elever ur sådana grupper bland de utbildningar som är geografiskt tillgängliga för de elever som går där, exempelvis Vallentuna eller Nacka.¹⁷⁸

Graf 2: Rummet av gymnasieutbildningar i Stockholms län 2001 (årskurs 2) när hänsyn tas bara till elevernas sociala ursprung

Den polaritet mellan en kulturell och en ekonomisk pol i gymnasieskolan som korrespondensanalysens pekar på är densamma som analyser gjorda för tidigare år lyfter fram. En studie på nationell nivå för år 1988, fyra år före den ännu gällande gymnasiereformen, antydde en liknande skillnad motsatsställning, liksom analyser för läsåren 1992/1993 och 1998/1999.¹⁷⁹ Polariteten är med andra ord stabil över åren och kan i denna mening antas påvisa en viktig dimension av gymnasieskolans struktur, om än långt ifrån den viktigaste. En viktig reservation bör göras. De

¹⁷⁸ Antingen på grund av att det geografiska avståndet till alternativa utbildningar är för stort eller därför att kommunala regelsystem gör en flyttning över kommungränsen svår.

¹⁷⁹ Se Mikael Palme, *Gymnasieskolan i Stockholm före 1991 års gymnasiereform*, Barbro Berg, Donald Broady & Mikael Palme, "L'enseignement secondaire et l'enseignement supérieur en Suède face à l'internationalisation", samt Donald Broady, Ingrid Heyman & Mikael Palme, "Le capital culturel contesté ? Étude de quatre lycées de Stockholm".

polariteter i gymnasieskolan som dessa analyser påvisar avser elevernas sociala ursprung. Ingen hänsyn tas till andra uppenbart viktiga egenskaper hos eleverna, exempelvis deras kön, deras etniska ursprung eller deras mått av skolframgång i grundskolan. Om strävan vore att identifiera enstaka egenskaper hos eleverna som enskilt betyder mer för valet till gymnasiet och för rekryteringen till gymnasieskolans utbildningar, skulle som tidigare studier visat både kön, skolbetyg och etnicitet vara bättre variabler. De polariteter som här lyfts fram utgör dock en dimension också när andra egenskaper hos eleverna än deras sociala ursprung tas i beaktande.

De enskilda utbildningar som mer än andra bidrar till grafens kulturella pol är SP-programmets samhällsvetenskapliga inriktning på Södra Latins gymnasium och de specialutformade, yrkesförberedande programmen för teater och musik på samma skola, SP-programmet med kulturinriktning på Nacka Gymnasium, Waldorf-skolan Ellen Key, medieprogrammet på Kärrtorps och Riddarfjärdens gymnasier, SP-programmet med samhällsvetenskaplig inriktning och det med kulturinriktning på Norra Real, estetiskt program på S:t Eriks gymnasium, IB-programmet på Västberga gymnasium samt elprogrammet i Nynäshamn. Till den ekonomiska polen bidrar främst NV-programmet på Enskilda gymnasiet, SP-programmet med inriktning mot turism på Botvidsgymnasiet i Botkyrka, SP-programmet med ekonomisk inriktning i Bromma, Upplands-Bro, Gångsätra och Viktor Rydberg i Djursholm, handelsprogrammet på Vilunda gymnasium, Samhällsprogrammet med samhällsvetenskaplig inriktning på Tensta gymnasium samt estetiskt program på Gångsätra gymnasium.¹⁸⁰ Att det finns en spridning på skolor och program med hög social rekrytering och sådana med låg kan sägas utgöra stöd för hypotesen att den motsatsställning som här analyseras inte begränsar sig bara till elitutbildningar och till de allra högsta sociala skikten.

Om vi begränsar oss till utbildningar som befinner sig högt upp i den första dimension som korrespondensanalysen pekar ut, det vill säga den som ställer utbildningar med särskilt hög social rekrytering mot sådana med låg social rekryteringsprofil, finner vi att de enskilda utbildningar som mer än andra bidrar till gymnasieskolans kulturella pol är den allmänna och den kulturella inriktningen på samhällsprogrammet samt naturvetenskapligt program med samhällsvetenskaplig inriktning och med inriktning mot matematik på Norra Real, samhällsprogrammet med allmän inriktning på Södra Latin och på Rudbecksgymnasiet i Sollentuna, Kristofferskolans Waldorf-utbildning samt Stockholms Musikkonservatorium, Rytmus. Mot dessa utbildningar står det naturvetenskapliga programmet på Enskilda gymnasiet, de samhällsvetenskapliga programmen med ekonomisk inriktning på Bromma, Viktor Rydberg i Djursholm, Sigtuna, Saltsjöbaden, Blackeberg, Viktor Rydberg i Stockholm, Danderyd och Tibble, samt slutligen de

¹⁸⁰ Denna utbildning avviker på ett intressant sätt från den generella tendensen att utbildningar med estetisk inriktning bygger upp det som här kallats den kulturella polen.

samhällsvetenskapliga programmen med samhällsvetenskaplig inriktning på Viktor Rydberg i Djursholm, L'Estradska, Danderyd, Bromma och Enskilda gymnasiet.

Den slutsats som här ska dras av den beskrivning som gjorts ovan är att den tidigare beskrivna utvecklingen – skolpengens införande, uppkomsten av en skolmarknad där skolor i allt högre grad konkurrerar om elever, expansionen av fristående gymnasier, kommunala och fristående skolors profilering av sitt utbud av utbildningar – inte inneburit att de grundläggande sociala polariteter i gymnasieskolan som tidigare undersökningar konstaterat har förändrats. Däremot tyder analysen på att enskilda fristående skolor kommit att inta centrala och ibland dominerande positioner inom dessa polariteter. Det tydligaste exemplet är Viktor Rydberg som etablerat sig som en skola med en skolmässig och social hög rekrytering.

Polariteten mellan kultur och ekonomi tycks ha flera dimensioner. En är en motsatsställning mellan skolor, ofta men inte alltid kommunala, som särskilt tilltalar elever ur familjer som står offentlig sektor nära och innehar ett starkt kulturellt kapital, vilka skiljer sig från skolor som är attraktiva för sociala grupper som står privat sektor nära. Traditionella innerstadsgymnasier, Norra Real, Södra Latin och i viss utsträckning Kungsholmen, men däremot inte Östra Real, samt Waldorfskolor, står mot vissa andra innerstadsgymnasier, framför allt Enskilda Gymnasiet, samt vissa gymnasieskolor belägna i de norra förorterna och i Nacka och Lidingö. Denna polaritet uttrycker sannolikt skillnader i dessa gruppers spridning i Stockholmsområdet som geografiskt rum och samtidigt skillnader i dessa gruppers aktiva val av skola. Polariteten kommer också till uttryck som en motsatsställning mellan olika gymnasieprogram och profilerade gymnasieutbildningar. Till denna senare dimension bidrar starkt skillnaden i rekrytering till kulturell och ekonomisk gren inom samhällsvetenskapligt program. Denna motsatsställning är som vi sett statistiskt mycket synlig i rekryteringen. Till samma dimension bidrar också skillnaderna i rekrytering till estetiska program och program med teknisk inriktning. Inom det naturvetenskapliga programmet återfinns slutligen polariteten mellan kultur och ekonomi i hög grad som en skillnad mellan skolor.

År 2001, halvvägs i utveckling mot ett i det närmsta helt fritt flöde av elever mellan skolor och utbildningar i Stockholmsregionen och halvvägs i utvecklingen mot den profilering som nu, år 2008, helt präglar gymnasieskolans utbildningsutbud, tycks de grundläggande sociala polariteter bestå som tidigare analyser blottlagt i landskapet av gymnasieutbildningar, också den mellan en kulturell och en ekonomisk pol. Bakom dessa statistiska mönster döljer sig skillnader i hur utbildningar och skolor värderas av de elever och familjer som väljer dem. För dessa val är familjernas och elevernas tillgångar avgörande, mest påtagligt i de högstadietärog som bestämmer den enskilda elevens konkurrenskraft, men också i form av de förkroppsligade dispositioner som avgör vilka värden som man förknippar med gymnasieutbildning och som man vill finna i den skola man

söker sig till Men mönstren återspeglar också gymnasieskolornas strävan att vinna elever och de strategier de utvecklar för att nå framgång i denna kamp. Ett särskilt synligt inslag i dessa institutionella strategier är den profilering som alltmer kommit att präglade Stockholms gymnasieskola.

Skolkonkurrens, profilering och marknadsnischer

Tidigare studier av gymnasieskolan i andra delar av landet har visat på betydelsen av inte bara den statliga reglering som är lika för alla, utan också av kommunala och regionala regelsystem som ofta kan variera åtskilligt.¹⁸¹ En rimlig hypotes är att den form förändringarna av gymnasieskolan i Stockholmsområdet tagit sig efter styrningens decentralisering och skolpengens införande beror på regionens specifika demografiska och politiska karaktär. Ett stort antal kommuner med ett sammantaget mycket stort befolkningsunderlag inom en begränsad geografisk yta har utgjort en potentiell sällsynt stor marknad för friskolornas expansion. Samtidigt har deras olikartade demografiska, ekonomiska och politiska profiler har försvårat en samordning av det slag som funnits förutsättningar för i exempelvis Göteborgsregionen.¹⁸²

Först dryga 15 år efter skolpengens införande tycks Stockholms län 2008 vara på väg mot ett enhetligt, gemensamt system för intagningen, som dock ännu inte täcker alla kommuner och fortfarande innehåller några viktiga undantag.¹⁸³ En gemensam skolmarknad med ett fritt flöde av elever och en fri konkurrens mellan skolor tycks vara på väg att skapas. Om man bortser från det fåtal skolor med andra huvudmän än landstinget eller kommunen som tidigare funnits¹⁸⁴, etablerades de första friskolorna i regionen i början av 1990-talet med Sollentuna Fria gymnasium 1992, Mediagymnasiet i Nacka 1993, Viktor Rydberg i Djursholm, Konsumentföreningens gymnasium på Medborgarplatsen, Jakobsberg Fria Gymnasium med inriktning mot vårdutbildningar och Värmdö Tekniska

¹⁸¹ Se Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv*. Gävleborgs län, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 33. Uppsala, SEC, 2004; Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 34. Uppsala, SEC, 2004; Sverker Lundin, *Gymnasieskolan i Göteborg*. Opublicerat manus. Göteborg, 2004.

¹⁸² Ett bland många uttryck för brist på samstämmighet om regionala regelsystem är olikheten mellan kommunerna i länet i nivå på skolpengen för de nationella studieprogrammen, ett annat skillnaderna i lokala antagningsbestämmelser.

¹⁸³ KSL, samarbetsorgan för kommunerna i Stockholms län, har sedan två år tillbaka skapat en gemensam intagningsenhet för alla kommuner utom fyra i söder. Med några undantagsregler, bland annat för den största kommunen, Stockholms stad, existerar därmed för första gången en gemensam utbildningsmarknad i gymnasieskolan. Se <<http://www.ksl.se>>, 10/9, 2008.

¹⁸⁴ De mest kända är Tyska skolan, Franska skolan, Finsk-svenska skolan, Enskilda gymnasiet, Sigtuna Humanistiska Läroverk, Waldorfskolorna samt ett antal estetiskt eller hantverksinriktade utbildningar som ofta varit 2-åriga.

Gymnasium 1994, samt Haninge Fria Gymnasieskola 1995. Av dessa var de i Jakobsberg, Sollentuna och Haninge, Mediagymnasiet i Nacka samt Värmdö Tekniska skapade av lärare som lämnat kommunala skolor.¹⁸⁵ Initiativet till Viktor Rydberg togs på liknande sätt av tidigare lärare och skolledare från kommunala skolor, men fick formen av en stiftelse med stöd från svenskt näringsliv, bland annat Wallenbergfonderna. Dessa drevs av en önskan att förnya den svenska gymnasieskolan.¹⁸⁶ Konsumföreningens skola startade närmast av ideologiska skäl, med avsikten att bidra till Kooperationens fortsatta utveckling och rekrytering av aktiva medlemmar.¹⁸⁷ Av de år 1995 existerande sju nya fristående skolorna är det bara Jakobsbergs Fria Gymnasium som senare kom att anta formen av ett utbildningsföretag. Det härstammade ur det landstingsägda Jakobsbergs Vårdgymnasium, men köptes 2000 upp av Didaktus AB, ett företag som nu driver fyra gymnasieskolor i Stockholmsområdet och i sin tur är dotterföretag till ett större företag som sysslar med utbildningstjänster.¹⁸⁸

Expansionen av friskolegymnasier har dock allt mer kommit att domineras av utbildningsföretag. Skolverket listar inför skolåret 2008/2009 hela 143 enskilda fristående gymnasieskolor i Stockholms län.¹⁸⁹ En preliminär kategorisering av huvudmännen visar att 64 av dessa skolor ägs av vad som är rimligt att kalla utbildningsföretag i betydelsen att de driver skolor i företagsliknande former och äger åtminstone två skolor.¹⁹⁰ Sju sådana skolor i regionen ägs av tre företag, NTI, Baggium och John Bauer, vilka att döma av företagens hemsidor driver 31, 29 respektive 23 gymnasieskolor i olika delar av landet. 34 av de 64 friskolegymnasierna i Stockholmsregionen tillhör företag, vilka totalt äger mellan 5 och 10 gymnasieskolor. Räknat efter antalet skolor är dessa företag i storleksordning Jensen Education (14), Kunskapsskolan (10), Hästgymnasiet (8), IT-gymnasiet (7), Walters (7), Infokompgymnasiet (6), Framtidsgymnasiet (6) och Vittra (5). Denna ordning är missvisande såtillvida att den bara tar hänsyn till antalet gymnasieskolor. Vittrakoncernen driver utöver sina fem gymnasieskolor också 16 förskolor och, i likhet med Kunskapsskolan, 22 grundskolor. Uttrycket "företagsliknande former",

¹⁸⁵ Intervjuer under 2008 med skolledarna på Haninge och Sollentuna fria gymnasieskolor samt Didaktus hemsida, <<http://www.didaktus.se>>, 11/8 2008.

¹⁸⁶ Intervju med en av skolans första rektorer i april 1995.

¹⁸⁷ Intervju med skolans rektor, mars 2008.

¹⁸⁸ <<http://www.didaktus.se>>, 11/8 2008.

¹⁸⁹ De 2008 existerande tre gymnasiesärskolorna har inte medräknats.

¹⁹⁰ Att uttala sig om motiv för expansionen av skolor är inte möjligt. Principerna för den provisoriska kategorisering som används här grundar sig på samtalen med de 12 intervjuade skolledarna om de mekanismer som driver expansionen av friskolor och bakgrunden till skapandet av nya friskolor. I synnerhet är gränsen svår att dra mellan det som här kallas skolor drivna av utbildningsföretag och andra friskolor för vilka ägandet sker i bolagsform. Aktiebolagsformen är vanlig också hos skolor som här inte först till den första kategorin. Utbildningsföretagens tendens att expandera sin verksamhet genom att öppna nya skolor kan också skönjas hos enstaka huvudmän vars skolor förts till en annan kategori. Ett exempel är Medborgarskolan, vars tre gymnasieskolor förts till kategorin stiftelse- och organisationskolor.

som används ovan, ges här ingen exakt innebörd, utöver den att huvudmannen är bolag och driver minst två skolor. 16 av de 64 skolor som här förts till denna kategori har huvudmän som äger högst två eller tre skolor.

Dock ska ytterligare en typ av skolor räknas till denna kategori, nämligen skolor som närmast kan karaktäriseras som branschskolor och vars huvudmän åtminstone hitintills bara driver en skola. Huvudmännen utgörs antingen av branschanknutna organisationer som Hantverksföreningen i Stockholm, huvudman för gymnasieskolan Hantverksakademin, av storföretag som byggföretaget Peab, ägare av Peab-skolan, eller av flera branschintressenter som gått samman som ägare. Exempel på de senare är Refis-gymnasiet, skapat av en sammanslutning av VVS-installatörsföretag, Industritekniska gymnasiet, framvuxet ur ett redan före skolpengens införande existerande samarbete mellan SL och kommunala yrkesskolor, samt Säkerhetsgymnasiet, bakom vilket står både bevakningsbolag och det fackliga Svenska Transportarbetareförbundet.¹⁹¹ Dessa branschskolor har alla en inriktning mot bestämda yrken och domineras helt av yrkesorienterade program.

Ytterligare en kategori består av skolor knutna till organisationer, föreningar eller stiftelser. Nio av de 143 gymnasieskolorna tillhör större föreningar eller organisationer, vilka ofta har rötter i verksamhet som bedrevs innan friskolereformen. Med undantag av dem som är knutna till Medborgarskolan, driver dessa huvudmän inte fler än en skola. Dit kan räknas Konsumföreningens gymnasium, Fryshuset med delägarskap av ABF och KFUM, Stockholms Tekniska gymnasium med Stockholms Tekniska Institut som huvudman, Stockholms Stadsmissions gymnasium, Sociala missionens skola Futurum, och de till bildningsförbundet Medborgarskolan knutna Stockholms Fria Gymnasium, Kulturama och Textila Gymnasiet. Ytterligare sex skolor tillhör stiftelser som inte har vinstdrivande syften, även om de i vissa fall är huvudman för flera skolor. Dit hör Stiftelsen Viktor Rydberg med sina tre gymnasieskolor. Till denna grupp kan den i regionen hitintills enda kyrkligt ägda gymnasiefriskolan räknas, Andreasgymnasiet med Adventistsamfundet som huvudman.

En kategori skolor kan i brist på bättre benämning kallas för "gamla" fristående skolor, vilka alla existerade innan skolpengen infördes, men nu är beroende av den för sin existens. Dessa är i regionen fem stycken – Sigtuna Humanistiska läroverk, Enskilda gymnasiet, Tyska skolan, Franska skolan och Finsk-svenska skolan.

En sista kategori består av övriga 32 enskilda fristående skolor. Dessa utgör en heterogen grupp, men har gemensamt att huvudmannen driver bara en skola. Även om aktiebolagsformen dominerar, kan huvudmannen ibland vara en enskild firma och ibland ett personalkooperativ. Av skolledarintervjuerna att döma kan ett antal av dessa skolor betraktas som rent idédrivna, utan avsikt att expandera sin verk-

¹⁹¹ <<http://www.refis.se>>, 6/10 2008; <<http://www.industritekniska.se>>, 6/10 2008; <<http://www.sakerhetsgymnasiet.se>>, 6/10 2008.

samhet i utbildningsföretagets form.¹⁹² Andra utgör sannolikt tidiga försök att etablera ett utbildningsföretag som om detta är lyckosamt kommer att växa och öppna nya skolor. Ett exempel är den nyligen startade gymnasieskolan Atletica med äventyrsinriktning, vilken i de flesta avseende svarar mot kriterierna för det som kallats utpräglade utbildningsföretag. Viss information ger skolornas programutbud och inriktning. Av de friskolor vars huvudman driver bara en skola återfinns år 2008 hela 15 som enbart erbjuder yrkesorienterade program, i några fall bara ett enda, som Elektrikergymnasiet, Wäsby restauranggymnasium eller Djurgymnasiet, och i andra fall flera program inom likartade områden, exempelvis Yrkesplugget. Tre av dessa friskolor, Nordiska Musikgymnasiet, Lilla Akademien och Stockholms Estetiska, är helt inriktade på estetiska program, och två, Mediagymnasiet i Nacka och TV-Eстетiska Gymnasiet, på medieprogrammet. Bara sex av dessa skolor erbjuder uteslutande studieförberedande program med en dominans för det samhällsvetenskapliga. Den äldsta är Haninge Fria Gymnasieskola, och det yngsta Metapontum med bara naturvetenskaplig inriktning. Sex skolor, slutligen, kombinerade teoretiska program med medieprogrammet eller estetiskt program. En enda skola erbjöd både ett teoretiskt program och ett praktisk.

Till denna sista kategori kan föras ett sent inslag i avregleringen av skolan till förmån för en med offentliga medel finansierad marknad med skolpengen som grund, den s.k. avknoppning av kommunala skolor, vilken består i att en kommun överlåter eller säljer sina skolor till privata huvudmän. Även om ett flertal sådana varit på tal i regionen, finns ännu bara några få exempel på avknoppning inom gymnasieskolan. En tidig sådan, innan termen myntades, är den tidigare nämnda omvandlingen av det landstingsägda vårdgymnasiet i Jakobsberg som togs över av lärare vilka senare sålde skolan till företaget Didaktus. Den under senare tid hitintills enda genomförda avknoppningen i länets gymnasieskola är den politiskt mycket omdebatterade försäljningen av Tibble Gymnasium i Täby.¹⁹³

Sammanfattningsvis kan denna utveckling beskrivas så att utpräglade utbildningsföretag som i bolagsliknande former driver ett antal gymnasieskolor blivit det dominerande inslaget bland de fristående gymnasieskolorna. 64 av 143 enskilda fristående gymnasieskolor i länet drivs av utpräglade utbildningsföretag. Ett litet men intressant inslag, fem av dessa 64 skolor, är de som kallats branschskolor, alla med yrkesorienterade program, där större aktörer inom ett yrkesområde eller företagsbransch tagit initiativ till att skapa skolor, men utan att etableringen lett till att verksamheten expanderat och nya skolor öppnats.

Ytterligare en kategori, som representerar 15 av de 143 skolorna, är de organisationsanknutna eller stiftelseägda fristående skolorna, vars huvudmän i likhet med branschskolornas med få undantag inte utökat antalet skolor man

¹⁹² Rektorn för en av dessa skolor menade exempelvis att det vore mycket olyckligt om ekonomiska hänsyn tvingade skolan att expandera och öppna nya filialer. Detta stred mot skolans pedagogiska och ideologiska målsättning.

¹⁹³ Sveriges Television, Uppdrag granskning, 19 september 2007.

driver. En liten kategori skolor utgörs av vad som kallats "gamla" fristående skolor med många år på nacken, främst dem knutna till andra europeiska språk, kulturområden och befolkningsgrupper, men också traditionella svenska skolor som Enskilda gymnasiet och Sigtuna Humanistiska Läroverk. Slutligen finns en relativt stor grupp skolor vars huvudmän utgör en disparat samling men som har det gemensamt att de än så länge bara driver en skola. Några förefaller vara utpräglade s.k. idédrivna skolor, som under flera år medvetet inte utökat sin verksamhet, under det att andra föreger alla tecken på att vara första steget i skapandet i vad som här kallats utbildningsföretag, men med skillnaden att de bara driver en enda skola.

En huvudorsak till tendensen att större utbildningsföretag tagit en väsentlig del av den marknad konkurrensen av elever skapat är, enligt flera intervjuade skolledare och skolchefer, att huvudmän som driver en enda, ofta mindre skola, är särskilt känsliga för effekten av förändringar i elevströmmarna. En minskning av antalet elever som söker sig till skolan kan få dramatiska ekonomiska effekter som större utbildningsföretag har helt andra möjligheter att möta. Tydligt exempel kan hämtas från antagningen höstterminen 2007/2008, då en nystartad, liten fristående skola som Metapontum enligt intagningsnämndens uppgifter hade beredskap för 69 elevplatser, men bara tog emot 24 elever, eller Sparre gymnasium i Täby som tog in 36 elever men hade plats för 120. Detta kan jämföras med de större utbildningsföretagen, för vilka elevbortfall av denna storleksordning kan kompenseras av tillströmning i andra skolor som tillhör företaget eller vinster från tidigare år. Walters gymnasier i Haninge och Vällingby erbjöd exempelvis höstterminen 2007 båda 120 platser på sitt enda program (det samhällsvetenskapliga, vilket är företagets affärsidé) men tog in bara 36 respektive elever 46 elever, samtidigt som företaget fyllde alla platser på sin skola i Nacka och de flesta i Danderyd. Kunskapsskolan i Orminge hade plats för 90 elever men tog in 12, under det att samma företags skola i Globen fyllde samtliga 180 existerande elevplatser. Intervjuerna med skolledare för fristående skolor understryker också betydelsen av små ekonomiska marginaler för sådant som elevvård, idrott eller insatser för elever med särskilda behov. Större utbildningsföretag kan, närmast i likhet med de kommunala gymnasierna i en kommun, lättare finna ekonomiska och organisatoriska lösningar för detta slags insatser.

De fristående gymnasieskolorna kan också betraktas utifrån sitt programutbud och profilinriktningar. De två studieorienterade programmen med sina olika nationella och lokala grenar, det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga, utgör sedan lång tid gymnasieskolans största, mätt i antalet elever, med ungefär en femtedel respektive en tredjedel av alla elever.¹⁹⁴ I utvecklingen av fristående skolor har dessa program dominerat. Ett skäl som lyfts fram av intervjuade skolledare är att de kräver få investeringar i lokaler och utrustning, att de traditionellt rekryterar

¹⁹⁴ Gymnasieantagningen 2006.

mer elever som, med ett uttryck som ofta användes i intervjuerna, anses "studiemotiverade", samt att det har varit relativt lätt att med hjälp av det kursutbud som den existerande läroplanen och skollagen tillåter kombinera dessa program med lokala profiler. På en gymnasiemarknad som skolkonkurrensen, enligt intervjuerna, gjort allt mer "nischad" utgör de studieorienterade programmen ett särskilt delområde på vilket konkurrensen står om elever som är inriktade mot eller håller dörren öppen för högre studier.

En tidigare analys av gymnasieskolans utveckling under 1990-talet visar att samhällsvetenskapligt program blivit socialt och skolmässigt allt mer heterogent i relation till naturvetenskapligt program, som i högre grad än tidigare kommit att samla elever med goda studieresultat och högre socialt ursprung.¹⁹⁵ Båda dessa förhållanden avspeglas i de fristående gymnasieskolornas utbud av profiler inom dessa program. Profilinriktningarna tycks först och främst reflektera en skolas position, eller försök att positionera sig, i konkurrensen om de elever den i första hand strävar efter att rekrytera.

Skolor som konkurrerar om de betygsmässigt bästa eleverna – Viktor Rydberg utgör ett bra exempel – har inte profileringsinslag som kan kasta tvivel över den akademiska soliditeten hos de utbildningar skolan erbjuder. Profilinslagen på denna skola avser språkundervisning med lärare som har ett utländskt språk som modersmål, resor till vissa huvudstäder i Europa, samarbete med högskolor, och under de senare åren estetiska inslag som motiveras med att intellektuella prestationer främjas av parallella estetiska aktiviteter.

Men om man bortser från skolornas position och rekryteringsbas, är generellt sett profiler inom samhällsvetenskapligt program mindre starkt avgränsade från skolmässiga aktiviteter. Programprofilerna innehåller oftare än på naturvetenskapligt program sporter av olika slag, medieinslag eller estetiska komponenter. Omvänt avser profilinriktningarna på naturvetenskapligt program, inklusive specialutformade varianter av detta program, oftare än på samhällsvetenskapligt program fördjupningar inom ett viss kunskaps- eller yrkesområde, som miljö eller data, och det är betydligt vanligare att dessa profiler inkluderar former av samarbete med högskolor. Utbudet av profiler speglar med andra ord både skolornas status och marknadsnisch, deras potentiella elever, och de enskilda programmens ställning och potentiella publik.

Ett andra område på vilket de fristående gymnasieskolorna tidigt etablerade sig var det estetiska. Några av de fristående gymnasierna är helt specialiserade mot estetiska program på områden som musik, drama och bild. Kommunala skolors och friskolors musikprofiler utgör tillsammans närmast ett konkurrensfält i miniatyr, med Nordiska Musikgymnasiet, Lilla Akademien, Södra Latins specialutformade musikprogram, Fryshuset, Rytmus och Kulturama. Här tenderar utbildningarna

¹⁹⁵ Donald Broady m.fl., "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier".

antingen att vara nischade mot olika slags musik eller stå i öppen konkurrens med varandra när det gäller samma slags musik.¹⁹⁶

Med några undantag var det först på 2000-talet som etableringen av yrkesinriktade program på fristående skolor expanderade, bland annat därför att vissa av dessa program krävde dyra investeringar i lokaler och utrustning såväl som utvecklade kontakter med de branscher mot vilka programmen är inriktade. De ovan nämnda branschfriskolorna är uttryck för en av flera strategier för att etablera sig på denna marknadsnisch. Ett annat uttryck – som kan exemplifieras med Elektikergymnasiet – är de under senare år inte ovanliga försöken att skapa mindre yrkesinriktade gymnasier. Den dominerande formen av skolor på detta område utgörs av dock dem de som drivs av de stora utbildningsföretagen. Särskilt framträdande är företaget Baggium som runt om i landet äger 29 gymnasieskolor vars namn alla innehåller ordet "praktiska".

Denna bild av friskoleexpansionen antyder en utveckling som skolledarna på olika sätt återkommer till i intervjuerna, nämligen tendensen att skolmarknadens konkurrens om elever skapar bestämda "nischer" inom vilka en viss skolas och utbildnings rekryteringspotential ligger. När någon eller några skolor, som är stora nog, varit först på plan eller haft ett traditionellt grundmurat gott rykte, dominerar i ett geografiskt område eller på ett visst profilområde, tvingas andra hitta en annan nisch på den lokala skolmarknaden där de kan finna sina elever. Att döma av de gjorda intervjuerna kan konkurrensen om elever för vilka högskolestudier utgör ett sannolikt framtidsalternativ utgöra ett tämligen brett marknadsområde på vilket de flesta kommunala och många fristående skolor konkurrerar.

Inom detta område urskiljer sig den marknadsnisch som de studiemässigt allra bästa eleverna utgör. De kommer också ofta från etablerade, högt utbildade sociala skikt, som statistiska samband med socialt ursprung visar. Konkurrensen om dessa elever sker både på kommunala och fristående skolor – i likhet med vad som nyss konstaterades om de genomsnittliga skillnaderna mellan naturvetenskapligt och samhällsvetenskapligt program – oftast genom att man erbjuder profiler som kan sägas vara inriktade mot utbildning som sådan, utan sidoblickar på andra inslag eller aktiviteter. Ett undantag är profilerade inriktningar inom denna marknadsnisch som innehåller inslag av musik eller "estetik", som i fallet med det kommunala Kungsholmens gymnasiums körklasser eller det fristående Viktor Rydberg estetiska inslag på sina program. Ibland förekommer på detta slags skolor inga profilinriktningar alls på de nationella studieförberedande programmen, utöver dem som de nationella grenarna av dessa program utgör. Några intervjuade skolledare kunde öppet påstå att detta slags profilinriktningar ofta är "kosmetiska".

När konkurrensen på de studieinriktade programmen inte gäller de mest högpresterande eleverna, tycks de erbjudna profilerna öka i antal och blir på både kommunala och fristående skolor som allra flest när samma program riktar sig mot elever med lägre betyg, för vilka högskolestudier inte är uteslutna men bara utgör en alternativ väg in på arbetsmarknaden. Här återfinns starkt profilerade varianter av de två studieorienterade programmen, i synnerhet på det både i avseende på

¹⁹⁶ Intervju, Södra latin, våren 2005.

rekrytering och på sitt potentiella innehåll mer heterogena samhällsvetenskapliga programmet. De profilerade utbildningarna kombineras av dessa skolor inte sällan med ett utbud av yrkesorienterade program. En ofta förekommande profilering är den mot sport och idrott, men också tydligt yrkesorienterade profiler inom studieförberedande program är vanliga. Exempel på det första är det kommunala Farsta gymnasiums idrottsprofiler och det nyligen etablerade fristående Athleticagymnasiet med "Utbildning Idrott Arbete" som samlande beteckning på sitt utbud av två studieförberedande och ett yrkesorienterat program. Exempel på det senare är yrkesprofilerade program med samhällsvetenskaplig inriktning på det kommunala S:t Botvids gymnasium i Botkyrka och Bernadottegymnasiets specialutformade program inriktat mot uniformsyrken.

Betygsnivåerna i intagningen och några av skolledarintervjuerna tyder också på att det är mot detta slags marknadsnisch – elever som inte har de högsta betygen med sig från grundskolan men som vill hålla dörren öppen för högskolestudier som alternativ till ett direkt inträde i arbetslivet – som åtskilliga av de stora utbildningsföretagens utbildningar konkurrerar. Den stordrift som utbildningsföretag som John Bauer, Kunskapsskolan, Jensen och Vittra kan dra fördel av ekonomiskt för att effektivisera kostnader och balansera förluster kombineras att döma av flera av skolledarintervjuerna med andra grepp för att skapa ekonomisk effektivitet. Ett är att modellera koncept för pedagogik och arbetsformer enligt vilka skolledare, lärare och elever arbetar. På hemsidorna finns dessa koncept ofta tämligen noggrant beskrivna och deras pedagogiska fördelar förklaras. Enligt de intervjuade skolledarna för fristående skolor utövar detta slags fastställda modeller för pedagogik dock sällan attraktionskraft på de skolmässigt mest framgångsrika eleverna. Den mest framstående fristående gymnasieskolan, Viktor Rydberg, har också gjort det till ett slags varumärke att inte använda sådana koncept. Profileringen som strategi kan på detta slags skolor inriktade mot elever med i relation till det studieinriktade programmet medelmåttiga eller låga betygsprestationer leda till ett mångfaldigande av profiler med liten reell täckning i antalet elever.

Profilerade utbildningar med yrkes- eller branschanknytning kan sägas skapa marknadsnischer inom vilka gymnasieskolorna konkurrerar med varandra. De intervjuade skolledarna bekräftade att etableringen av en profilerad utbildning förutsatte en bedömning av vad man kan kalla marknadsutrymmet inom den nisch i vilken utbildningen skulle konkurrera. Ett tydligt exempel är de yrkesinriktade musikutbildningarna, där de nu etablerade skolorna utgör svåra konkurrenter för varje eventuellt nyskapad utbildning. Skolledarna i både kommunala skolor och friskolor underströk också betydelsen av en skolas rykte för den eller de marknadsnischer dess olika program är inriktade mot. I synnerhet för studieinriktade utbildningar riktade mot högpresterande elever har, enligt flera av de intervjuade skolledarna, betygsnivån i intagningen en avgörande vikt. En nedgång i betygsnivån i intagningen kunde till exempel få en skola med sällsynt hög skolmässig rekrytering att överväga åtgärden att minska utbudet med en skolklass och genom att eliminera fler sökande åter höja betygsnivån. På en annan skola, som genom ett drastiskt och i media omdiskuterat ägarbyte snabbt tappat sin tidigare

höga rekryteringsprofil, framstod en snabb återerövring av den tidigare nivån som ett nödvändigt villkor för att på nytt återta den tidigare positionen i vad som av skolledaren kallades en "stenhård" konkurrens om de bästa eleverna. Marknadsföringen av skolan har, enligt skolledarna, blivit en tung men nödvändig post i budgeten. På de mindre fristående skolor på vilka de intervjuade ville avslöja nivån på denna post motsvarade marknadsföringen cirka fyra elevers skolpeng. Eftersom de kommunala skolledarna oftast inte kontrollerar hela den ekonomi som elevernas skolpeng representerar, visste de ofta inte hur mycket den kommunala marknadsföringen kostade, vilket också var fallet för skolledare på skolor tillhöriga större utbildningsföretag.

Skolledarintervjuerna bekräftar att elevströmmarna är en grundläggande mekanism i gymnasieskolans profilering. Även om många skolors profilinriktningar vuxit fram ur intressen inom lärarkåren, måste de locka elever eller åtminstone synliggöra skolan som olik konkurrerande skolor. Alla skolledare bevakade noggrant mönster och trender i sökandet till skolan i intagningsnämndens statistik eller egna marknadsundersökningar vars resultat inte sällan behandlades som företagshemligheter. När negativa trender uppkom i elevrekryteringen, var för en satsning på profilprogram, exempelvis inom idrott, musik eller IT, en möjlighet att vända utvecklingen flera skolor. Dyra program med en förlustkalkyl kunde ibland behållas på utsatta skolor i ett försök att bevara skolans rykte och rekrytering till andra program.

För dessa elevflöden har geografiska avstånd och transportsystemens utbredning betydelse. Tunnelbanans och pendeltågens sträckning har ibland skyddat gymnasieskolor från alltför stor konkurrens och ibland tvärtom utsatt dem för den. I norra Stockholmsområdet har Rudbecksgymnasiet i Sollentuna, ett av hela regionens största, bland annat i kraft av storleken på sitt utbud av utbildningar och sitt centrala läge ur transportsynpunkt, dragit till sig många elever från kranskommunerna, vilka i gengäld förlorat samma elever i sina egna gymnasieskolor. När särskilt utsatta kommuner riskerat att förlora sina gymnasieskolor för att eleverna flytt sin väg har de agerat på olika sätt – med mer eller mindre framgång. Ett har varit att upprätta samarbetsavtal som ökat elevunderlaget i skolorna i samarbetsregionen, vilket försvårade elevflykten så länge kommungränserna utgjorde ett skydd för de kommunala skolorna. Ett annat har varit ambitiösa kommunala satsningar som dem som gjorts på det svårt utsatta Vilunda Gymnasium i Upplands Väsby eller S:t Botvids Gymnasiet i Botkyrka. De kommunala skolorna har då uppfattats som en viktig komponent i hela kommunens ekonomi och utveckling som inte kan utlämnas åt de rena marknadskrafterna.

Både tidigare statistiska analyser av mönster i elevrekryteringen och intervjuerna med skolledare tyder på att 1990-talets expansion av friskolor bland annat var uttryck för en flykt undan socialt och skolmässigt heterogena skolor.¹⁹⁷ Att friskolor som många studier visar genomsnittligt har bättre skolresultat mätt i betyg är parallellt med att de, genomsnittligt, har en högre social och skolmässig

¹⁹⁷ Nihad Bunar, "De andra(s) skolor(na)" i Magnus Dahlstedt & Ingmar Lindberg, *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm, Agora 2002.

rekrytering.¹⁹⁸ Samma socialt selektiva roll kunde även profilerade utbildningar på kommunala skolor spela genom att skapa sociala och skolmässiga reservat för ambitiösa elever som annars på grund av närhetsprincipen bara kunde erbjudas av friskolor. Ett omvänt uttryck för samma mekanism är att inga gymnasiefriskolor vuxit fram i vissa socialt homogena och välbeställda geografiska områden där detta slags undvikande av heterogenitet inte behövs, exempelvis Lidingö kommun eller hjärtat av Bromma i Stockholms kommun, där den kommunala Höglandsskolan fyllt familjernas utbildningsbehov.¹⁹⁹

Skolledarintervjuerna och tillgängliga statistiska indikatorer, exempelvis betygsnivån i antagningen, vittnar om att den allt friare konkurrensen mellan skolor, både kommunala och friskolor, har gjort att det knappast längre är friskolorna som har huvudrollen i skapandet av sociala skillnader genom elevers och familjers undvikande av skolmässig och social heterogenitet, utan i stället den fria rörlighet som skolpengen alstrar. När kommunala gymnasiers mest attraktiva program är fria att söka till för alla, oavsett var eleverna bor, erbjuder friskolan inte längre med nödvändighet en mer homogen miljö. Många friskolor har heller en inte en skolmässigt, och därmed sannolikt inte heller socialt, högre rekrytering än de kommunala skolor de konkurrerar om eleverna med.

Det bör slutligen lyftas fram att de gjorda skolledarintervjuerna understryker att friskoleexpansionen måste förstås i relation till de kommunala skolornas geografiska placering, storlek och utbud. För alla intervjuade skolledare för fristående skolor utgjorde de kommunala skolorna en självklar konkurrent som den fristående skolan förhöll sig till i sin strategi att hitta en marknad på vilken den själv kunde existera. De kommunala gymnasiernas storlek och deras hitintills existerande samlade ansvar att ge plats åt alla elever i kommunen utgör av intervjuerna att döma både en tillgång och en svaghet. Den kommunala Rudbecksskolan i Sollentuna utgjorde genom sin organisatoriska och pedagogiska lösning att erbjuda stora mängder av kurser, tillval och därmed profiler – vilka man genom skolans storlek hade ekonomiskt underlag för – en svår konkurrent både för fristående skolor i sin

¹⁹⁸ Erik Molin visar i en statistisk analys av sambandet mellan betyg, social bakgrund och huvudmannaskap för skolor att elever i fristående grundskolor har genomsnittligt högre betyg än dem i kommunala skolor, men att detta beror på att profilen i de fristående skolornas rekrytering är genomsnittligt högre; se Erik Molin, *Betyg och bakgrund. En rapport om hur avgångsbetyg och ämnesval i grundskolan varierar med elevers kön, sociala klass och etniska bakgrund samt med föräldrars utbildning, inkomst och sysselsättning*. Näringspolitiska enheten, LO. Stockholm, LO, 2005, s. 37; Eva Myrberg kommer fram till samma resultat i sin avhandling om sambandet mellan elevers sociala bakgrund, deras prestationer på internationella test (PIRLS) som mäter läs- och skrivförmåga samt valet av fristående eller kommunal skola. Grundskoleelever i fristående skolor får högre resultat, men detta förklaras av att de fristående skolornas sociala rekrytering är högre. Eva Myrberg, *Fristående skolor i Sverige. Effekter på 9–10-åriga elevers läsförmåga*. Diss., Doktorsavhandlingar från Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen, Göteborg, Göteborgs universitet, 2006; se också Donald Broady m fl, "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", s. 43ff om fristående skolor.

¹⁹⁹ I en av skolledarintervjuerna fördes tanken fram att Brommaelever efter närhetsprincipens slopande i Stockholms stad 1999 kunde börja konkurrera om platser i innerstadsgymnasierna, vilket i sin tur rubbade skolans traditionellt dominerande ställning i stadsdelen vilken gjort etableringen av friskolegymnasier osannolik.

närhet och för grannkommunernas kommunala skolor. På samma sätt kunde Fredrika Bremergymnasiet bland annat i kraft av sin storlek och sina organisatoriska lösningar parera hotet från fristående skolor i denna del av södra Stockholms län.

När kommuner, ofta beroende på den politiskt bestämda viljan i kommunen, väljer att utveckla sina gymnasieskolor utgör de en kraftfull konkurrent till fristående skolor just genom kommunens resurser. I kommuner där de kommunala gymnasierna är utsatta, därför att de förlorar de högpresterande eleverna till friskolor eller andra kommuners kommunala skolor, blir dock storleken, anpassad efter elever som ofta inte längre finns, en börda. Mellan 1999/2000 och 2007/2008 tappade exempelvis Järfälla kommun 25 procent av de elever i kommunen som gick in i gymnasieskolan och framför allt de högpresterande.²⁰⁰ Ett annat tydligt exempel är det kommunala Vilundagymnasiet i Upplands Väsby som på liknande sätt dränerats på elever med goda studieresultat i en negativ spiral som enligt den intervjuade skolledaren var svår att vända, oavsett den verkliga kvaliteten på den utbildning som skolan erbjöd. Denna elevflykt gäller framför allt elever med goda studieresultat, vilket reflekteras i intagningsgränserna för det mest studieförberedande programmet, det naturvetenskapliga. På de kommunala gymnasierna i Vallentuna och Upplands-Bro kommuner var exempelvis den lägsta intagningspoängen inför läsåret 2007/2008 i meritvärde räknat på detta program 80 respektive 70, att jämföra med närmare 200 för Rudbecksgymnasiet i Sollentuna och för många konkurrerande friskolor eller med närmare 300 för de akademiskt högst rankade fristående och kommunala skolorna i länet.

Den inblick som skolledarintervjuerna ger i enskilda gymnasieskolors sätt att förhålla sig till den marknadssituation de befinner sig i ger grund för att tala om *institutionella strategier*, det vill säga den roll gymnasieskolorna själva och deras huvudmän spelar i skapandet av det som kallas gymnasieskolans sociala struktur. Denna struktur bestäms av den användning familjer och elever med olika mängd och slag av tillgångar gör av skolor och utbildningar. Med detta utbud reflekterar inte bara dessa familjers och elevers behov och intressen, utan skapas av skolorna och deras huvudmän själva. I likhet med de familjer och elever som väljer skola, förfogar en gymnasieskola över tillgångar av olika mängd och slag. Den mest påtagliga är ekonomisk, de medel skolan förfogar över på grundval av skolpengen och som kan omsättas i pedagogiska satsningar, lokaler, marknadsföring eller profilerade inslag som resor eller inköp av datorer till eleverna.

Skolledarna – och skolornas hemsidor – understryker vikten av vad som kan betraktas som en helt självklar resurs hos en skola, lärarnas utbildning, kunskaper, erfarenhet och engagemang. Men intervjuerna visar att dessa är långt ifrån en enhetlig storhet, en enhetlig lärarprofessionalism, utan ter sig olika på skolor inriktade mot olika nischer på skolmarknaden och, vilket kan tyckas mer självklart, olika programutbud. Även om alla skolledare betonade vikten av att lärarna har en god relation till sina elever och "kan undervisa", betonade de på skolor med hög rekryteringsprofil hos sina elever oftare än andra också den akademiska kunskapsnivåns betydelse eller olika spjutspetskompetenser, medan skolledare på

²⁰⁰ Uppgifter från den regionala intagningsnämnden för regionsamarbetet mellan Sigtuna, Upplands-Bro och Järfälla 2007.

skolor med mer betygsmissigt medelmåttig eller låg rekrytering framför allt lyfte fram sociala egenskaper och "ledarskap".

En ofta mindre synlig men påtaglig aspekt av den tillgång lärarna utgör är de erfarenheter och kontaktnät utanför skolvärlden de representerar. Satsningar på profilerade utbildningar har ofta inslag som förutsätter kontakter och god orienteringsförmåga inom det område profilen avser. Vissa gymnasieskolors högskolesamarbeten, som ibland är mer önskade än reella, utgör exempel på detta slags ofta på personlig bas utvecklade kontakter som ofta står och faller med de personkontakter som byggs upp och underhålls. Inom estetiska profilområden tycks lärarkårens förankring inom exempelvis den musikaliska världen, teatervärlden eller dansvärlden vara helt avgörande för utbildningens konkurrenskraft. En av de saker som mest särskiljer ledande skolor från mindre betydelsefulla är just styrkan och bredden i denna förankring. Ett exempel utgör de skolor med musikinriktning som tillsammans med de kommunala skolor de på detta område konkurrerar med har vuxit till att utgöra ett konkurrensfält i miniatyr. Detta har skett utan att någon av de existerande skolorna stöpts i det utpräglade utbildningsföretagets form. Detta beror sannolikt på att rekryteringen av den lärarkår som dessa skolor behöver för att framgångsrikt konkurrera med andra skolor förutsätter en personlig förankring i och kännedom om musikvärlden som är svärförenlig med storskalighet och användningen av pedagogiska koncept.

Ytterligare andra tillgångar är mindre påtagliga, men inte mindre viktiga för skolans framgång. Det geografiska läget kan räknas dit, sett i relation både till de transportsystem som bestämmer skolans tillgänglighet och till den demografiska och socioekonomiska karaktären hos dess potentiella upptagningsområde. Andra tillgångar är av både materiell och symbolisk natur, exempelvis skolbyggnadernas karaktär. Skolor belägna i traditionstyngda byggnader, i likhet med några av innerstadens kommunala gymnasier, kan räkna dessa som en tillgång, liksom skolor med nya, moderna lokaler kan betrakta dessa som en resurs. Anciennitet och historia utgör tillgångar för de skolor som kan göra anspråk på detta, medan nybildade skolor hänvisas till att göra modernitet till ett kapital.

En tillgång skolorna själva ofta nämner på sina hemsidor är deras elever. Ur konkurrenssynpunkt är det rykte eleverna ger en skola, enligt skolledarna, mer avgörande än marknadsföringsinsatserna. Även om det tycks finnas gemensamma ingredienser i det "goda ryktet" – ordning, god organisation, bra lokaler, goda relationer mellan lärare och elever – är innehållet i detta goda rykte dock lika lite som lärarkårens professionalism något enhetligt. Det skolkodsbegrepp som myntades i 1980-talets svenska skolforskning tycks ha fortsatt giltighet.²⁰¹ En skolas lärare och den pedagogik de utvecklar beror i hög grad på elevrekryterings karaktär och utbildningens inriktning. Skolledarnas tal om nischer i rekryteringen av elever tyder härvidlag på att skolpengen sannolikt bidrar till att skapa mer homogena skolmiljöer än dem närhetsprincipen frambringade, som var beroende av de närliggande bostadsområdenas karaktär.

²⁰¹ I studier genomförda av Gerhard Arfwedson och Lars Lundman, se t.ex. *Skolpersonal och skolkoder. Om arbetsplatser i förändring*. Stockholm, Liber utbildningsförlag, 1984, eller Gerhard Arfwedson, *Varför är skolor olika?*, Stockholm, Liber utbildningsförlag, 1983.

Villkoren för hur en skola och en skolledare hanterar dessa och andra tillgångar den förfogar över varierar beroende på typen av huvudman och dennes strategi för skolans utveckling. En sådan strategi är de konceptliknande former som är typiska för många utbildningsföretag. Kommunala skolor är med nödvändighet bundna av den kommunala skolförvaltningens och kommunpolitikernas intressen, vilket bland annat i intervjuerna yttrade sig i att de betydligt oftare vittnade om kontakter med skolförvaltningen. Den mindre fristående skolan med en huvudman utan vinstintresse kan ha en rörelsefrihet som i dessa avseenden är större, men som starkt begränsas av ekonomin och av den marknadsnisch den är inriktad mot.

När en skolas tillgångar sammanfaller med elevrekryterings storlek och karaktär, vilket var fallet både för en utpräglad elitskola som Viktor Rydberg och för några av de skolor som riktade sig mot helt andra marknadsnischer, uppfattades villkoren för skolans verksamhet mindre begränsande för skolledarna. Omvänt tedde sig dessa villkor svåra i skolor med en historia och en strategi som inte motsvarades av en elevrekrytering som bar upp dem. Skolledarnas och huvudmännens strategier för utvecklingen av en skola är dock långt ifrån bara beroende av de tillgångar de besitter – lärarkår, lokaler, rykte, erövrad nisch på skolmarkanden – utan också av det politiskt bestämda regelverk som reglerar skolpengens ersättningsnivåer, elevflödena mellan kommunerna och de statliga och kommunala kraven på hur en skola ska skötas. I Stockholmsregionen har detta komplicerade regelverk befunnit sig i ständig förändring sedan det tidiga 1990-talets utbildningsreformer, vilket var ett återkommande tema hos de intervjuade skolledarna. Om det är sant att kraven på en skolledares juridiska och ekonomiska kompetens har ökat, bör det också tilläggas att den till personen knutna förmågan att upprätthålla goda kontakter med skolförvaltningen, lokalpolitikens värld, olika källor för information och finansiering, och förankringen på de sociala områden utanför utbildningens värld mot vilka skolan utbildning är inriktad, också utgör viktiga egenskaper hos skolledaren vilka bör räknas till en skolas samlade kapitaltillgångar.

Symboliska värden och *topoi* på gymnasieskolornas hemsidor

I konkurrensen om eleverna har gymnasieskolornas hemsidor på nätet fått en växande betydelse. De är skolornas ansikte utåt, en konstant tillgänglig och konstant uppdaterad informations- och reklambroschyr. På hemsidan får skolan ett slags andra existens utöver sin faktiska. Den ger en bild av vad skolan vill vara och förklarar dess vision både om sig själv, om vad utbildning är och om vilken mening utbildning har i samhället och livet. Hemsidan visualiserar i bilder, rubriker och texter de värden skolan vill företräda och önskar att elever ska känna igen sig i. Den ger löften om hur intressanta gymnasieåren ska bli och i vilket avseende och de gör utfästelser om framtiden.²⁰²

²⁰² I det följande kommer hemsidorna ofta att omtalas som subjekt som aktivt konstruerar bilden av skolan. När så sker, är det i ungefär samma betydelse som en roman eller en spelfilm kan sägas bygga

Under en period av tio år har hemsidorna utvecklats till en egen genre, vars omedelbara kontext är valet till gymnasiet, skolkonkurrensen och utbildningsdebatten. Skolor med olika tillgångar och positioner i gymnasieskolans struktur utgör avsändare. Huvudmottagare är elever och familjer, som också de har skilda tillgångar och skilda förhållningssätt till och förväntningar på utbildning. Som genre har hemsidan sin egen förväntningshorisont, sina specifika kompositionsprinciper, stilgrepp och innehållsrepertoarer. När en skolas hemsida avviker för mycket från det förväntade innehållet och den förutsedda formen, väcker den förvåning. Som genre befinner den sig mellan informationen och reklamen. Hemsidorna innehåller information om studieprogram och utbildningsprofiler, om skolans organisationsformer, mål, lokala skolplan, geografiska läge, lokaler, kursplaner, lärare och pedagogik.

Det informativa inslaget är dock oskiljbart från, och präglas mer eller mindre öppet av, ambitionen att ge en positiv bild av skolan och av dess utbildningar. Balansen mellan informationskaraktär och reklamkaraktär är i själva verket en av de aspekter i vilken skolornas hemsidor skiljer sig åt. Den mer neutrala informationskaraktär som kännetecknar främst kommunala skolors hemsidor kontrasterar mot det reklamspråk som präglar främst vissa friskolors. Till genren hör ett starkt drag av intertextualitet. Hemsidorna refererar inte bara indirekt till varandra. Deras innehållsliga teman och stilgrepp ger också eko åt andra slags texter eller diskurser i samhället. Öppna eller dolda referenser av det slaget avser inte minst vad man kan kalla hemsidornas idéinnehåll, det vill säga ibland mer och ibland mindre koherenta idéer om utbildning och dess plats i människans liv vilka kan framträda öppet i påståenden eller ligga latenta i formuleringssätt, bilder och illustrationer.

Hemsidornas mångskiftande innehåll och stildrag bildar en sammansatt väv. Idéer som lanseras, kategoriseringar som används, värden som åberopas, stilgrepp som används, referenser som görs, allt formar på den enskilda hemsidan en komplex helhet. Samtidigt som hemsidan inordnar sig i överordnade mönster av skillnader, svarar den sällan i alla detaljer perfekt mot dessa mönster. En hemsida kan saluföra en övertygelse och samtidigt ge röst åt en annan, som delvis tycks vara dess motsats. En deklarerad tro på kunskapsmätningens välsignelser kan, för att ta ett exempel, ibland gå hand i hand med uttryck för tanken att all riktig kunskap inte går att mäta. Med existensen av en genre, i vilken vissa teman tycks föreskrivna, följer också ett förråd av enhetliga, nästan standardiserade idéer och motiv, ett slags hemsidornas vardagstankar, vilka bidrar till att likheter mellan olika hemsidornas idéinnehåll alltid finns. Alla hemsidor försäkrar exempelvis att eleverna på skolan möts av respekt, att skolan lägger vikt vid att eleverna "trivs", att kunskaper hålls högt i kurs och framtiden för skolans elever ser ljus ut. Men standardiserade teman av detta slag utgör bara en tråd i hemsidans väv och lånar alltid nyans av det färgmönster andra trådar bildar. Ordval och formuleringar, idéer och perspektiv, till och med hemsidornas grafiska uppbyggnad, uttrycker systematiska skillnader mellan hemsidorna. I hemsidornas värld av symboliska

upp en karaktär hos sina huvudpersoner. Att uttala sig om "intentionen" bakom hemsidorna skulle förutsätta ett annat material och en annan analys än den som görs här.

representationer av den goda skolan, den goda eleven och det goda lärandet uttrycks trosföreställningar som hänger tätt samman med skolornas objektiva positioner i det landskap gymnasieskolan utgör.

Hemsidorna avspeglar för det första strategier som är förknippade med huvudmannaskapet. Den kommunala skolans närhet till offentlig sektor synliggörs i den mer standardiserade form de kommunala skolornas hemsidor oftast har och deras relativa återhållsamhet med reklamliknande inslag. Utbildningsföretagets tillit till marknaden framträder i hemsidans synliggörande av dess marknadsstrategi. Den idédrivna friskolans förtröstan på de värden den företräder kommer till uttryck i att dessa värden lyfts i förgrunden. Hemsidorna återspeglar för det andra övertygelserna hos de elever, familjer och sociala grupper som utgör skolornas publik. På hemsidorna hos både kommunala skolor och friskolor som konkurrerar om de skolmässigt mest selekterade eleverna är själva utbildningsvärldens inneboende värden ohotade, medan skolor med lägre rekrytering på sina hemsidor ger lika mycket erkännande åt värden utanför utbildningens värld. Skolor som står nära den ekonomiska polen i gymnasieskolans sociala landskap tenderar att på sina hemsidor förknippa utbildning med värden som lönsamhet och yrkeskarriär, i kontrast till skolor som står den kulturella polen nära och vars hemsidor hyllar synen att utbildning söks för sin egen skull. Hemsidorna återspeglar med andra ord de polariteter som de statistiska mönstren i utbildningarnas rekrytering visar upp: högt står mot lågt och kultur står mot ekonomi.

Ett budskaps idéinnehåll förs inom den klassiska retoriken till *logos*, det sätt på vilket fakta och argument "vädjar [...] till åhörarens förnuft och omdöme".²⁰³ I andra textanalytiska traditioner brukar samma idéinnehåll omtalas som ett budskaps "ideationella" aspekt, det en text "handlar om".²⁰⁴ Ett sätt att analysera detta slags innehåll är det argumentationsanalysen erbjuder – att granska en argumentations uppbyggnad och de logiska relationerna mellan olika argument eller idéer. Den följande analysen närmar sig dock idéinnehållet på gymnasieskolornas hemsidor från ett annat håll. Det ska här förstås som uttryck för föreställningar eller värden som "erkänns", det som i den durkheimianska traditionen kallas "kollektiva representationer"²⁰⁵ och i Pierre Bourdieus sociologiska begreppsvärld utgör del av *doxa*,²⁰⁶ det vill säga ofta outtalade, icke-ifrågasatta och djupt liggande föregivettaganden om hur världen ser eller bör se ut. Inom retoriken, påpekar Mats Rosengren, utgör den så kallade topiken, normalt tillhörande *logos*, ett privilegierat område för analysen av *doxa*.²⁰⁷ Med *topos* avses "plats", eller mer vardagligt uttryckt, det debatt- eller kunskapsområde från vilka ett tema eller argument i en

²⁰³ Marie Karlberg & Brigitte Mral, *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Stockholm, Natur och kultur, 1998, s. 34.

²⁰⁴ Se exempelvis Lennart Hellspong & Per Ledin, *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund, Studentlitteratur, 1997, s. 115 passim, eller Göran Bergström & Kristina Boréus, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund, Studentlitteratur, 2005.

²⁰⁵ Durkheim & Mauss, "De quelques formes primitives de classification - contribution à l'étude des représentations collectives", 1903.

²⁰⁶ Bourdieu, *Le sens pratique*.

²⁰⁷ Mats Rosengren, "Retoriken – en kunskapsteori?" i Kurt Johannesson (ed.), *Vetenskap och retorik. En gammal vetenskap i ny belysning*. Stockholm, Natur och kultur, 2001, s. 40–55.

argumentation är hämtat. Rosengren ger med stöd hos Chaïm Perelman begreppet en vidare innebörd. Det pekar ut kollektiva tankefigurer som en text kan innehålla eller åberopa.²⁰⁸ Ett exempel från den kommande analysen är tankefiguren "kunskaper är mätbara". Denna kan ges olika uttryck, från logotyper för kvalitetsmärkning till öppet deklarerade ställningstaganden för kunskapsmätning, och förekommer i olika, men sällan tillfälliga, konstellationer med andra tankefigurer eller *topoi*. Rosengren menar att analysen av en texts *topoi*, eller snarare de specifika sätt den hanterar de *topoi* den åberopar, och hur den relaterar dem till varandra, kan blottlägga de grundläggande trosföreställningar och värden som *doxa* utgör.²⁰⁹

I det följande ska begreppet *topos* ges en innebörd som ligger nära den Mats Rosengren ger det, det vill säga tankefigurer som kan sägas representera trosövertygelser och värden. *Topoi* av olika slag kommer till uttryck inte bara i en hemsidas manifesta idéinnehåll (*logos*), utan också – för att använda den klassiska retorikens indelningar – i dess sätt att bygga upp auktoriteten och legitimiteten hos den som talar (*ethos*), det vill säga i vårt fall skolan själv, och i de grepp som används för att påverka hemsidans läsare (*pathos*).²¹⁰ I den följande analysen ska några signifikanta skillnader lyftas fram mellan de utvalda gymnasieskolornas hemsidor och knyts till grundläggande tankefigurer, *topoi*. Analysen gör inga anspråk på att vara heltäckande. Den begränsas för det första till några få valda tankefigurer, och stannar för det andra vid att beakta bara vissa inslag på hemsidorna, i regel bilder, rubriker och texter på deras förstasidor. Det underliggande antagandet är dock att de oppositioner som lyfts fram ingår i grundläggande tankemönster som en mer systematiskt genomförd textanalys skulle blottlägga.²¹¹ Utgångspunkten är traditionellt durkheimiansk. Hemsidorna ses som uttryck för representationer, kollektiva föreställningar, vars grundläggande tankefigurer uppvisar en homologi med de sociala strukturerna i gymnasieskolan. Även om förhållande mellan bilden av en skola och dess objektiva position och egenskaper inte är enkelt lineärt, är elitskolan en elitskola och den folkliga skolan en folklig skola både i verkligheten och i de representationer av den som hemsidorna i komplexa former uttrycker.

I det följande ska vissa aspekter av de övertygelser (*topoi*) och symboliska värden som skiljer skolornas hemsidor åt lyftas fram. Först ska den grad i vilken utbildning på hemsidan avgränsas som en autonom värld fri från inflytande utifrån granskas. Därefter analyseras de symboliska tillgångar hos skolan som hemsidan lyfter fram och som bygger upp dess auktoritet. I ett tredje avsnitt fokuseras den

²⁰⁸ Hellspong, *Metoder för brukstextanalys*, s. 36; Karlberg och Mral, *Heder och påverkan*, s. 39ff. Exempelen inom parentes är mina egna.

²⁰⁹ Rosengren, a.a., s. 48ff. Det är värt att peka på att Rosengrens användning av *topos*-begreppet har avlägsna likheter med den innebörd begreppet i Curtius efterföljd givits inom litteraturvetenskapen och litteraturkritiken, ungefär "standardiserat motiv".

²¹⁰ Se Karlberg & Mral, a.a.

²¹¹ I det följande kommer uttrycket "förstasida" att referera till den allra första sidan av en skolas hemsida. Ibland används också uttrycket "andrasida", nämligen i de mycket få fall, som Kungsholmens gymnasium, när den första sidan bara utgörs av en sida utan egentlig text och utan meny från vilken besökaren leds vidare till en ny sida.

relation till läsaren som hemsidan konstruerar upp. Slutligen fokuseras i en fjärde del på hur hemsidan lyfter fram symboliska värden knutna till en bildningsorienterad syn på utbildning eller värden förbundna med en målrationalell syn på utbildning som en planerad investering i framtiden.

Urval och metod

För att begränsa det antal hemsidor som jämfördes i analysen valdes 24 skolor ut. Urvalet syftade till att motsvara polariteterna i den struktur i gymnasieskolan som korrespondensanalysen lyft fram. Eftersom uppgifterna som denna analys grundar sig på härstammar från 2001, användes dessutom en mer aktuell indikator på skolornas status, nämligen meritvärdesmedianen i intagningen till läsåret 2008/2009 för de två studieförberedande programmen Naturvetenskapligt och Samhällsvetenskapligt program (för samhällsvetenskaplig inriktning eller, när denna saknades, en annan inriktning på samma program; när en hemsida gällde flera skolor, som i fallet med Viktor Rydberg, Vittra och andra, användes som mått summan av produkten av medianen och antalet antagna elever på varje skola dividerad med det totala antalet elever). För Waldorf-skolan Ellen Key saknas betygsuppgifter. Avsikten var att skapa en spridning i avseende på den skolmässiga rekryteringsprofilen. Eftersom kommunala skolors hemsidor tenderar att vara mer konforma än friskolors är de i minoritet i urvalet. Åtta skolor i urvalet fick i kraft av sin höga betygsmedian i intagningen – och, om skolan existerade 2001/2002 sin då höga sociala rekrytering – beteckningen "elitgymnasier". Till urvalet lades hemsidorna hos två friskolor med uteslutande yrkesförberedande program. I listan med skolor som följer utgör den första betygsmedianen Naturvetenskapligt program och den andra Samhällsvetenskapligt.

Skolornas hemsidor behandlas som en form av texter som kan analyseras utan anspråk på att deras förmodligen ofta olikartade tillkomsthistoria tas i beaktande. Skolledarintervjuerna tyder på att hemsidorna ibland görs av intresserade lärare och ibland av inhyrda konsulter och att de mer eller mindre noggrant granskas av huvudmannen. Man kan alltså fråga sig i vilken mån en hemsida verkligen uttrycker en stabil föreställningsvärld som kännetecknar den skola den tillhör, men denna fråga ligger utanför studiens räckvidd. Det är dock sannolikt att de strukturer som analysen pekar på inte är tillfälliga utan att en hemsidas innehåll och form kan ses som uttryck för en medveten institutionell strategi hos huvudmannen. Analysen lutar sig inte mot en specifik text- eller diskursanalytisk metod, men lånar eklektiskt textanalytiska grepp från olika sådana. De främsta inspirationskällorna har varit dels den klassiska retoriken så som den beskrivs i Karlberg & Mral, *Heder och påverkan*, dels Hellspongs & Ledins textanalytiska modell i *Vägar genom texten*. Eftersom det analytiska greppet består i att identifiera ett antal tankefigurer, *topoi*, på hemsidorna, bör det framhållas att denna aspekt så som den behandlas i analysen inte begränsas till retorikens *logos* i den mening Hellspång och Ledin talar om textens "ideationella" struktur. Tankefigurer i den mening begreppet här används är ofta långt ifrån logiska till sin uppbyggnad och står inte i logiska relationer till andra tankefigurer. Som den klassiska retoriken påminner om, kan tankefigurer utgöra viktiga aspekter av hur talarens auktoritet, *ethos*, byggs upp, samtidigt som de finns underförstådda i en texts interpersonella struktur och dess *pathos*, de medel den använder för att påverka läsaren.

Även om analysen inte bygger på en systematiskt tillämpad metod för textanalys, vilken skulle ha blivit onödigt framtung för studiens syften, utgör de mönster som den lyfter fram med all sannolikhet grundläggande strukturer i hemsidornas värld. Förutom frågan om vilka analysinstrument som används, medför studiet av skolors hemsidor en rad andra metodiska svårigheter som här bara kan antydast. En viktig sådan är att sätta kriterierna för vilket "djup", det vill säga till vilken nivå av undersidor, hos en hemsida som analysen ska omfatta eller vilka inslag på ofta olikartade hemsidor som ska jämföras. Analysen begränsar sig här dels till rubriker, bilder och texter på hemsidornas förstasidor, dels till sidor där de erbjudna studieprogrammen beskrivs, sidor vars innehåll kan sägas bygga upp skolans auktoritet av typen "Skolans historia", samt sidor där skolans pedagogik, "idé", "vision" eller "koncept" förklaras.

	Huvudman	Naturvet.	Samhällsvet.
Elitgymnasier			
Viktor Rydberg	Friskola	318	307
Kungsholmen	Kommunal	315	315
Södra Latin	Kommunal	315	300
Norra Real	Kommunal	315	285
Enskilda Gymnasiet	Friskola	312	305
Teoretiska	Friskola	305	287
Metapontum	Friskola	305	
Franska skolan	Friskola	287	290
Andra gymnasier			
Globala Gymnasiet	Kommunal	277	295
Vittra	Friskola	264	227
Atletica	Friskola	262	252
Fredrika Bremer*	Kommunal	260	215
Jensen	Friskola	257	212
Farsta	Kommunal	257	185
Upplands-Bro	Kommunal	250	230
Kunskapsskolan	Friskola	250	224
S:t Botvid	Kommunal	245	200
Vilunda	Friskola	225	210
Fria gymnasieskolan*	Friskola		235
John Bauer	Friskola		203
Walthers	Friskola		184
Waldorf-gymnasier			
Ellen Key	Friskola		
Yrkesgymnasier			
Yrkesplugget	Friskola	(185)	
Praktiska Gymnasiet	Friskola	(180)	

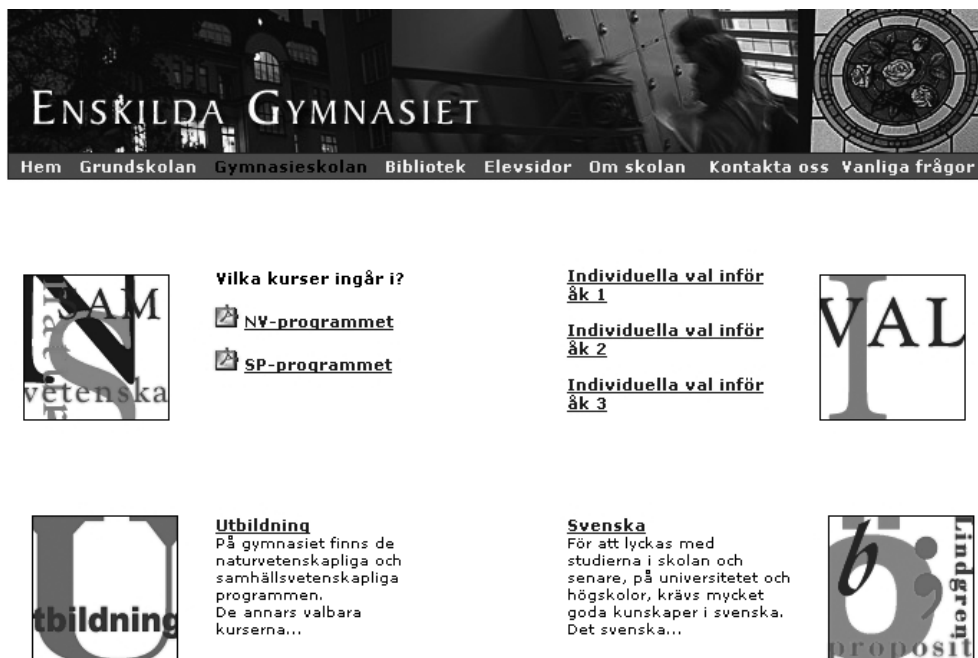
Tabell 2: Skolor vars hemsidor ingår i underlaget för analysen

Avgränsning och uppluckring av utbildning som autonom värld

Åtskillnaden mellan gymnasieskolor som rekryterar elever med skolmässigt och socialt högst ursprung, den elitpol som framträder på gymnasieskolans sociala karta, och deras motsats, skolor som tar emot elever med sämre betygsprestationer och som oftare också kommer från arbetarhem eller lägre medelklasshem, har på gymnasieskolornas hemsidor sin kanske mest synliga motsvarighet i graden av värnande om eller uppluckring av själva föreställningen om utbildning som ett autonomt område, knutet till utbildningssystemet, dess historia, traditioner och språkbruk. Om vi håller oss till den klassiska retorikens indelningar kan denna aspekt sägas avse både *ethos*, arten av den auktoritet hos skolan som hemsidan bygger upp, och *logos*, det idéinnehåll som hemsidan förmedlar. Elitskolornas hemsidor utgör en värld där utbildning är eftersträvansvärd och legitim i sig själv, inte har sin grund i andra mål och inte blandas samman med andra verksamheter. Utbildning utgör här ett "rent" område, avskilt andra områden och deras anspråk på inflytande, en åtskillnad som påminner om den fundamentala uppdelning Durkheim menar att den religiösa tron gör mellan det heliga och det profana och om det som Basil Bernstein i Durkheims efterföljd beskriver som en stark "klassifikation".²¹² De hyllar ofta inledningsvis skolans auktoritet, men denna auktoritet är en auktoritet på utbildningens område.²¹³ Därefter lyfts först och

²¹² I den analys som här görs används idén om avgränsning i en betydelse som står nära Basil Bernsteins begrepp. Klassifikation (*classification*), som Bernstein först och främst tillämpar på skolämnena och undervisningens innehåll, är för honom "the degree of boundary maintenance between contents" (Bernstein, *Class, Code and Control*, Vol. 3, 1975, s. 88). När denna är stark, det vill säga när "things must be kept apart" (ibid., s. 154), upprätthålls ämnenas specifika traditioner, innehåll och gränser. Bevarandet av tydliga gränser skapar "control from within through the creation of specific identities" (ibid., s. 96). I denna mening kan också utbildning som område i hemsidornas föreställningsvärld vara mer eller mindre starkt avgränsat. Den kan antingen bygga på en stark klassifikation med en motsvarande stark "control from within" eller uppvisa påtagliga spår av ett inflytande kommande utifrån. När avgränsningen som på elitskolornas hemsidor är stark, det vill säga när tankefiguren dominerar att utbildning utgör ett autonomt, separat område, är denna intimt kopplad också till den starka klassifikation av ämnen och deras specifika innehåll som Bernstein huvudsakligen talar om. Också den senare uttrycks på elitskolornas hemsidor, även när definitionen av detta ämnesinnehåll är utsatt för strid och förändringar.

²¹³ Elisabeth Hultqvist härleder i sin avhandling, *Segregerande integrering. En studie av gymnasieskolans individuella program*. Studies in educational sciences 38. Stockholm, HLS förlag, 2001, s. 25–30 och passim Bernsteins klassifikationsbegrepp från Durkheims distinktion mellan heligt och profant. Om Hultqvists resonemang förlängs kan med hjälp av Durkheim idén om stark klassifikation kopplas till den om autonomi. All religiös tro, skriver Durkheim, förutsätter att människor föreställer sig saker som tillhörande en av två klasser, de tillhör antingen det profana eller det heliga. Detta bipolära tänkande är i sin tur förknippat med auktoriteten hos religionens utövare. Det heliga kan inte hanteras av "vem som helst": «Il y a des mots, des paroles, des formules qui ne peuvent être prononcés que par la bouche de personnages consacrés; il y a des gestes, des mouvements qui ne peuvent être exécutés par tout le monde» (*Les formes élémentaires de la vie religieuse*, s. 51). Tänkandets åtskillnad mellan heligt och profant motsvarar med andra ord en autonomi hos religionen i förhållande till livets icke-religiösa områden. I en föreställningsvärld där utbildning är starkt avgränsad är dess innehåll inte bara tydligt åtskilt från andra områden. Pedagogisk auktoritet kan bara byggas upp inom utbildningens område och innehas av dem som "konsekrerats".

Figur 1. Stark avgränsning av utbildning, Enskilda Gymnasiets förstasida (övre delen)

främst fram information om de gymnasieprogram skolan erbjuder, om skolämnen, innehåll, pedagogik, timplaner och skolans organisation. Hemsidorna refererar sällan till fenomen utanför utbildningens värld och de lånar sällan sitt språkbruk från andra diskurser än den som hämtas inifrån denna värld.²¹⁴

Ett illustrativt exempel är Enskilda gymnasiet's förstasida²¹⁵ som, förutom sidhuvudet som symboliskt hävdar skolans anciennitet, bara visar länkar till sidorna för sina två studieförberedande program, till de individuella val skolan erbjuder och till sidorna för varje enskilt skolämne. Ingenting på sidan riktar uppmärksamheten mot verksamheter, intressen eller värden som traditionellt inte tillhör en

²¹⁴ Graden av avgränsning har en språkligt, diskursiv sida. Språket kan referera huvudsakligen till den värld som starka gränser avskiljer eller tvärtom, när gränserna är svaga, vittna om påverkan utifrån. I sin analys av två universitets platsannonser visar Norman Fairclough att det ena upprätthåller en traditionell akademisk diskurs, under det att det andra bryter mot denna genom inslag av en markandsföringsdiskurs. Norman Fairclough, "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities", *Discourse Society*, Vol. 4, No. 2, 1993, s. 133–168. Denna tanke används i Ylva Dahlbergs analys av Vilunda gymnasiums hemsida. Se Ylva Dahlberg, *En gymnasieskolas profil på hemsidan. En kritisk diskursanalys av Vilunda gymnasiums hemsida*. Examensarbete, Stockholms universitet, 2008.

²¹⁵ I det följande kommer uttrycket "förstasida" att referera till den allra första sidan av en skolas hemsida. Ibland används också uttrycket "andrasida". Det sker i de mycket få fall, som Kungsholmens gymnasiums hemsida, då den första sidan bara utgörs av en sida utan egentlig text och utan meny och från vilken besökaren leds vidare till en ny sida.

utbildningsdiskurs. Samma återhållsamhet med referenser utanför utbildningsvärlden kännetecknar hemsidorna hos kommunala skolor som Norra Real, Kungsholmen och Södra Latin och en ledande friskola som Viktor Rydberg. I likhet med Enskilda gymnasiet, domineras förstasidorna hos alla dessa fyra skolor av referenser till skolornas anciennitet, men innehåller därutöver uteslutande hänvisningar till vad som i snäv mening kan kallas utbildningsaspekter av deras verksamhet. Kungsholmens andrasida, som är den första på hemsidan med egentligt textinnehåll, rymmer förutom den form av menyrad som är mer typisk för kommunala skolor än friskolor (se figur nedan), rubrikerna "Aktuella nyheter" och "Information om våra utbildningar". Norra Real visar på sin förstasida, förutom en menyrad liknande den på Kungsholmen, länkar till elevföreningar, olika slags läsårsinformation och till ett särskilt för kommunala skolor ofta förekommande inslag, "Rektor har ordet".

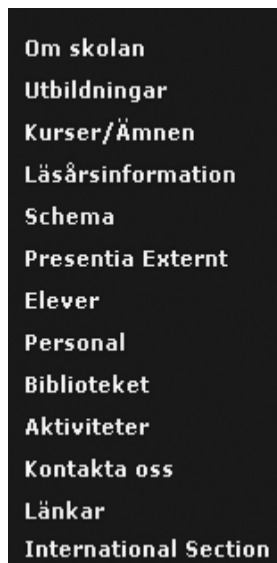
Den starka gräns elitskolornas upprätthåller mellan utbildningens värld och världen utanför står i kontrast till den uppluckring av gränsen mellan utbildning och andra fenomen eller områden som återfinns på hemsidorna hos skolor med lägre rekryteringsprofil och med inriktning mot andra marknadsnischer. Den är som mest framträdande på hemsidorna hos de två friskolor som ingår i urvalet som bara erbjuder yrkesorienterade program inriktade mot manuella yrken. Den gemensamma hemsidan för utbildningsföretaget Baggioms skolor för yrkesorienterade program – alla med namnet "Praktiska gymnasiet" – presenterar på förstasidan en rullmeny där besökaren får uppmaningen "välj yrke" och därefter ställs inför ett 60-tal yrken vilka ordnats efter de gymnasieprogram skolan erbjuder. Efter att ha valt yrke, slussas besökaren vidare till förslag på enskilda skolor runt om i landet inom koncernen där utbildning till ett visst yrke erbjuds. På hemsidan ges de nationella utbildningsprogram, som utbildningarna till dessa yrken rymmer inom, en helt underordnad roll. Gymnasieskolan som utbildningsinstitution med program, studievägar och ämnen tycks frånvarande. Ett liknande upplägg återfinns på friskolan Yrkespluggets hemsida, där ett antal specificerade inriktningar (MC-teknik, Personbilsteknik, Transportteknik, Taktäckare, Glastekniker, osv.) anges som länkar i form av knappar. Dessa länkar öppnar sidor med en beskrivning av själva yrket och av arbetsmarkandens behov av arbetskraft inom detta yrkesområde. Ingenstans på hemsidan framgår exakt vilka gymnasieprogram skolan erbjuder. Båda skolornas hemsidor utgör extrema exempel på när utbildningsvärldens institutionella indelningar och terminologi görs otydliga eller nästan helt försvinner till förmån för presentationsformer som hämtar sitt innehåll, liksom detta innehålls trovärdighet, utanför utbildningsvärlden. Den svaga avgränsningen av utbildning ges legitimitet genom referensen till "verkligheten", vilken skolans utbildningar framställs som närstående eller tillhöriga, vilket synliggörs i textinslaget i Yrkespluggets logotyp, "Verklighetens gymnasieskola".

Figur 2. Svag avgränsning av utbildning, Yrkespluggets hemsida

Den svaga avgränsning av utbildning som de två yrkesorienterade skolorna hemsidor ger uttryck för återfinns också på skolor som erbjuder studieinriktade program men inte konkurrerar inom den nisch på utbildningsmarknaden där striden står om elever med de högsta betygen. Det kommunala S:t Botvids gymnasiums i Botkyrka förstasida ger stor plats åt logotyper för företag och organisationer skolan säger sig samarbeta med (organisationen Transfer som förmedlar föreläsare från företagsvärlden till skolor, företaget Vinge specialiserat inom internationell affärsjuridik, Indiska och Vägverket). Dessa logotyper är typografiskt ställda på sidans högerkant mot vänstersidans mer traditionella meny för hemsidans innehåll av det slag främst kommunala skolor har. Just hemsidornas huvudmenyer uttrycker ofta på en konkret nivå graden av avgränsning av utbildning. Den huvudmeny som S:t Botvids gymnasium använder på sin hemsida liknar den klassiska som återfinns på det kommunala Kungsholmens gymnasium (Figur 3), och kontrasterar därför mot företags- och organisationslogotyperna på samma sida. Som typ skiljer den sig från den svagt klassificerade huvudmeny som är vanligare på friskolor än på kommunala och kan exemplifieras med den på Cybergymnasiets hemsida (Figur X). Namn på länkar som "Snitz", "Funstuff", "ArkivX", "Finess" refererar till andra typer av sidor på nätet inriktade mot ungdom

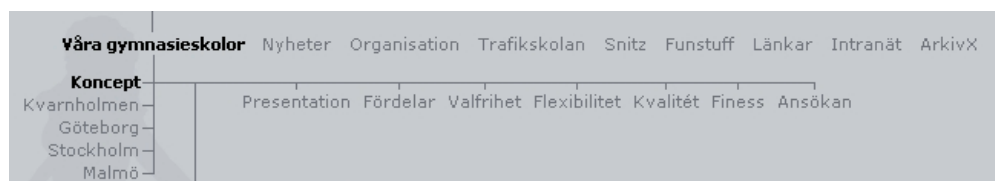
("Funstuff") och ger associationer till världen av tv-serier ("Arkiv X"), med andra ord till värden utanför utbildningssystemet.

Figur 3. Starkt klassificerad menyrad, Kungsholmens gymnasium

Hårt konkurrensutsatta kommunala skolor kan välja en marknadsföringsstrategi som medför en svag klassifikation av utbildning i den mening vi här talar om. Ett särskilt tydligt exempel är Vilunda gymnasium i Upplands Väsby som i samband med en kommunal satsning på skolans överlevnad 2007 helt gjorde om sin hemsida. Ylva Dahlberg konstaterar i en analys att skolans nya hemsidan uttrycker en marknadsorienterad diskurs.²¹⁶ Skolans hemsida inleds med ett dramatiserat bildspel med Flash-teknik där tre elever samtalar om valet av skola och utbildning. I det samtal som utspelar sig nämns aldrig innehållet i de gymnasieprogram skolan erbjuder. Eleverna talar istället om vilka yrken de skulle vilja satsa på, vilka ekonomiska och andra fördelar olika yrken ger och vad som uppfattas som "cool" bland ungdomar. Utbildning som akademisk aktivitet med specifikt innehåll och ett värde i sig självt ingår inte i det perspektiv som hemsidan inbjuder besökaren till.²¹⁷ Tendensen till svag avgränsning av utbildning återfinns på de flesta friskolor med en profil som inte är akademiskt inriktad.

Hemsidans förstasida hos det relativt nystartade Atleticagymnasiet, som erbjuder de studieorienterade naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen, listar visserligen skolans nationella program, men annonserar samtidigt med en parallellt placerad rubrik av samma storlek – "Utbildning Idrott Äventyr" – att undervisningens innehåll inte begränsas till utbildning i traditionell mening. Walthers gymnasium, en utbildningskoncern med idrott som del av sitt utbildningskoncept, bryter på liknande sätt redan i huvudrubriken på sin förstasida – "Välkommen till Walthers Gymnasium - för

Figur 4. Svagt klassificerad menyrad, Cybergymnasiet

²¹⁶ Ylva Dahlberg, *En gymnasieskolas profil på hemsidan. En kritisk diskursanalys av Vilunda gymnasiums hemsida*. Examensarbete., juni 2008. Stockholm, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 2008.

idrottare med ambitioner” – mot en stark avgränsning av utbildning. Den på många skolor återkommande och på hemsidan tidigt framlyfta referensen till ”verkligheten” uttrycker i likhet med på Yrkespluggets hemsida en svag klassifikation av utbildning. Utbildningskoncernen Jensen, vars skolor tillsammans med flera yrkesorienterade sådana också erbjuder studieorienterade program, förklarar redan i sin logotyp att skolan står för ”en träning för verkligheten”. Tanken att ”verkligheten” behöver tränga in i eller prägla gymnasieutbildningen återkommer systematiskt i skolans pedagogiska koncept och exempelvis i hemsidans beskrivning av det som kallas ”professionella utbildningsmiljöer”: ”JENSEN gymnasium ser inte ut som en vanlig skola, utan efterliknar arbetsmiljön på ett större, framgångsrikt företag”.²¹⁸

Den starka klassifikationen av utbildning är karaktäristisk för elitskolor, vilka rekryterar de skolmässigt högpresterande eleverna, och ersätts gradvis av en allt svagare avgränsning på hemsidorna hos skolor med en skolmässigt svagare rekrytering, för att på friskolor med ren yrkesinriktning försvinna helt. När elitskolor som Viktor Rydberg, Södra Latin och andra som tävlar om de högpresterande eleverna på sina hemsidor bryter mot den starka avgränsningens princip, sker detta som regel för att lyfta fram estetiska färdigheter. Detta sker, som vi ska återkomma till, ibland med åberopande av ett holistiskt, bildningsorienterat ideal, och ibland med referens till nyttan av en estetisk aktivitet för framgångsrika studier. Den starka klassifikationen av utbildning kan sägas vara en *topos* som i hemsidornas värld typiskt knyts till studieförberedande utbildningar av elitkaraktär. Den motsvarar övertygelsen att utbildning är en del av samhället och livet som har sin egen existens och sin egen logik och som riskerar att förlora sin egen natur eller bestämmelse om den sammanblandas med eller legitimeras utifrån andra aktiviteter eller syften. På hemsidorna hos det som här kallas elitskolor utgör utbildningens värld en självklarhet.

Skolornas auktoritet och tillgångar

Tätt sammanbundna med denna först behandlade *topos*, erkännandet av utbildning som en autonom värld vars existensberättigande grundas på dess avgränsning från andra områden, är de olika tankefigurer som på skolornas hemsidor sammantagna åberopas för att bygga upp skolornas auktoritet. En skola lyfter fram olika tillgångar eller egenskaper för att hävda sin trovärdighet. Arten av dessa tillgångar beror på skolans position, de marknadsnischer den är inriktad mot och den marknadsföringsstrategi den valt, men också på vilka tillgångar den någorlunda övertygande

²¹⁷ Dahlberg gör en poäng av att skolans hemsida ger eko åt en ”entreprenörsdiskurs”, hämtad från det politiska livet och från näringslivet.

²¹⁸ <<http://www.jenseneducation.se>>, 5/10 2008, länken ”Om Jensen Education”/”Träning för verkligheten”/”Professionella utbildningsmiljöer”.

kan göra anspråk på att äga. Här ska bara några få särskiljande aspekter diskuteras av den auktoritet skolornas hemsidor bygger upp hos skolan.

En spänning som skär genom hemsidorna värld är den mellan tradition och modernitet. Den starka klassifikation av utbildning som kännetecknar elitskolornas hemsidor innebär i sig ett erkännande också av att utbildning äger en historia. Att visa sin anciennitet, sin förankring i utbildningsvärldens historia, är ett vanligt grepp för att bygga upp auktoritet. Skolor som faktiskt har en historia – i likhet med de kommunala elitskolorna i innerstaden med ursprung i läroverken – ger plats åt denna redan på sina förstasidor i logotyper, sidhuvuden, bilder och länkar. Kungsholmen, Norra Real och Södra Latin visar bilder på sina traditionstygda huvudbyggnader från sekelskiftet. På Kungsholmens gymnasiums hemsida dominerar bilden av skolan helt den första sidan. På hemsidorna hos Norra Real och Södra Latin (Figur 5) utgörs sidhuvudet av bilder tagna underifrån – vilket ökar effekten av värdeordsbjudande tradition – av skolbyggnadernas framsida med inskriften "Högre allmänt läroverk". Samma grepp används på Enskilda Gymnasiets hemsida, vars huvudbyggnad från 1912 utgör sidhuvudets fond (se Figur 1²¹⁹). Referensen till anciennitet är särskilt vanligt i skolornas logotyper. Av de åtta skolor

Figur 5. Betoning av anciennitet, sidhuvud, Södra Latin

som i urvalet har klassificerats som elitskolor i kraft av betygsmedianen för deras rekrytering, hade sju stycken – Södra Latin, Kungsholmen och Norra Real bland de kommunala, Enskilda Gymnasiet, Franska skolan, Viktor Rydberg och Teoretiska Gymnasiet bland friskolorna – en logotyp som i sin klassiska utformning kan sägas anspela på anciennitet. Till skillnad från skolbyggnaden, som om den ska används för detta syfte bör lämpa sig för att hävda historiska värden, ger logotypen större frihet att antyda anciennitet även när en egentlig historia hos skolan saknas. Av de åtta skolor som kategoriserats som elitskolor, är fem äldre och har alla vad som kan kallas en klassicistisk logotyp. Av de övriga tre använder Viktor Rydberg en logotyp som i mycket liknar dem man finner på de äldre, anrika skolorna, och Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums logotyp har en form, en fransk lilja, som på samma sätt anspelar på historia. Bara Metapontums logotyp har klart modernistiska drag.

²¹⁹ Det i Figur 1 återgivna sidhuvudet utgör dock sidhuvudet för gymnasieskolans hemsida, inte för hela skolan, vilken också omfattar en grundskola. Sidhuvudet för denna sida domineras (081006) av en bild av huvudbyggnadens övre del som ännu starkare framhäver anciennitet.

Av samtliga 25 skolor vars hemsidor tagits med i underlaget finns logotyper av klassiskt slag bara på de sju som karaktäriserats som elitskolor. Walthers Gymnasium, en av utbildningskoncernerna med skolor med lägst rekryteringsprofil, har en logotyp som är rund i formen och avlägset påminner om den klassicistiska. I övrigt visar skolornas hemsidor logotyper med en modernistisk form eller – vilket är fallet för bara kommunala gymnasier – ingen logotyp alls utan nöjer sig med ett sidhuvud där skolans namn ingår. Skolor vars logotyper inte refererar till historia eller gör anspråk på anciennitet kan ibland på motsatt sätt referera till modernitet genom att använda former som påminner om kubistisk eller futuristisk stil. Dit hör friskolorna Metapontum och Kunskapsskolan. Utan direkta historiska stilreferenser kan modernitet signaleras också genom användning av cirklar och pilar (mot framtiden) som i Cybergymnasiets logotyp.

När en skolas auktoritet på dess hemsida byggs upp med referens till tradition, historia eller anciennitet, sker detta som regel i flera former. Skolor som *har* en historia, markerar ofta detta genom en särskild sida som besökaren leds till genom länkar med typiska namn som "Om skolan" eller "Skolans historia". Dessa sidor kan vara mer eller mindre utförliga, som i fallet Norra Real som ägnar stort utrymme åt skolan historia, eller kortare, som på Enskilda Gymnasiets hemsida där på en särskild sida två korta textstycken och en bild ägnas skolans ursprung.

Friskolor vars faktiska historia är kort, som är fallet med Viktor Rydberg som startade 1994, inriktar sig i texter om skolans historia ofta på grundarnas insatser. Dessa blir inslag i en berättelse av heroisk och mytisk karaktär där striden för de idéer som sägs ligga bakom skolans skapelse lyfts fram. På Viktor Rydbergs hemsida ägnas en längre sida åt en legitimitetsskapande berättelse av detta slag. Utbildningsföretaget NTI:s satsning på gymnasieskolor med studieinriktade program, vilka alla efter företagets grundare fått namnet Mikael Elias Teoretiska Gymnasium, ägnar på skolans hemsida stort utrymme åt grundarens personliga historia och idéer. Den mytiska karaktären hos berättelser av detta slag om grundarna är värd att understryka. En intervju om Viktor Rydbergs tillkomst²²⁰ ger exempelvis en delvis annan bild av denna i vilken andra personer, och inte minst finansärer, än dem nämnda på skolans sida tillskrivs en viktig roll. Samma förhållande gäller Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums hemsida, där ägarens, utbildningsföretagets NTI, motiv för skapandet av skolan inte nämns.²²¹ Det symboliska kapital som skolornas auktoritet, enligt hemsidorna vilar på, bygger på ett misskännande av ekonomiska realiteter vars omnämnande skulle riskera att underminera detta symboliska kapital.

²²⁰ Intervju med en av skolledarna på Viktor Rydberg i Djursholm gjord 1994.

²²¹ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Om VRG"/"Historia", respektive <<http://www.teoretiska.se>>, 6/10 2008, länken "Om Teoretiska"/"Vem var Mikael Elias?".

Figur 6. Logotyper med referens till tradition och anciennitet

När grundare som trovärdigt kan lyftas fram saknas, kan sådana ibland ersättas med historiskt kända personers namn som på skilda och ibland tillfälliga grunder idémässigt förknippas med skolan. Stiftelsen Viktor Rydberg fick sitt namn av att dess första skola låg i Djursholm nära den plats där 1800-talsförfattaren Viktor Rydberg står staty och författaren lyfts fram på skolans förstasida för att underbygga

Figur 7. Logotyper med referens till modernitet

dess legitimitet. Men även om referenser till historia för att bygga upp skolans legitimitet oftare förekommer på elitskolors hemsidor, är de inte exklusiva för dessa. Att ge en skolan namn efter historiska eller intellektuella gestalter är vanligt förekommande sätt att ge åtminstone själva namnet auktoritet. När det kommunala Täljegymnasiet i Södertälje kommun delades upp på flera mindre, fick tre av de nya enheterna namn efter personer, varav en skola med rent yrkesorienterade program fick namnet Foucaultgymnasiet.²²² Det kommunala Botkyrka gymnasiums

²²² <<http://www.sodertalje.se>>, 28/9 2008, länken "Barn & Utbildning"/"Ungdomar 16–20 år"/"Kommunala gymnasieskolor".

namnbyte till S:t Botvids Gymnasium är ett annat exempel. Trovärdigheten ligger i att det katolska helgonet den helige Botvid faktiskt är begravnen i kommunens kyrka.

På elitskolornas hemsidor uttrycks ofta tanken att tradition och förändring, historia och modernitet, förenas på skolan. Två av rubrikerna – "Framtid" och "Tradition" – på den sida av Södra Latins hemsida där skolan presenteras är goda exempel. På motsvarande sida på Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums hemsida är huvudrubriken "Et nova et vetera – det nya och det gamla".²²³ Norra Reals hemsida kallar skolan för "Framtidens skola i mer än hundra år"²²⁴ och på samma skolas beskrivning av dess naturvetenskapliga program kan samma syntes av tradition och framtid hävdas:

Norra Real har en mer än hundraårig tradition av naturvetenskaplig och pedagogisk utveckling på gymnasienivå. Bland annat var Norra Real en av de första skolor som införde naturvetenskapliga laborationer i undervisningssyfte. Detta är en tradition som vi för vidare, vi lägger stor vikt vid laborativt arbete. Vidare utvecklar vi nya laborationsmetoder och använder modern teknik.²²⁵

Viktor Rydbergs hemsida ger skolan en historisk förankring bland annat med sin klassicistiska logotyp och sitt namnval, men betonar samtidigt skolans roll som en spjutspets mot framtiden för skolsystemet i sin helhet: skolan ska "leda utvecklingen inom den svenska skolan" och "vara föregångare på skolans alla områden".²²⁶

Tradition och anciennitet är dock inte oomtvistade värden i hemsidornas värld. Legitimitet kan också byggas upp utifrån idén om en modernitet som står i motsats till tradition. Detta sker på elitskolgymnasiet Metapontums hemsida, på vilken referenser till tradition och historia är frånvarande, men modernitet framhävs.²²⁷ Att ensamt häva modernitet som legitimitetsgrund är dock vanligare på friskolor med lägre rekryteringsprofil och knyts där ofta till tanken att den kommunala skolan skulle stå för oföränderlighet och stagnation. "Det gamla skolsystemet bygger på att alla lär på samma sätt, i klassrum med en svart tavla och kateder. Så har det varit sedan 1842", heter det inledningsvis på Kunskapsgymnasiets förstasida, vilken lite längre ned har rubriken "Framtidens skola".²²⁸ Cybergymnasiets hemsidas

²²³ <<http://www.teoretiska.se>, 20/9 2008. Intressant nog hade den latinska delen av denna devis övergivits när uppgiften kontrollerades 6/10 2008.

²²⁴ <<http://www.norrareal.se>>, 6/10 2008, länken "Om skolan".

²²⁵ Ibid, länken "Utbildning"/"Naturvetenskap", 6/10 2008.

²²⁶ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Om VRG".

²²⁷ <<http://www.metapontum.se>>, 6/10 2008, länken "Om Metapontum" där skolan framställs som representant för "modern pedagogik".

²²⁸ <<http://www.kunskapsskolan.se>>, 6/10 2008. På skolans senaste version av hemsidan, konsulterad 5/10 2008, har motsvarande passage ändrats till "Den traditionella skolan har nästan sett likadan ut sedan 1842. Där får alla elever samma undervisning oavsett hur de bäst lär sig och vad de

presentation av skolan inleds enligt samma logik på ett sätt som grundar skolans myndighet på en nutid som gjort traditioner och det förflutna obsolet:

Våra liv påverkas av förändringar i samhället, teknikens snabba utveckling och mycket annat. Tonåringarnas livsstil, intressen är ett ljusår från det som var aktuellt för 50 år sedan.²²⁹

Att betona skolans roll för att bereda vägen för elevernas framtid, är ett vanligt grepp på de flesta skolor hemsidor, men särskilt påtagligt hos friskolor som varken är huvudsakligen inriktade mot yrkesorienterade program eller konkurrerar om de bästa eleverna. "En gymnasieutbildning är en spännande upptäcktsresa mot framtiden", lyder den första meningen på John Bauers hemsida, och "Förbered dig för framtiden" är den första mellanrubriken på Vittra-gymnasiernas förstasida och en av "10 anledningar att börja på Vittra" sägs vara att skolan utgör "Ett steg in i framtiden".²³⁰

Ställningstagandet för "nutidens" och "framtidens" skola framför "det gamla skolsystemet" vävs på flera friskolors hemsidor samman med den svaga klassifikationens referens till "verkligheten". Tankefiguren "verkligheten" vävs samman med tankefiguren "framtidens" och kommer att utgöra en del av skolans legitimitet, ingå i skolans *ethos*: den företräder både verkligheten och framtiden.

Skolornas auktoritet byggs också upp genom att hemsidorna synliggör tillgångar som hänger samman med kontakter och samarbeten. För skolor med studieinriktade program är dessa inte sällan samarbeten med universitet och högskolor, vilka av hemsidorna att döma är som mest utvecklade på elitskolorna. Ett exempel är Norra Reals forskarinriktning på Naturvetenskapligt program vilket inkluderar visst samarbete med Stockholms universitet, Karolinska Institutet och Kungliga Tekniska Högskolan. På skolans hemsida presenteras detta samarbete bara på sidan för just denna inriktning på ett sakligt nedtonat sätt som kan sägas vara typiskt för i synnerhet kommunala elitskolors sätt att bygga upp trovärdighet på.²³¹

En för elitskolor vanlig form att visa anknytning till universitetsvärlden är också erbjudandet att läsa universitetskurser under gymnasietiden. Ett av flera exempel är tyska på Viktor Rydberg.²³² Den relativt nystartade friskolan Metapontum med naturvetenskapligt program som enda program och en hög rekryteringsprofil framhåller både på förstasidan och på andra sidor sin geografiska belägenhet inne på Kungliga Tekniska Högskolans campusområde och understryker att "genom att samarbeta med forskare från närliggande högskolor siktar Metapontum på att bli en

presterar. Vi har istället valt att forma studierna efter varje elevs förutsättningar. Borta är den gamla skolan där alla elever läser på samma sätt och i samma takt."

²²⁹ <<http://www.cybergymnasiet.se>, 15/9 2008, länken "Koncept"/"Presentation"/"Grundtanken".

²³⁰ <<http://www.vittra.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasium"/"Varför välja Vittra?".

²³¹ <<http://www.norreal.se>>, 6/10 2008, länken "Utbildning"/"NV-programmet".

²³² <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasiet"/"Teoretiska ämnen"/"Moderna språk".

ledande gymnasieskola i Sverige på flera strategiska områden”.²³³ På utbildningsföretagets Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums hemsida lyfts anknytningen till universitetsvärlden kraftfullt fram men med en enfaset och en brist på precision som riskerar att minska trovärdigheten:

För att kunna ge dig de rätta kunskaperna har vi därför etablerat ett flertal samarbeten med andra institutioner i samhället. Till exempel samarbetar vi med högskolor, universitet och näringsliv både i Sverige och utomlands. I Sverige har vi samarbeten med bland annat KTH, Chalmers, Stockholms Universitet, Göteborgs Universitet, Lunds universitet och Mittuniversitetet. I vår ledningsgrupp sitter forskare från Sverige och andra länder för att säkerställa att vi lär ut de rätta sakerna.

Genom det i citatet reklambetonade språket och otydligheten i utfästelserna skiljer sig denna hemsida från andra elitskolors hemsidor som mer återhållsamma framhåller av universitetsanknytningar. På hemsidorna hos skolor med lägre rekryteringsprofil är de kontakter som återropas med universitetsvärlden just ofta otydliga i samma mening, färre eller frånvarande. Som dimension av hemsidorna hos skolor som erbjuder studieförberedande program är denna värld dock närvarande i det oftast formulerade perspektivet att skolan utgör en god förberedelse för högskolestudier.

Även i frånvaron av samarbeten med högskolor kan detta legitimitetsanspråk ges en framträdande plats, vilket exempelvis sker på Kunskapsgymnasiets förstasida där länken "Universitet och högskola" leder till en hel sida med förklaringar av hur en elev kan förbereda sig för ansökan till högskolan.²³⁴ Blygsamma tillgångar i avseende på institutionella kontakter med universitetsvärlden kan också indirekt komma till uttryck. Upplands-Bro Gymnasiums hemsida, som inte innehåller någon information om samarbete med universitetsvärlden, framhöll i oktober 2008 som dagsaktuell information på förstasidan att skolans elever varit närvarande vid Stockholms universitets forskardagar, en information som sannolikt i denna form givit ett egendomligt intryck på ett elitgymnasiums hemsida.²³⁵

En annan tillgång som på hemsidorna på skilda sätt bygger upp skolornas auktoritet är att skolan äger internationella kontakter eller har inslag i utbildningen som är internationella eller globala. Den bild av den internationella världens betydelse för utbildningen och de värden som knyts till denna bild ska här för enkelhetens skull kallas för "det internationella". På elitgymnasierna lyfts ofta en naturlig tillhörighet till en internationell arena fram som har formen av stabila institutionella kontakter och samarbeten. Franska skolans hemsida, på vilken franska språket och kulturen redan utgör en självklar internationell referensram,

²³³ <<http://www.metapontum.se>>, 6/10 2008, länken "Om Metapontum".

²³⁴ <<http://www.kunskapsskolan.se>>, 6/10 2008, länken "Kunskapsgymnasiet"/"Universitet och högskola".

²³⁵ <http://www.edu.upplands-bro.se>, 10/10 2008.

redovisar utbytesprogram med franska skolor.²³⁶ Viktor Rydbergs hemsida, på vilken användningen av engelska i undervisningen genom ett flertal engelskspråkiga lärare lyftas fram som del av skolans profil, beskriver deltagandet i "European Youth Parliament" och andra liknande institutionella samarbeten, också detta på en förhållandevis undanskymd plats.²³⁷ Kungsholmens Gymnasiums hemsida lyfter på förstasidan för den svenska sektionen fram fyra institutionella samarbeten med "Youth for Global Education", Zambia, Italien och "Shakespeare Day". På hemsidorna hos skolor med lägre rekryteringsprofil och som – att döma av hemsidorna – har färre institutionaliserade internationella tillgångar av detta slag, är referenserna till "det internationella" mer begränsade eller får en tillfällig eller vag karaktär. Engelska Gymnasiets hemsida, som i likhet med Franska skolan genom språket kan hävda internationell anknytning som del av skolans auktoritet, lyfter fram "internationalism" som ett av skolans kännemärken, men denna konkretiseras på samma sida som att skolan "har kontakter och utbyten av olika slag med skolor i andra länder, däribland 'pen pals' – brevvänner – med ungdomar i skolor i USA och England".²³⁸

Det internationella inslaget kan på hemsidor hos skolor med lägre rekryteringsprofil knytas lika mycket till icke-akademiska värden som till akademiska. John Bauer-gymnasiets hemsida, som i övrigt kännetecknas av en frånvaro av referenser till internationella samarbeten eller inslag i undervisningen, erbjuder under länken "John Bauer abroad" sina elever att läsa "en del" av sin utbildning på "vårt studiecenter" i Spanien och förklarar att i "ditt äventyr i Spanien får du bland annat lära dig spanska samt läsa det spännande projektet "This is Jerez!".²³⁹ På Atletica-gymnasiets förstasida knyts internationella inslag i första hand till "motivation", inte till studiernas innehåll: "För att du skall vara inspirerad under hela din skoltid hos oss så får du delta i vårt motiveringsprogram. Detta innebär att du får åka på en resa utomlands minst en gång per år."²⁴⁰

"Det internationella" konstrueras på skilda sätt på gymnasieskolornas hemsidor och laddas med olika innebörder. En första spänning går att konstatera mellan de flesta elitgymnasiers hemsidor och hemsidorna hos skolor med lägre rekrytering. På de förra förknippas det internationella med tanken på en globaliserad värld med överstatliga institutioner, globala företag, politiska organ, globala politiska frågor och globala kulturinflenser, vilka sammantagna och med olika tonvikt ofta framställs som en given kontext för gymnasieutbildningen. På hemsidorna hos skolor med lägre rekrytering utgör det internationella oftare enstaka inslag av den typ som ovan refererades till på John Bauers och Atletica-gymnasets hemsidor och

²³⁶ <<http://www.franskaskolan.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasium"/"Internationellt samarbete".

²³⁷ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasium"/"Teoretiska ämnen"/"Samhällsämnen".

²³⁸ <<http://www.engelska.se>>, 6/10 2008, länken "Svensk huvudsida"/"Hur vi arbetar"/"Internationalism".

²³⁹ <<http://www.john.bauer.nu>>, 6/10 2008, länken "John Bauer Abroad".

²⁴⁰ <<http://www.atletica.nu>>, 6/10 2008.

knyts då inte sällan till en svag klassifikation av utbildning, det vill säga gäller inslag vars omedelbara relevans för utbildningens innehåll är mindre tydlig. På det kommunala Upplands-Bro-gymnasiets hemsida, på vilken "Hållbar utveckling" lyfts fram som del av profilen, nämns i beskrivningen av detta tema ett vänortsutbyte med Finland och samarbeten med skolor i Belgien och Tyskland, men profilen som sådan ges inte ett globalt innehåll och framställs inte på hemsidan som en kontext inom vilken utbildningens innehåll ska förstås.²⁴¹

En andra spänning återfinns i framför allt elitgymnasiernas hemsidors konkurrerande sätt att konstruera det internationella på. På hemsidan hos det kommunala Kungsholmen, liksom på Globala Gymnasiets hemsida, ges det internationella först och främst betydelsen av den politiska och ekonomiska inramningen av utnyttjandet och fördelningen av jordens resurser, samt rättvis- och ekologiska dimensioner av denna. På hemsidorna hos Viktor Rydberg och Enskilda Gymnasiet ingår visserligen ett globalt perspektiv i formuleringen av den bildningstanke som återfinns på dessa skolor. I Enskilda Gymnasiets hemsidas beskrivning av Historieämnet heter det exempelvis att "[h]istoriska insikter om andra folkslag, länder och kulturer skapar förutsättningar för internationellt samarbete samt ökad förståelse i en multietnisk, konfliktfylld värld".²⁴² Dessa inslag utvecklas på hemsidan dock inte i riktning mot att globalisering, global rättvisa och hållbar utveckling ges en påtaglig roll av kontext för skolans gymnasieutbildning. Utöver att på en allmän nivå sammankopplas med bildningstanken, knyts det internationella på Enskilda Gymnasiets hemsida mer konkret till "studier utomlands", och till tillvalskurser som "Internationell ekonomi" och "Internationella relationer"²⁴³, samt på Viktor Rydbergs hemsida främst åt de tidigare nämnda institutionella samarbetena liknande det med det europeiska ungdomsparlamentet. Sidan "Människan i kosmos" lyfter fram vikten av "ett helhetsperspektiv och ett kritiskt förhållningssätt till fördomar, vidskeplighet och fanatism", men pekar inte ut globala ekonomiska maktförhållanden som del av detta helhetsperspektiv. Däremot nämner den ett flertal gånger betydelsen av detta helhetsperspektiv för att lyckas i konkurrensen på en framtida arbetsmarknad.²⁴⁴

På Franska skolans hemsida saknas en tydlig konstruktion av det internationella utöver den som tycks självklar i skolans anknytning till kulturlandet Frankrike och dess språk (eleverna "får en god inblick i franskspråkigt kultur- och samhällsliv"²⁴⁵). Det synliggörs i få och allmänna uttryck som exempelvis "dagens internationella kommunikationssamhälle".²⁴⁶ Metapontums hemsida saknar egentliga referenser till internationella perspektiv. De dyker i svag form upp i beskrivningen av den

²⁴¹ <<http://www.edu.upplands-bro.se>>, 10/10 2008, länken "Om skolan"/"Hållbar utveckling".

²⁴² <<http://www.enskildagymnasiet.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasiet"/"Historia".

²⁴³ Ibid., 6/10 2008, länken "Gymnasiet"/"Utbildningen".

²⁴⁴ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasiet"/"Pedagogik"/"Människan i Kosmos".

²⁴⁵ <<http://www.franskaskolan.se>>, 6/10 2008, länken "Den franska profilen".

²⁴⁶ Ibid., 6/10 2008, länken "Om skolan".

juridiska inriktning på Naturvetenskapligt program som skolan erbjuder i en uppräknig där "mänskliga fri- och rättigheter, den svenska offentlighetsprincipen, lagar och avtal som påverkar affärsförhållanden, hur miljöretten fungerar, samt hur EG-rätten påverkar det svenska rättssystemet" tycks jämföras ur betydelse-synpunkt. Teoretiska Gymnasiets hemsida konstruerar det internationella främst som en legitimerande dimension av skolans deklarerade tillgångar, på det sätt som framgick av ett tidigare citat, men konstruerar det inte som en del av utbildningens kontext på det sätt som sker på Kungsholmens och Viktor Rydbergs hemsidor.

Denna genomgång vittnar om symbolisk strid på skolornas hemsidor om hur det internationella ska konstrueras. Om de elitskolors hemsidor räknas bort som ger det internationella en marginell plats, som Metapontums, eller en begränsat legitimerande roll, som Teoretiska Gymnasiets, framträder en spänning mellan Kungsholmens hemsidas (och Globala Gymnasiets) framställning av världsutvecklingen som en omedelbar kontext för utbildningen och Viktor Rydbergs och Enskilda Gymnasiets betoning av ekonomiska och institutionella nätverk och av en internationell arbets- och studiemarknad. I den förra bilden är det internationella i första hand en global ekonomisk och social utveckling inom vilken individens kunskapsväxt sker, under det att det internationella i den senare bilden framför allt utgör en internationell studie- och arbetsmarknad.²⁴⁷

Framhävandet av kontakter med universitetsvärlden hos skolor med studieförberedande program är ett exempel på hur verklig eller påstådd närhet till yrkes- eller studieområden som en skola är inriktad mot lyfts fram som tillgångar. Skolorna med konstnärlig profil, exempelvis det anseende antal musikgymnasier som vuxit fram och konkurrerar med varandra på områden som klassisk musik, populärmusik och jazz, framhäver på sina hemsidor oftast lärarnas förankring i Stockholms musikvärld som en tillgång.²⁴⁸ För skolor för vilka närheten till arbetsliv och "verkligheten" utgör en del av den legitimitet som hemsidan åberopar, lyfts branschkontakter och branschfarenhet inte sällan fram. Yrkesplugget säger sig samarbeta med "skickliga yrkesmän" och "flera företag" på ett sätt som ger eleverna en "känsla för branschen och skapar en yrkesstolthet".²⁴⁹ På det kommunala S:t Botvids förstasida lyfts – som tidigare påpekats i samband med graden av avgränsning av utbildning diskuterades – branschkontakter fram med en tydlighet som för en elitskola skulle kollidera både med dess starka avgränsning och med trovärdigheten i dess akademiska anspråk.

²⁴⁷ Av skolledarintervjuerna framkom att en kritik som riktats mot det kommunala Globala Gymnasiets profil från ledande politiker bestod i att "globalisering" på skolan gavs en snäv, politiskt vinklad betydelse med betoning på global rättvisa och hållbar utveckling, vilket enligt kritiken gav otillräckligt utrymme åt en syn på globalisering som också lyfter fram betydelsen av globala marknader, handels- och finansavtal.

²⁴⁸ Ett exempel är Lilla Musikaliska Akademiens beskrivning av sig själv och sina lärare (<<http://www.lillaakademin.se>>, 5/10 2008, länken "Om gymnasiet"). För en motsvarande sida hos Nordiska Musikgymnasiet, se <<http://www.musikgymnasiet.se>>, 5/10 2008, länken "Om oss".

²⁴⁹ <<http://www.yrkesplugget.se>>, 6/10 2008, länken "Om oss".

På hemsidorna hos skolor med studieförberedande program men lägre rekryteringsprofil återkommer "verkligheten" i sätten att beskriva och legitimera själva den pedagogik skolan företräder. På John Bauer-gymnasiernas hemsida motiveras den pedagogiska huvudidén om problembaserat lärande med att

Vi resonerar som så att arbetslivet och högskolestudier består av en samling problem som ska lösas. Genom att Du i skolan lär dig metoder för att lösa problem kommer Du att vara väl förberedd inför livet efter gymnasiet.²⁵⁰

Denna pedagogik beskrivs återkommande som ett "koncept" eller som "vår modell". På Vittra-gymnasiernas förstasida lyfts en case-metodik fram som benämns "ett verklighetsbaserat lärande" och ges formen av "en pedagogisk modell" som med "utgångspunkt i tre kärnvärden" och "ett antal särskilt utvalda handlingar utgör vår modell".²⁵¹ Även Jensen-gymnasiernas hemsida lyfter fram undervisningsformer som dels kännetecknas av "verklighetsanknytning", dels bildar ett "koncept".²⁵²

Förankringen av pedagogiken i ett starkt framskrivet koncept återfinns också på Kunskapsgymnasiets hemsida. Konceptets auktoritet ligger dock i första hand inte i dess verklighetsförankring, utan i dess karaktär av genuint "personligt anpassad" pedagogik. Hemsidan ägnar fem förhållandevis utförliga sidor åt att utveckla vad som betecknas som skolans "arbetssätt", "en personligt utformad utbildning". Detta innehåller ett antal fasta former och inslag som "ett personligt schema", "personlig handledning", användning av skolans databas "Kunskapsporten" och en åtskillnad mellan vad som betecknas som "steg- och temakurser".²⁵³ Den inbyggda motsättningen i att på en och samma gång lansera ett pedagogiskt koncept, som alla elever och alla lärare arbetar efter, och värden som "flexibilitet", "personlig" och "verklighetsanpassad" adresseras ibland på skolornas hemsidor. När John Bauer-gymnasiernas hemsida konstaterar att alla skolorna i koncernen "arbetar efter samma pedagogiska koncept", sker detta med tillägget "men precis som du och jag är förstås varje skola unik".²⁵⁴ På Kunskapsgymnasiets hemsida ackompanjeras förklaringen av den tydligt konceptliknande pedagogiken med sina olika steg av en rik förekomst av ordet "personlig", vilken motverkar bilden av en standardiserad undervisningsmodell.

Koncept och pedagogiska modeller lyser med sin frånvaro på elitskolornas hemsidor. Franska skolans hemsida framhäver skolans anciennitet och en stark avgränsning av utbildning också när skolans pedagogik beskrivs. "Den är en kunskapsskola vars uppgift är att ge bildning och utbildning" konstateras det i en kort text med rubriken "Undervisningsform?" där udden indirekt tycks riktad mot

²⁵⁰ <<http://www.johnbauer.nu>>, 6/10 2008, länken "Studera på JB".

²⁵¹ <<http://www.vittra.se>>, 6/10 2008, länken "Om Vittra"/"Vår modell".

²⁵² <<http://www.jenseneducation.se>>, 6/10 2008, länken "Om JENSEN gymnasium"/"Träning för verkligheten".

²⁵³ <<http://www.kunskapsgymnasiet.se>>, 6/10 2008, förstasidan samt länken "Arbetssätt" med undersidor.

²⁵⁴ Ibid.

idén att göra anspråk på en specifikt "modern" pedagogik: "Franska skolan har en traditionell pedagogik. [...] Självklart utnyttjar läraren en rad pedagogiska metoder".²⁵⁵ Norra Reals hemsida stannar med enstaka undantag vid att nyktert nämna inslag i undervisningen inom ett visst studieprogram. Också på Södra Latins hemsida knyts beskrivningar av pedagogiken helt till den beskrivning som görs av varje studieprogram, och hålls där på en allmän nivå. Det kan till exempel heta att "föreläsningar och individuellt arbete blandas med arbete i mindre grupper och diskussioner som syftar till att formulera, analysera och lösa problem inom olika ämnesområden" eller talas om ett "varierat arbetssätt" med "genomgångar och diskussioner i tal och skrift med användning av ett korrekt och vetenskapligt språk".²⁵⁶ Bilden är att pedagogiken skiftar och är beroende av undervisningens innehåll, samtidigt som den är "akademisk". Viktor Rydbergs hemsida gör en explicit poäng av att skolan använder en "varierad och omväxlande pedagogik" som tar "till vara den individuella bredd av kunskaper inom olika in- och utlärningsstilar som skolans lärare besitter" och ställs i motsatsställning till "att följa en enskild pedagogisk modell".²⁵⁷ Den vägran att bekänna sig till ett pedagogiskt koncept som präglar elitskolornas hemsidor ska ses i relation till den starka klassifikation av utbildning som tidigare har beskrivits som kännetecknande för samma hemsidor. På dessa hemsidor lyser en misstro igenom mot receptliknande reduktioner av utbildningens innehåll, kunskaper, undervisning och lärande – storheter som här antas vara självklara inslag i utbildningens värld.

En skolas hemsida lyfter med få undantag som tillgångar fram sådant som skolan med viss trovärdighet kan göra anspråk på att inneha, men vittnar därför också om tillgångar skolan inte har. Tillgångar ges en positiv laddning, vare sig de består av traditionsrika byggnader eller moderna byggnader, centralt läge i Stockholm eller naturnära läge i förorterna, storlek eller småskalighet, högpresterande elever eller mindre högpresterande elever, välutbildad lärarkår eller mindre välutbildad lärarkår. Vissa på hemsidorna åberopade tillgångar är gemensamma för praktiskt taget alla skolors hemsidor. En sådan är bilden av skolan som ett "hem" där eleverna blir "sedda", "respekterade", "personligt bemötta" och kan känna sig "trygga", vilken återskapas på både stora och små skolors hemsidor.

Att en skola oomtvistat äger vissa eller många tillgångar eller att det tvärtom råder tveksamhet om vilka egentliga tillgångar en skola förfogar över, sätter dock vissa villkor för hemsidans lansering av bilden av skolans resurser. Hemsidorna hos traditionstyngda skolor som innerstadens läroverk kan ofta nöja sig med neutralt hållna beskrivningar av skolans historia, byggnad och läge och behöver inte nämna att eleverna är högpresterande, eftersom dessa symboliska tillgångar är uppenbara. Hemsidorna hos skolor som saknar uppenbara tillgångar, hänvisas till att synliggöra

²⁵⁵ <<http://www.franskaskolan.se>>, 6/10 2008, länken "Ska du välja gymnasium?"/"Undervisningsform".

²⁵⁶ <<http://www.son.edu.stockholm.se>>, 5/10 2008, länken "Utbildningar", länkarna "SP Samhällsvetenskaplig" och "NV Naturvetenskaplig".

²⁵⁷ <<http://www.vrg.se>>, 5/10 2008, länken "Gymnasium"/"Pedagogik".

Om skolan

Upplands-Brogymnasiet ligger i Kungsängen, 30 min från Stockholms Central och är en gymnasieskola med ca 950 elever och ett hundratal anställda. Eleverna är fördelade på sju nationella program: FP, HP, HR, MP, NV, SP och TE samt ett ettårigt individuellt program.

Jag känner mig
som hemma!

Elev i årskurs 3 om UBG

Figur 8. Hemkänsla som begränsad symbolisk tillgång. Upplands-Bro Gymnasium

dem som finns med mer eller mindre lätt igenkännliga medel. När skolans hemsida lutar åt en marknadsskildring med inslag av reklamens språk och stilgrepp, kan som på Jensen-gymnasiernas sida moderna skollokaler presenteras som "professionella skolmiljöer". Om hemsidan däremot står långt ifrån en marknadsskildring i sin utformning, kan den, som i exemplet med det kommunal Upplands-Brogymnasiets hemsida, en skola som för en utomstående läsare saknar särskiljande tillgångar, stanna vid att lyfta fram just det slags allmänna tillgångar som de flesta skolors hemsidor återger. Förutom den respektabilitet skolans förstasida skänker den genom sin neutrala, värdefria beskrivning av skolan, byggs skolans legitimitet upp med referens till den topos enligt vilken den utgör ett "hem". Just genom att denna referens tillhör de vanligaste på skolornas hemsidor, blir den när den ensam lyfts fram närmast ett uttryck för bristande tillgångar.

Hemsidornas interpersonella struktur

En mycket synlig aspekt av hemsidornas strategier för att marknadsföra skolan är den relation de skapar till den tänkte läsaren, dess interpersonella struktur.²⁵⁸ Denna aspekt av en hemsida hänger tätt samman med arten av den auktoritet hos skolan som den bygger upp. När auktoriteten grundas på utbildningsområdets specificitet, dess traditioner och specifika idéinnehåll, tenderar hemsidan också att vara mer myndig och opersonligt neutral i sitt tilltal till läsaren. På elitskolornas hemsidor undviks inte sällan det direkta tilltalet till läsaren eller besökaren. I första hand presenteras skolans program eller tillgångar. På Södra Latins förstasida är tilltalet neutralt, utan starkt framhävd avsändare och utan synlig mottagare:

²⁵⁸ Hellspong & Ledin; Jørgensen & Philips.

Södra Latin är en skola som präglas av en kulturell profil och ett vetenskapligt förhållningssätt i en trygg och trivsamt miljö. Respekten för varandra och rätten att vara sig själv värderas vi mycket högt på vår skola. Skolan har estetiska utbildningar i musik, dans, teater, bild och formgivning samt teoretiska utbildningar inom naturvetenskap, samhällsvetenskap och språk.²⁵⁹

Den citerade textens kombination av ett mindre tydligt framhåvt med dock närvarande, auktoritativt "vi" och en beskrivande stil kan sägas vara kännetecknande för hemsidorna hos det som här kallas elitskolor, men är mer konsekvent genomförd på de kommunala gymnasierna hemsidor än på friskolornas.²⁶⁰ Detta "vi" motsvaras ofta – men inte i den citerade texten från Södra Latins förstasida – av ett "du" eller "dig" som öppet vänder sig till den tänkta eleven.

På elitskolorna har detta du-tilltal dock inte en intimt familjär prägel. På Kungsholmens andrasida (förstasidan upptas av en bild av skolan och ett antal länkar) förekommer pronomen för andra person singular, "du" eller "dig", fyra gånger, men i konstellationer som "Här hittar du" och "Här kan du ladda ner"²⁶¹ Samma begränsade användning och låga frekvens återfinns på Norra Reals hemsida. På Enskilda Gymnasiets måste besökaren söka sig fram till en andra nivå på länken "Utbildning" för att någon talare eller mottagare över huvud taget ska bli synlig, men möts då i en text av påfallande neutralt beskrivande karaktär av ett auktoritativt "vi" och ett "vår", under det att eleverna omtalas i tredje person som "eleverna".²⁶² Denna av auktoritet präglade relation till läsaren/eleven återkommer ofta på hemsidan. I presentationen av skolan heter det att "vi bestämmer /i avseende på hur nationella styrdokument tolkas/ hur undervisningen utformas och vi inom skolan kräver av oss själva att vi skall kunna ge eleverna mer än bara det som läroplanen stadgar" och konstateras att auktoritativt att "eleverna trivs på Enskilda Gymnasiet".

En liknande relation till besökaren upprättar Franska skolans förstasida för sin gymnasieskola. Skolan beskrivs utifrån, utan användning av pronomen för första person, och "du" förekommer två gånger i satser som har rent informativ funktion. De yngre friskolor som här benämns elitskolor adresserar däremot eleverna tydligare redan på sina förstasidor, även om detta sker med en samtidig användning av beskrivande, konstaterande texter. "Utmärkande för Viktor Rydbergsgymnasierna är", heter det på Viktor Rydbergs hemsida i en formulering utan synligt subjekt, samtidigt som elever få veta att "[h]är får du en bra förberedelse för

²⁵⁹ <<http://www.son.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008.

²⁶⁰ Den är inte särskiljande för vad som här kallats elitskolor, utan återfinns på de flesta av de kommunala gymnasieskolor (exempelvis Kärrtorps, Fredrika Bremer-gymnasiernas och Farsta) som inte valt en utpräglad marknadsorienterad hemsida (vilket Vilunda gymnasium är exempel på).

²⁶¹ <<http://www.kun.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008, länken "Svenska sektionen".

²⁶² <<http://www.enskildagymnasiet.se>>, 6/10 2008, länken "Utbildningen".

vidare studier i Sverige eller utomlands”.²⁶³ På förstasidan används ordet ”du” två gånger i den mer familjära betydelse som ett försök att påverka läsaren innebär.

Mikael Elias Gymnasiums förstasida markerar en förändring i riktning mot ökad familjaritet. Pronomen för första person plural fem gånger och för andra person singular sex gånger. De flesta tilltal i andra person används i satser avsedda att påverka läsaren, vilket anger en högre grad av familjaritet. Men även när läsaren/eleven tilltalas direkt och i satser som syftar till att påverka attityderna till skolan, upprättas genom texten inte en öppet intim eller kompisbetonad relation.

I detta avseende skiljer sig elitskolorna från skolor – och i synnerhet friskolor – med lägre social och skolmässig rekrytering. De senare iscensätter ofta vad som kan betecknas som en intim, familjär relation till den elev som är den tänkta läsaren. Frekvensen av pronomen för andra person ökar. På Kunskapsskolans förstasida uppgår antalet pronomen för andra person, inklusive objektsformer och possessiva former, till 17 stycken, med förekomster praktiskt taget i varje mening. En enda gång återfinns den objektiverande formen ”eleverna” som är den enda förekommande på Enskilda Gymnasiets andrasida. På John Bauer-gymnasiernas sida ”Om John Bauer-gymnasiet” (vilken är den första med egentlig text på skolans hemsida) förekommer pronomen för andra person singular – ”du”, ”dig”, ”ditt”, ”dina” – nio gånger, och för första person åtta gånger, varav en utgörs av ett ”jag” (”precis som du och jag är varje skola unik”). Det flitiga bruket av pronomen för andra person upprättar en relation mellan läsaren/eleven och skolan som liknar den mellan enskilda personer eller vänner. Hela texten får här formen av ett personligt riktat budskap till läsaren, från person till person.²⁶⁴

Vissa friskolors hemsidor, som Jensen-gymnasiernas, växlar mellan det slags personliga tilltal som användning av pronomen i andra person skapar och en beskrivning av skolans pedagogik och tillgångar. På företagets hemsida för sina gymnasieskolor, under länken ”Träning för verkligheten”, kan räknas till 12 pronomen i andra person. Andra sidor på samma hemsida har en beskrivande karaktär. Där omnämns även skolan själv i tredje person.²⁶⁵

²⁶³ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken ”Gymnasium”.

²⁶⁴ <<http://www.johnbauer.nu>>, 6/10 2008, länken ”Om John Bauer-gymnasierna”.

²⁶⁵ <<http://www.jenseneducation.se>>, 6/10 2008, länken ”Gymnasium” / ”Om JENSEN gymnasium”.

Den familjära relation som på friskolor och några kommunala skolor med lägre rekryteringsprofil upprättas till läsaren förstärks av andra språkliga inslag, exempelvis instuckna talspråksformer. Flitigt använd är en frågeform (av slaget "Söker du en gymnasieutbildning som ger dig en gedigen förberedelse för framtiden?") eller instuckna ord som karaktäriserar personligt tal ("förstås"). Den vardagligt intima karaktären förstärks av de bilder som ackompanjerar hemsidornas texter och ibland som budskap får en mer framträdande roll än dessa.

Alla skolors hemsidor ger viss plats åt bilder på elever, men bilder av olika natur. Den vanligaste genren är relativt idealiserande skildringar av elever i skolans

Figur 9. Elev och lokaler som inkarnation av skolans värden, Södra Latins förstasida

arbetsmiljöer. Elever är försjunkna i läsning, ivrigt engagerade i gruppdiskussioner eller lyssnar uppmärksamt på en lärare. På elitskolornas hemsidor är detta slags bilder antingen sparsamma, som på Enskilda Gymnasiets och Kungsholmens hemsidor, eller registrerande till sin karaktär, utan tydligt individfokus. En annan typ av bilder är återgivandet av typiska eller exemplariska elever som inkarnerar värden skolan står för. Även om detta är ett mindre påfallande inslag på kommunala gymnasieskolor av elitkaraktär, är Södra Latins förstasida ett exempel med sin bild på en kvinnlig elev med kort, krulligt svart hår och keps, ställd mot en bakgrund av skolans trapphall med gammaldags glasmontrar och klassicistiska pelare. Bilden ackompanjerar den tidigare citerade texten att skolan präglas av en kulturell profil och ett vetenskapligt förhållningssätt.

I detta slags bild *representerar* eleven skolans värden, snarare än personifierar läsaren av hemsidan som dialogpartner.

Detta sker däremot i en tredje typ av bilder som är vanlig på de skolors hemsidor som upprättar en intimt familjär relation till sin mottagare. Kunskapsgymnasiets förstasida²⁶⁶ utgör det kanske tydligaste exemplet bland de hemsidor som ingår i underlaget. De tre elever som här avbildas nästan i helfigur personifierar det slags elever som på hemsidan representerar skolans naturliga elever, de som nöjda med att ha gjort ett "personligt val" av utbildning ser framtiden an med tillförsikt, och samtidigt personifieringar av den samtalspartner hemsidan upprättar ett familjärt

förhållande till. Ett snarlikt grepp återfinns på det kommunala Vilunda gymnasiums hemsida i den animerade film som tidigare nämndes. Språket, kläderna och kroppshållningen eftersträvar att återge vardaglighet och ett "vanligt" elevperspektiv. Hemsidans grepp kan här sägas ta ytterligare ett steg i skapande av familjaritet och intimitet. Den suggererar att direkt återge elevernas tankar. I den fiktion som animeringen skapar upphävs skolans egen institutionella auktoritet och ersätts av eleverna som konsument av utbildning.²⁶⁷

Den dimension av hemsidornas interpersonella struktur som här lyfts fram, graden av familjaritet med mottagaren av hemsidans budskap, skiljer elit-skolorna och många

EN PERSONLIGT UTFORMAD UTBILDNING

Det gamla skolsystemet bygger på ett alla lär på samma sätt, i klassrum med en svart tavla och kateder. Så har det varit sedan 1842.

Vi har utvecklat ett eget arbetssätt som vi kallar "en personligt utformad utbildning", för att alla är olika och lär på olika sätt.

Hos oss sätter du upp **personliga mål**. Du bestämmer vilka betyg du ska ha. Vi arbetar tillsammans för att du ska nå dem.

En **personlig handledare** coachar dig för att du är unik och lär dig saker på ett lite annat sätt än andra. Därför har du också ett **personligt schema**.

Vi har en egen webbplats, **Kunskapsporten**, för att du ska kunna studera var och när du vill. Där finns alla dina kurser, studieuppgifter samt mål och betygskrav.

Vi bryr oss om resultatet - att du lär dig och får bra studieresultat samt höga betyg. Vi erbjuder dig din egen väg att nå ditt. Eftersom alla människor är olika och lär på olika sätt.

[Frågor och svar om Kunskapsgymnasiet](#)

» Framtidens skola «
- Arbetssättet var den viktigaste orsaken till att jag valde Kunskapsgymnasiet. Du kan både få extra hjälp eller plugga snabbare i ett ämne.

Jag och min handledare har lagt upp en personlig väg och ett schema som passar mig. Det känns som om det verkligen finns en möjlighet att hitta "sin" utbildning, ta egna initiativ och gå sin egen väg. Det är framtidens skola.

Nikolina, läser SP år 1

» För dig som vill satsa på dina studier «

- Jag skulle rekommendera alla som vill satsa på sina studier att söka hit. Du behöver en viss självdisciplin också, men det får man å andra sidan lära sig här.

Lärarna sätter eleverna i fokus och har en grundinställning att verkligen vilja hjälpa oss. Den personliga handledningen skapar också bra kontakt med lärarna.

Edward, läser SP år 3

Figur 10. Elever som familjär samtalspartner, Kunskapsgymnasiets förstasida

²⁶⁶ Denna förstasida ersattes i september 2008 av en annan, vilken dock är snarlik den tidigare.

²⁶⁷ <<http://www.vilunda.se>>, 6/10 2008.

kommunala skolor, å ena sidan, från skolor med lägre rekryteringsprofil och många friskolor, å den andra. En förklaring till att två friskolor i urvalet, Enskilda Gymnasiet och Franska skolan, på sina hemsidor går längst i att avvisa familjariteten med eleven som mottagare kan gissningsvis vara att de, med sin karaktär av socialt exklusiva, traditionsbundna skolor, inriktar sina hemsidor minst lika mycket mot föräldrarna som mot de potentiella eleverna. Denna aspekt av hemsidans sätt att upprätta en relation till sina läsare, anpassningen till målgruppen, för oss till ännu en dimension av den interpersonella strukturen som tidigare bara flyktigt berörts, nämligen hemsidans reklamkaraktär.

Förutom att påverka både styrkan i hemsidans avgränsning av utbildning som autonom värld och arten av en skolans auktoritet eller legitimitet så som denna framställs, upprättar reklamliknande inslag en speciell relation till läsaren. Även om kommunala skolors hemsidor tenderar att skilja sig från friskolors, vilka står närmare reklamen som genre, finns reklamens språk och stilgrepp på de flesta hemsidor som en latent, möjlig läsart. Uttryck, rubriker och bilder som påminner om reklamens språk för in dess diskurs i hemsidans värld och därmed också med denna diskurs förknippade *topoi*: skolan som säljare av utbildning som produkt till elever och familjer i egenskap av konsumenter.

Elitskolornas hemsidor tonar som regel ned referenserna till reklamens språkbruk som en del av upprätthållandet av den starka klassificeringen av utbildning de värnar om, men långt ifrån helt. Med undantag för traditionella friskolor som Enskilda Gymnasiet och Franska skolan tränger en marknadsskugga igenom på friskolegymnasiernas hemsidor i betydligt högre grad än på de kommunala elitskolorna. Viktor Rydbergs hemsida kan exempelvis i sin relation till presumtiva elever inta rollen som övertygande, välvilligt inställd säljare som gör sitt bästa för sin kund. När skolans satsning på tvåspråkig undervisning förklaras, heter det att

Engelska språkets betydelse ökar stadigt. En stor del av undervisningen på universitet och högskolor världen över, sker på engelska. Även i Sverige är en stor del av kurslitteraturen på engelska. Därför vill vi på VRG ge dig möjlighet att skaffa dig mycket goda kunskaper i engelska och vänja dig vid studier på engelska redan i gymnasiet.²⁶⁸

Formuleringar av detta slag återkommer på skolans hemsida, men är sällsynta på de kommunala elitgymnasiernas hemsidor där skolan sällan ges rollen av förutseende säljare av utbildning. På Mikael Elias Teoretiska Gymnasium är marknadsrelationen till besökaren/eleven ännu mer tydligt uttalad i exempelvis förstasidans försäkran att det "speciella med oss är vår höga ambition" och att "vi garanterar att du både inspireras och utmanas".²⁶⁹ Just frekvensen av försäkringar, utfästelser, och av öppna

²⁶⁸ <<http://www.vrg.se>>, länken.

²⁶⁹ <<http://www.teoretiska.se>>, länken.

eller indirekta jämförelser med andra skolor är genomsnittligt betydligt högre på friskolor än de flesta kommunala skolors hemsidor. På skolor med lägre rekrytering – bland dem också flera av de kommunala, vilket Vilundas hemsida vittnar om – förekommer sådana inslag flitigt. Kunskapsskolan är enligt sin förstasida "framtidens skola" och "skolan för dig som vill satsa". Förstasidan på Jensen-gymnasierna frågar "Vill du göra något alldeles extra av ditt liv?" och ger själv svaret att "i så fall passar du på JENSEN gymnasium". "Tänk lite längre när du väljer gymnasium" lyder ingångsrubriken på Fria gymnasieskolans i Haninge förstasida, en skola vars hemsidas reklamkaraktär annars är nedtonad.

Den kulturella människan och den ekonomiska

Den polaritet mellan kultur och ekonomi som gymnasieskolans sociala struktur uppvisar kommer starkast till uttryck i ytterligare dimension av skolornas hemsidor som här avslutningsvis ska lyftas fram. Den avser *topoi* förbundna med hävdandet av en holistisk människosyn och en klassiskt bildningsorienterad syn på utbildning, vilka i hemsidornas universum ställs mot tankefigurer knutna till synen på människan som en i grunden ekonomisk varelse och till en målrational syn på utbildning som investering i framtiden. Med en "bildningsorienterad" syn på utbildning åsyftas här de centrala idéerna i den klassiska bildningstradition i vilken bland andra Humboldt ses som en ledande gestalt och i vilken kunskapsutvecklingen förstås som ett aktivt och nyskapande övertagande av ett nedärvt bildningsarv.²⁷⁰ Uttrycket "holistisk" syftar på ett synsätt enligt vilket människans olika förmågor bildar en oupplöslig och samtidigt allsidig helhet i vilken även konstnärliga och sinnliga anlag har en plats. Dessa anlag har en strävan att utvecklas och utvecklingen kan inte underkastas en enskild förmåga eller ett enskilt behov.²⁷¹ Föreställningen om människan som ekonomisk varelse syftar på den klassiska ekonomins uppfattning av människan som hushållande, planerande och vinstmaximerande.²⁷² "Målrational", slutligen, refererar till övertygelsen att

²⁷⁰ Bildning är "hela den utveckling av de personliga anlagen som en människa läroprocess utgör", skriver Sven-Eric Liedman i sitt avsnitt om Humboldt i *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Stockholm, Bonnier, 1997, s. 229. Denna traditions historiska rötter, motsägelser och relation till bland annat progressivismens centrala idéer diskuteras också av Donald Broady i "Bildningsfrågan – ett återupplivningsförsök. Om ett förslag från Collège de France och om svenska läroplaner", *Ord & Bild*, nr 1 1992, s. 3–26.

²⁷¹ Om någon mer specifik vetenskaplig tradition skulle förknippas med denna tankefigur för att skilja den från andra innebörder av ordet "holism" inom vetenskapen, är Alfred Adlers teleologiska psykologi och Jan C. Smuts holistiska evolutionsteori bra kandidater. Se Heinz Ansbacher, "On the origin of holism", *Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, Vol. 50 Issue 4, 1994, s. 486.

²⁷² Irene C.L. NG & Lu-Ming Tseng, "Learning to be Sociable. The Evolution of Homo Economicus", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 67, April 2008, s. 265–286, samt Mary S. Morgon: "Economic man as model man: ideal types, idealizations and caricatures", *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 28, No 1, March 2006, s. 1–27.

människans val, exempelvis hennes utbildningsval, är resultatet av en kontrollerad, förnuftsmässig kalkyl eller strategi där fördelar och nackdelar beräknas, men även de motsvarande val vägs in som andra människor gör i egenskap av konkurrenter eller "spelare".²⁷³ Denna motsatsställning involverar flera trosföreställningar och värden som hemsidorna öppet bekänner sig till eller mindre synligt alluderar på.

En holistisk syn på utbildning får ett klart uttryck på Ellen Key-gymnasiets förstasida där Waldorf-pedagogiken framställs som en vilja att

utveckla hela människan - tanke, känsla och vilja. Teoretiskt, konstnärligt och praktiskt arbete integreras så långt som möjligt. Undervisningen ger näring för hela personligheten och reduceras aldrig till enbart inläring. Kunskapsinhämtande och fostran utgör en helhet genom att stoffet väljs och presenteras så, att det i varje stadium anknyter till barnets egen utveckling och hjälper denna framåt.²⁷⁴

Skolans förstasida länkar till hemsidan för Waldorf-konfederationen i Sverige där samma pedagogik beskrivs i en text där centrala formuleringar är att "omdömesförmågan" ska "utvecklas" i en pedagogik som "aktiverar" "vilje- och känslokrafterna", en "självständig tankeförmåga" och "elevernas kreativa och fria tänkande". För människans utveckling "i såväl kroppslig som själslig och andlig bemärkelse" finns "lagbundenheter" som en undervisning vilar på när den byggs på lärarens "konstnärlighet" i konsten att undervisa, genom "berättande, konstnärligt skapande och samtal".²⁷⁵

De tre gamla nu kommunala läroverk i innerstaden som ingår i urvalet ger alla på sina hemsidor uttryck för en klassisk bildningstanke i vars fokus står allmänbildning och den föreningen av "vetenskap och konst" som den nyss refererade tidigare förstasidan hos Södra Latin lyfter fram. På Norra Reals hemsida ligger bildningstanken mindre synligt inbäddad i aspekter av hemsidans texter. Ett exempel är de verb och substantiv som används i till sin språkliga karaktär jämförelsevis neutrala beskrivningar av de olika studieprogrammets innehåll. Karaktäristiska formuleringar är "ämnesövergripande synsätt", "självständigt, undersökande arbetssätt", "fördjupa", "intresse".²⁷⁶ Liknande lexikala inslag kännetecknar Södra Latins hemsidas beskrivningar av skolans program. Där lyfts ofta som undervisningens mål fram en historiskt och kulturellt inramad självförståelse. När det samhällsvetenskapliga presenteras, heter det exempelvis:

Människan som individ och samhällsvarelse är en viktig utgångspunkt på den samhällsvetenskapliga inriktningen. Du får studera vad som formar människan, vilka strukturer hon är en del av och vilka konflikter som kan finnas mellan olika

²⁷³ Se Robert Sugden, "Rational choice theory: a survey of contributions from economics and philosophy", *Economic Journal*, Vol. 101, July 1991, s. 751–785; Liedman, *I skuggan av framtiden*.

²⁷⁴ <<http://www.eks.se>>, 6/10 2008.

²⁷⁵ <<http://www.waldorf.se>>, 6/10 2008, länken "Waldorf i korthet".

²⁷⁶ <<http://www.norrareal.se>>, 6/10 2008, länken "Utbildning".

intressen i samhället. [...] Målet är att du ska skapa dig en uppfattning i olika samhällsfrågor samtidigt som du ökar din förmåga att förhålla dig till andra människors uppfattningar.²⁷⁷

Idén att fördjupning i och förståelse av den historia och kultur som skapat människan är grundläggande för hennes utveckling och orientering kopplas på Kungsholmens hemsida till tanken att denna mänskliga kontext är en global värld inom vilken individen både förstår sig själv och handlar moraliskt:

Vi lever i ett samhälle som präglas av snabba förändringar och i en värld där globala frågor kräver samarbete kring globala lösningar. Kungsholmens gymnasium/Stockholms Musikgymnasium, en skola präglad av mångfald och tolerans, vill utveckla elevernas kunskaper och främja deras beredskap att möta dessa framtida utmaningar. Vi vill att eleverna ska kunna ta ansvar för och påverka den framtida samhällsutvecklingen. Detta krävs för en hållbar utveckling i ett globalt perspektiv.²⁷⁸

Framhävandet av "mångfald och tolerans" kännetecknar också det kommunala Globala gymnasiets hemsida. Under rubriken "Vår vision" formuleras mål för vad eleven ska ha uppnått efter avslutad skolgång som innehåller många av de tankefigurer som ovan beskrivits som typiska för ett holistiskt perspektiv: att förstå sig själv, utvecklas, tänka kreativt, kritiskt och analytiskt, ha insikt, reflektera:

- Jag förstår mig själv och mina utvecklingsmöjligheter.
- Jag upplever att jag utvecklas tillsammans med, och lär mig av andra människor.
- Jag tänker kreativt, kritiskt och analytiskt.
- Jag har insikt i den globala världssituationen, både problemen och förändringsmöjligheter.
- Jag arbetar för att förverkliga mina visioner, och reflekterar över mina handlingar;
- Jag förstår att vår framtid grundas på hållbar utveckling, global samhörighet och global rättvisa.
- Jag vill och kan förbättra världen.²⁷⁹

Formuleringarna refererar här tydligare till en progressivistisk idétradition än till den klassiska bildningstradition som dominerar på de kommunala elitgymnasiernas hemsidor. Där synliggörs tydligare kontinuiteten i människans utveckling, det arv som förvaltas.

De skolors hemsidor som olika starkt uttrycker en holistisk och en bildningsorienterad syn på utbildning skiljer sig från andra skolors hemsidor lika mycket i att de innehåller starkt nedtonade referenser till den motsatta syn som ovan kallats

²⁷⁷ <<http://www.son.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008, länken "Utbildningar"/"Sp Samhällsvetenskaplig".

²⁷⁸ <<http://www.kun.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008, länken "Om skolan"/"Skolan vision".

²⁷⁹ <<http://www.globalagymnasiet.se>>, 6/10 2008, länken "Om skolan". Det bör tilläggas att denna hemsida i betydligt högre grad än de kommunala innerstadsgymnasiernas och andra elitgymnasiernas hemsidor etablerar vad som tidigare beskrevs som en familjär relation till eleven/läsaren, vilket citatets text är ett exempel på.

målrational. Även på dessa sidor smyger sig in formuleringar som understryker betydelsen av skolans utbildning som en konkurrenskraftig investering i framtiden. "Vi erbjuder dig en utbildning som förbereder för vidare studier på högskola eller universitet", heter det på den nyss nämnda sidan på Globala gymnasiets hemsida. Både Norra Reals och Södra Latins hemsidor innehåller på flera ställen formuleringar av typen "Våra elever får goda kunskaper som öppnar vägar till fortsatta studier".²⁸⁰ Men dessa är färre än på de flesta andra skolors hemsidor, ges en mer undanskymd plats och balanseras tydligare av att andra värden framhävs.

På Ellen Key-gymnasiets hemsida, som i sina värderingar särskilt tydligt uttrycker ett holistiskt perspektiv, är konkurrensaspekten försvunnen när den omedelbara nyttan av skolans utbildning skrivs fram: genom att erbjudas en "bred utbildning [...] står eleven efter avslutad skolgång fri att utifrån sig själv välja bland så många studie- och yrkesinriktningar som möjligt".²⁸¹ Målet för utbildningen, enligt Norra Reals hemsida, är att eleverna efter avslutad skolgång ska "ha förutsättningar för ett rikt liv, såväl yrkesmässigt som kulturellt och socialt".²⁸²

Den nedtoning av personlig nytta som karaktäriserar denna pol i hemsidornas värld – till förmån för värden som anknyter till holistiska, bildningsorienterade och moraliska värden – står i kontrast till det sätt nyttoaspekter skrivs fram på de skolors hemsidor som i denna dimension utgör en motsatt pol. På andra elitgymnasiernas hemsidor återkommer visserligen inte sällan den klassiska bildningstanken, men sammanvuxen med idéer som står nära andra tankeströmningar.

En förskjutning i balansen syns på Viktor Rydbergs hemsida där konst och estetik lyfts fram parallellt med en starkt klassificerad kunskapsorientering av det slag som utmärker elitgymnasiernas hemsidor. Förstasidans rubrik "Hjärnan vill ha roligt! Det är tanken som ligger bakom verksamheten i våra skolor. Konst och vetenskap går hand i hand" ger eko åt den i oktober 2008 borttagna huvudrubriken på Södra Latins förstasida, "Skolan för vetenskap och kultur". Bildningstanken kommer till tydligt uttryck också i andra texter på hemsidan, exempelvis den där skolans pedagogik ges en allmän presentation:

Målet är att ge eleverna insikt i och förståelse för att den verklighet vi upplever och det sätt vi ser på oss själva och andra människor beror på vilken teori vi väljer att se världen utifrån. Dessa olika teorier är ofta produkter av den speciella tid i vilken de har uppstått, samtidigt som de har vissa gemensamma nämnare. För att förstå detta på djupet och för att sedan kunna använda olika teorier som referenser i diskussioner, krävs fördjupade kunskaper och insikter i alla de ämnen som ingår i kursen. Sammanhanget som ska förstås blir mer komplext och eleverna får möjlighet att träna sig i analys och kritiskt tänkande.²⁸³

Den balanseras dock på skolans hemsida av ett i jämförelse med de kommunala elitgymnasierna relativt stort antal uttryck för tankefigurer som kan knytas till

²⁸⁰ <<http://www.son.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008, länken "Om skolan"/"Presentation".

²⁸¹ <<http://www.eks.se>>, 6/10 2008.

²⁸² Ibid., länken "Om skolan"/"Presentation", 6/10 2008.

²⁸³ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken "Gymnasium"/"Pedagogik"/"Människan i Kosmos".

synen på människan som en ekonomisk varelse som i konkurrens med andra rationellt gör val som maximerar den egna nyttan. Redan på förstasidan för stiftelsens gymnasieskola knyts huvudstyckets tanke att vetenskap och konst hänger samman till ett lönsamhetsperspektiv, när det i samma huvudstycke sägs att "[h]är får du en mycket bra förberedelse för vidare studier", en tanke som återkommer på flera av hemsidans undersidor.²⁸⁴

Hemsidans huvudtanke att estetiska uttrycksformer och teoretiska inläring utgör en helhet ges en förklaring, synliggjord redan i huvudrubrikens paroll "Hjärnan vill ha roligt!", som i alla fall delvis tycks grunda sig på nyttoargumentet att den teoretiska inläringen sker snabbare och lättare om den kombineras med tid för estetisk aktivitet. "När flera sinnen tas i bruk förstärker den upplevda kunskapen den teoretiska kunskapsinhämtningen", heter det på sidan med rubriken "Estetiskt uttryck - samverkan mellan teoretiska och estetiska kurser".²⁸⁵ Det globala perspektiv som på Kungsholmens Gymnasiums och Globala Gymnasiets hemsidor ges ett värde uteslutande i sig självt, kommer också till uttryck på Viktor Rydbergs hemsida, men kopplas här samtidigt samman med värnandet om framtida karriärmöjligheter. I perspektivet av konkurrensen med andra "spelare" om framgång på framtidens arbetsmarknad blir, i enlighet med en rational choice-princip, sambandet mellan estetisk och teoretiska kunskaper ett effektivt "samverkanskoncept":

Framtidens arbetsmarknad kommer att ställa högre krav än tidigare på ett självständigt och kritiskt tänkande. I framtiden kommer det också att krävas utbildningar som är bredare och ger ett helhetsperspektiv.

Samverkanskonceptets kunskapsmål och ambitioner är, förutom att ge eleverna konkurrenskraftiga insikter och färdigheter på en framtida arbetsmarknad, att ge ett helhetsperspektiv och ett kritiskt förhållningssätt till fördomar, vidskeplighet och fanatism²⁸⁶

Viktor Rydbergs hemsida ger också uttryck för andra tankefigurer som kan knytas både till synen på människan som ekonomisk varelse och till en målrationell syn på utbildning, av vilka flera har samband med det kursinnehåll skolan valt att satsa på i sina studieprogram. På sidorna under två av de åtta rubrikerna på huvudmeny för gymnasieskolans förstasida, "Entreprenörskap" och "Ledarskap", signaleras tankefigurer som sammanhänger med vad Eva Leffler kallar en entreprenördiskurs i skolan²⁸⁷ samtidigt som dessa knyts till dels till akademiska studier och kunskap, dels till estetisk verksamhet. Ledarskap är också "ett livslångt ledarskap som gäller

²⁸⁴ Ibid., länken "Gymnasium".

²⁸⁵ Ibid., länken "Gymnasium"/"Pedagogik"/"Estetiskt uttryck".

²⁸⁶ Ibid., länken "Gymnasium"/"Pedagogik"/"Människan i kosmos".

²⁸⁷ Eva Leffler, *Företagsamma elever. Diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan*. Diss. Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete nr 8. Umeå, Umeå Universitet, 2006.

det egna livet", och under gymnasietiden de egna studierna, och skolans musikalier utgör goda tillfällen för eleverna att träna sin förmåga till entreprenörskap.²⁸⁸

Ytterligare en tankefigur, vilken står nära en målrationell syn på utbildning, framhävs starkare på Viktor Rydbergs hemsida än på de kommunala elitgymnasiernas, nämligen den att kunskapsutvecklingen kan mätas och den därmed sammanhängande tron att den går att kvalitetsmärka. En av de 14 kännetecken för skolan som förstasidan för gymnasiet listar i en uppräkningslista är "kvalitetssäkring genom regelbundna utvärderingar". Både de kommunala elitskolorna och andra kommunala skolor i urvalet har alla i enlighet med de krav som ställs på dem en sida som innehåller en "kvalitetsredovisning", men denna omtalas aldrig i termer av "säkring" eller, som på vissa skolor, "garanti", utan benämns alternativt "kvalitetsarbete" och ges sällan en framträdande plats.²⁸⁹

På hemsidorna hos andra friskolegymnasier av elitkaraktär återkommer tankefigurer av det slags som Viktor Rydbergs hemsida förmedlar. På Enskilda Gymnasiets hemsida återfinns i framhävandet av estetiska inslag i undervisningen och i specifika textinslag likartade referenser till ett klassiskt bildningsideal, men lika starkt skrivs konkurrensvärdet hos skolan i jämförelse med andra skolor fram. Skolans målsättning är att "vara en skola för dem som vill ha en utbildning motsvarande den bästa i Europa".²⁹⁰ Inom ramen för den starka ämnesorientering som skolans hemsida uttrycker ges samtidigt konkurrensaspekter stor plats, som i den av svenskämnet, i vilken det allra först slås fast att "goda kunskaper i svenska" är nödvändiga för att "lyckas med studierna i skolan och senare, på universitetet och högskolor" och strax efteråt att dessa kunskaper är "avgörande för att kunna nå bästa möjliga studieresultat".²⁹¹ Också Franska skolans förstasida gör en referens till bildningstraditionen – "Den är en kunskapsskola vars uppgift är att ge bildning och utbildning" – som i andra delar av hemsidan kombineras med ett tydligt framlyft konkurrensinriktat perspektiv. På förstasidan för skolans gymnasiedel intygas att "Skolan har väl dokumenterade goda resultat" och i den film hemsidan erbjuder om skolans gymnasium är en av huvudrubrikerna "Ett gymnasium för att lyckas och finna nöje".²⁹² Hemsidan hos utbildningsföretaget NTI:s gymnasieskola Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums – en skola med en hög rekryteringsprofil – lyfter tydligare fram målrationella värden än andra elitskolor. Förstasidans allra första stycke förklarar att skolans "höga ambition att inspirera dig till både bra

²⁸⁸ Ibid., länkarna "Gymnasium"/"Entreprenörskap" samt "Gymnasium"/"Ledarskap", 6/10 2008.

²⁸⁹ Departementsförordningen 1997:702 om "Kvalitetsredovisning inom Skolväsendet", kräver att varje skola årligen gör en kvalitetsredovisning vilken i de flesta gymnasieskolors fall också i någon form görs tillgänglig på skolans hemsida. På kommunala skolor är den vokabulär som används oftast "kvalitetsarbete". Se exempelvis <<http://www.globalgymnasiet.se>>, 6/10 2008, länken "Kvalitetsarbete", eller <<http://www.kun.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008, länken "Svenska sektion", rubriken "Aktuella nyheter".

²⁹⁰ <<http://www.enskildagymnasiet.se>>, 6/10 2008, länken "Om skolan"/"Skolan idag".

²⁹¹ Ibid., länken "Gymnasiet"/"Svenska".

²⁹² <<http://www.franskaskolan.se>>, 6/10 2008, länkarna "Gymnasium" resp. "Gymnasium"/"Ska du välja gymnasium?"/"Film om gymnasiet".

kunskapsinhämtning och de betyg som krävs för högre utbildningar”, samt att ”Teoretiska är en skola för dig som har siktet inställt på en högre universitetsutbildning och redan nu vill satsa”.²⁹³

Tankefigurerna att människan när hon utbildar sig är en ekonomisk varelse som hushållar med resurser och planerar för framtiden i konkurrens med andra är i sin tur knutna till en annan tankefigur som spelar en central roll på de skolors hemsidor som representerar gymnasieskolans ekonomiska pol, den om coachning. Denna topos är när den förekommer på elitskolornas hemsidor försiktigt inlindad och balanserad av andra perspektiv och värden. Den får ett svagt uttryck på Viktor Rydbergs hemsida, tillsammans med den klassiska bildningstanke som där refereras till, exempelvis i förklaringen av att medvetandegöra ledarskapets betydelse för eleverna, men då utan att ordet ”coachning” nämns.²⁹⁴ På Teoretiska gymnasiet hemsida uttrycks den desto tydligare, men fortfarande med formuleringar som innehåller reminiscenser av ett holistiskt perspektiv på kunskapsutveckling:

Mentorns roll är ungefär som coachens, d.v.s. att hjälpa dig sätta mål, arbeta mot dessa och försäkra sig om att du som student uppnår din egen fulla potential.²⁹⁵

Den citerade meningens avslutning - ”din egen fulla potential” – kan läsas både som en referens till en holistisk syn och som uttryck för den coachningstanke som direkt återopas först i citatet och därefter preciseras i orden ”sätta mål, arbeta mot dessa” och ”försäkra” sig om att dessa uppnås.

Coachning som tankefigur saknas helt på huvudsakligen holistiskt och bildningsorienterade hemsidor som de hos Ellen Key-skolan, de kommunala elitgymnasierna och Globala Gymnasiet, men spelar en mycket central roll på hemsidorna hos de stora utbildningskoncernernas hemsidor. På Jensen-gymnasierna och Kunskapsgymnasiets hemsidor utgör den en dominerande ideologi. Individens ses här som en Robinson Crusoe²⁹⁶, ett enmansföretag, som först måste förstå vilka resurser det faktiskt förfogar över och därefter göra realistiska beräkningar av vilka prestationer som är möjliga och vilka val som är mest räntabla. ”Självkännedom” har här inte som i det tidigare refererade holistiska perspektivet innebörden att ge utlopp för inre anlag som fritt ska tillåtas växa och heller inte bildningstankens innebörd att förståelsen av sig själv förutsätter en förståelse av den kultur, historia och samhälle individen tillhör. Den ges snarare betydelsen att hushålla med begränsade personliga resurser i relation till rationellt uppställda mål. På Kunskapsgymnasiets förstasida används ordet ”personlig” eller personlighet nio gånger, varav tre gånger i de sammanlagt sex rubrikerna på sidan, och sammanflätas

²⁹³ <<http://www.teoretiska.se>>, 6/10 2008, länken ”Om Teoretiska”.

²⁹⁴ <<http://www.vrg.se>>, 6/10 2008, länken ”Gymnasium”/”Ledarskap”/”.

²⁹⁵ <<http://www.teoretiska.se>>, 6/10 2008, länken ”Om teoretiska”.

²⁹⁶ Kopplingen mellan Defoes romanfigur och den gryende kapitalismens idé om den ekonomiska människan i samtidens England görs av Ian Watts i ”Robinson Crusoe, Individualism and the Novel,” i författarens *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. London, Chatto and Windus, 1957.

med idén om hushållande med personliga resurser. Svaga sidor ska identifieras och styrkor utnyttjas i avsikt att nå resultat:

Kunskapsgymnasiet har ett eget arbetssätt - en personligt utformad utbildning, för att alla människor är olika och lär på olika sätt. Här är det din personlighet, dina mål och ambitioner som ligger till grund för din utbildning. /nytt stycke/ Tillsammans med din personliga handledare utformar du dina studier och ditt schema så att du utmanar dina svagheter och tar tillvara dina styrkor. Målet är att du ska utvecklas och nå så höga studieresultat som bara är möjligt.²⁹⁷

Precis som i Defoes roman är tiden en mätbar tillgång vid sidan av andra. Coachen bistår eleven i att utforma en "en plan över hur du ska använda din tid under veckan för att nå dina mål [...] det du behöver göra för att nå dina mål".²⁹⁸ En granskning av personens behov och resurser utgör grunden för en plan som utgår "från dina behov och vad just du behöver göra för att du ska nå dina mål".²⁹⁹

Det flitiga bruket på skolans hemsida av ord och uttryck som "personlig", "individuell", "just du", "dina", "personliga mål" och liknande uttryck framställer kunskapsutvecklingen som friställd från den historiska och kulturella inbäddning som i bildningstraditionen utgör en oundviklig dimension, och reducerar den till tankefiguren om individuellt hushållande. Den holistiska referens som skulle kunna tolkas in i Mikael Elias Teoretiska Gymnasiums hemsida är också frånvarande. "Mål" har inte betydelsen av i människan inneboende, slumrande potentialer som omfattar samtliga sinnen, utan innebörden av rationellt fastställa målsättningar.

På Jensen-gymnasiernas hemsida knyts coachningsfilosofin tydligare än på Kunskapsgymnasiets till andra tankefigurer som står den nära. Sidan med länken "Träning för verkligheten" innehåller tio underlänkar till nya sidor: "Professionella utbildningsmiljöer", "Verklighetsnära undervisning", "Regelbunden motion", "Mental träning", "Coachning", "Personlig utveckling", "Tydligt ledarskap", "Arbetsro", "Trygghet".³⁰⁰ I dessa rubriker och i de motsvarande sidornas text utvecklas ett sammanhängande syn på eleven som sin egen entreprenör. På hemsidan synliggörs också en tankefigur som tidigare kort berörts och som hänger samman med synen på eleven som en planerande företagare som räknar på förhållandet mellan egna resurser, tid och framtida vinster eller mål – den att kunskapsutvecklingen är mätbar och den därmed sammanhängande tanken att den kan kvalitetssäkras:

Vi mäter kvaliteten på våra skolor på flera olika sätt. Vi dokumenterar hur det går för våra elever, till exempel resultat på nationella prov, betygsnivåer i viktiga kurser

²⁹⁷ <<http://www.kunskapsgymnasiet.se>>, 6/10 2008.

²⁹⁸ Ibid., länken "Arbetsätt"/"Personligt schema".

²⁹⁹ Ibid., länken "Olika studieformer".

³⁰⁰ <<http://www.jenseneducation.se>>, 6/10 2008, länken "Om JENSEN Gymnasium"/"Träning för verkligheten".

och annat som framgår av våra årliga kvalitetsredovisningar, och vi följer upp de individuella målen.³⁰¹

Samma tanke uttrycks på Vittra-skolornas hemsida, där ambitionen utsträcks till att också "med hjälp av auktoriserade undersökningsinstitut" också mäta "den upplevda kvaliteten bland föräldrar, elever och medarbetare"³⁰²:

Genom vårt systematiska kvalitetsarbete [...] synliggörs sambanden mellan mål, handlingar och resultat så att våra föräldrar och andra intressenter kan följa vårt kvalitetsarbete.³⁰³

Kunskapens och kunskapsutvecklingens mätbarhet, undervisning som coachning, utbildning som lönsam investering i en lyckosam karriär som sker i konkurrens med andra, dessa tankefigurer bildar på hemsidorna en helhet. Denna utgör ena delen av en polaritet mellan två motsatta perspektiv på utbildning, kunskapsutvecklingens karaktär och kunskapens natur. Det första har dels förankring i en holistisk syn på människan som bärande på inneboende talanger och potential. Dessa innefattar estetiska såväl som intellektuella förmågor vilkas utveckling utbildningen ska ge utrymme för.

Detta holistiska synsätt präglar i synnerhet Waldorfskolan Ellen Keys hemsida, men kommer till uttryck på främst kommunala elitgymnasiers hemsidor som Södra Latins och vissa friskolegymnasiers, som Viktor Rydbergs. Det förankras dels också i en bildningstradition där människan uppfattas som bärare av ett civilisatoriskt arv som omfattar både konst och vetenskap och som hon aktivt utvecklar och förnyar genom att förstå och förändra. Denna syn på utbildning dominerar på kommunala elitgymnasier som Norra Reals och Södra Latins hemsidor. Det ges en delvis ny dimension på det kommunala elitgymnasiet Kungsholmens hemsida genom det globala utvecklingsperspektiv den lyfter fram och uttrycks i just denna på form hemsidan hos Globala Gymnasiet där global rättvisa står i centrum.

Den holistiska och den bildningsorienterade synen på utbildning vävs på hemsidorna ofta samman. De har gemensamt att utbildning uppfattas vara eftersträvarsansvärd i sig själv och ha sitt eget inre värde, vilket inte kan förväxlas med eller reduceras till den personliga nyttan av att utbilda sig och inte ska sammanknippas med konkurrens med andra människor.

En holistisk såväl som en bildningsorienterad syn kommer bland friskolorna tydligt till uttryck på hemsidan hos elitgymnasiet Viktor Rydberg, men förenas där med ett perspektiv på utbildning som målrationell investering och på eleven som en i grunden ekonomisk varelse som hushåller med sina resurser och planerar för

³⁰¹ <<http://www.jenseneducation.se>>, 6/10 2008, länken "Om JENSEN Gymnasium"/"För dig med höga krav".

³⁰² <<http://www.vittra.se>>, 6/10 2008, länken "Om Vittra"/"Kvalitet och resultat"/"Upplevd kvalitet".

³⁰³ Ibid., länken "Om Vittra"/"Kvalitet och resultat", 6/10 2008.

framtiden i konkurrens med andra i avsikt att nå uppställda mål. Utbildningens inre värde och dess karaktär av orientering i historien, kulturen och samhället reduceras och ger plats åt en betoning av dess nytta och dess karaktär av instrument i konkurrensen med andra om livschanser.

Till detta perspektiv är knutet en rad med varandra förknippade tankefigurer, som idéerna om rationella val och rationell planering, effektiv tidsanvändning, lönsamhet, mental träning, ledarskap, entreprenörskap, kunskapsutvecklingens mätbarhet och kvalitetssäkring. Detta perspektiv på utbildning återfinns bland elitgymnasierna i former som kan kallas för återhållna på hemsidorna hos friskolor som Viktor Rydberg, Enskilda Gymnasiet och Franska skolan. De balanseras där av parallella uttryck för framför allt en bildningssyn på utbildning. Det framträder däremot tydligare på hemsidan hos utbildningsföretaget NTI:s nystartade skola Mikael Elis Teoretiska Gymnasium, vars höga betygsrekrytering gör att den här räknats till elitskolorna. Störst genomslag har denna syn på utbildning dock på hemsidorna hos de stora utbildningskoncernernas gymnasieskolor, som Vittra, Jensen och Kunskaapsskolan, som har en betydligt lägre skolmässig och social rekryteringsprofil.

Vi har här betraktat *topoi* och symboliska värden på gymnasieskolornas hemsidor som berör fyra huvudsakliga med varandra sammanhängande dimensioner. Den första gäller den grad av autonomi som hemsidorna tillerkänner utbildning och styrkan i avgränsningen av utbildning från andra aktiviteter och värden. Den andra avser arten av den auktoritet hos skolan som konstrueras på hemsidan. När avgränsningen av utbildning är stark byggs denna ofta upp av en legitimitet som grundas på en syntes av tradition och modernitet och av vetenskap och konst som symboliska värden.

Dessa värden knyts också tillgångar sådana som kontakter med universitetsvärlden eller andra legitima institutioner. Auktoriteten förbinds också med framhävandet av en pedagogik i vilka undervisningens komplexitet inte reduceras till färdiggjorda koncept eller framställs ha speciell verklighetsanknytning. I dessa två dimensioner särskiljer sig elitgymnasiernas hemsidor från hemsidorna hos skolor med lägre rekryteringsprofil. Dessa skolors hemsidor ger uttryck för en svag avgränsning av utbildning från andra aktiviteter, områden och värden. De hävdar inte sällan modernitet i betydelsen avståndstagande från tradition som legitim grund för den utbildning de erbjuder. Ofta lyfter hemsidorna också fram pedagogiska koncept.

I en tredje dimension skiljer sig hemsidorna åt i avseende på sin interpersonella struktur, den relation de upprättar till läsaren. Hemsidor med stark klassificering av utbildning och som hävdar starka symboliska tillgångar av det slag som kännetecknar elitgymnasierna tenderar att undvika den familjära relation till läsaren som kännetecknar skolor med svag avgränsning av utbildning och svaga tillgångar av detta slag. Istället ges skolan en auktoritativ roll i relation till läsaren. Karaktären hos hemsidans interpersonella struktur sammanhänger med dess grad av

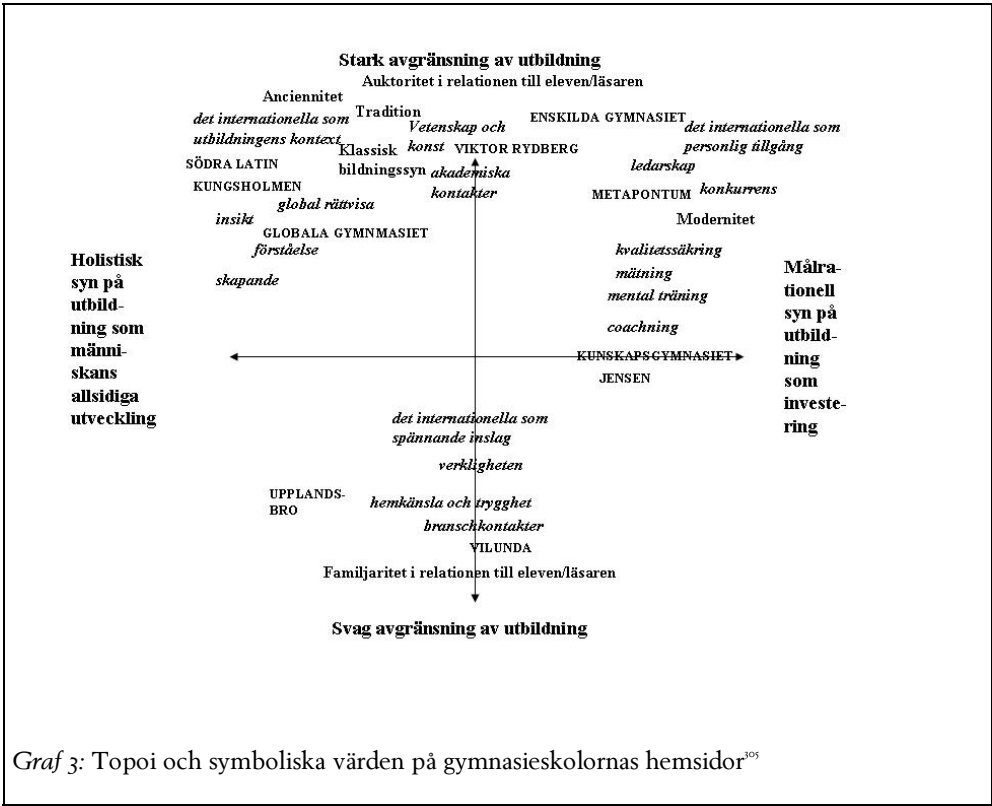
reklamkaraktär. När den senare stärks, blir läsaren en mottagare av hemsidans budskap som ska övertalas. Denna aspekt tenderar – med flera undantag – att skilja kommunala skolors hemsidor från friskolors. Detta gäller också hemsidorna hos de skolor som har en hög rekrytering där skillnaden dock är mindre påfallande.

Slutligen har en fjärde dimension av gymnasieskolornas hemsidor lyfts fram. I den skiljer sig hemsidor där holistiska och bildningsorienterade värden – och tankefigurer som bär upp dessa – framhävs, från sådana där utbildning ses som en mätbar, lönsam investering i en individuell karriär som karaktäriseras av konkurrens med andra.

De olika tankefigurer som här figurerar i olika, men inte tillfälliga, konstellationer kan schematiskt återges så som sker i Graf 3 nedan. Dessa *topoi* bildar ett förråd av idéer, övertygelser och trosföreställningar. Enskilda tankefigurer knyts till varandra i mönster som bildar ett slags hemsidornas underliggande strukturella grammatik. Denna gör att referensen till en tankefigur och ett symboliskt värde oundvikligen ger eko av de andra *topoi* och värden som den brukar kopplas samman med i hemsidornas värld. Skapandet av mening på en hemsida är i denna betydelse inte fri, oberoende av vilken strategi för hemsidans presentation av skolan huvudmannen valt.³⁰⁴

Denna hemsidornas intertextualitet hämtar näring från de intertextuella relationer hemsidornas värld som helhet skapar med andra samhälleliga diskurser. Med olika känslighet, beroende på hemsidornas och skolornas beroendeförhållande till sina huvudmän och till huvudmännens strategi för skolan på skolmarknaden, reflekterar hemsidorna tankefigurer som utbildningsdebatten och den politiska diskursen om skolan producerar. Det är dock sannolikt att det slags grundläggande relationer mellan *topoi* och symboliska värden som här diskuterats äger en stabilitet som går utöver den föränderliga allmänna diskursen om skolan och utbildning. De avspeglar trosföreställningar och förhållningssätt till utbildning som har en mer varaktig förankring i sociala grupper med olika tillgångar och olika habitus. I en kortare avslutande del av denna studie ska detta belysas genom en intervjustudie bland elever på två gymnasieutbildningar av elitkaraktär vilka representerar två positioner i gymnasieskolans sociala struktur och avspeglar polariteten kultur och utbildning.

³⁰⁴ Denna framställning av relationer mellan tankefigurer har inspirerats av Claude Grignons analys av tankescheman inbäddade i undervisningen och dess organisering på kortare yrkesorienterade tekniska studieprogram i Frankrike; se Claude Grignon, *L'Ordre des Choses: Les Fonctions Sociales de L'Enseignement Technique*. Paris, Minuit. 1971

³⁰⁵ Det bör framhållas att denna grafiska framställning av de tankefigurer och symboliska värden, samt dessas relationer till varandra, som diskuterats i texten är gjord som ett rent tankeredskap. Några få skolor valdes ut för att tydliggöra de enskilda hemsidornas relationer till de tankefigurer och värden som här återges. I själva verket kan en given hemsida uttrycka andra relationer mellan dessa *topoi* och ge uttryck för olika betoningar. De mönster som här återges har dock det slags generativa karaktär som nämns i texten. Det är exempelvis sannolikt att en hemsida som erkänner *modernitet* som motsats till *tradition* samtidigt uttrycker en målrationell syn på utbildning och osannolikt att en hemsida som framhäver holistiska värden samtidigt bekänner sig till *coachning*. En enskild tankefigur kan förekomma på flera hemsidor men vara typisk för en viss position i det mönster som antyds. Ett exempel är "hemkänsla", vilket som tankefigur och symboliskt värde förekommer på de flesta skolors hemsidor men är utmärkande för Upplands Bro-gymnasiet.

Personlighetsutveckling, bildning, och målrationalitet hos gymnasieelever i Stockholm

I kvalitativa inslag i tidigare empiriska studier har skilda uppfattningar om utbildning hos elever, studenter och sociala grupper stått mot varandra. Synen på utbildning som en för personen unik utveckling av allmänt mänskliga anlag hängde samman med en smak som värdesätter det personligt unika förhållandet till kultur och historia. Denna bildningssyn hade olika betoningar. Hos elever och studenter på utbildningar inriktade mot kultur hölls värden som skapande, originalitet och personlighet högt. Hos traditionella elitutbildningars elever och studenter, liksom hos familjer med de starka kulturella tillgångar som en lång utbildning skänker, återfanns ofta samma tro på sambandet mellan personlighetsutveckling och utbildning. Men betoningen låg här snarare på värdet av en solid allmänbildning. I kontrast till denna bildningsorienterade förståelse av utbildning stod synen att utbildning utgör del av en nödvändig strid om framtida möjligheter i livet. Denna återfanns i sin renaste form hos familjer med närhet till företagande och privat sektor och hos elever och studenter på utbildningar inriktade mot ekonomi.

En hypotes om effekterna av gymnasieskolans profilering som uttrycks i en av dessa tidigare studier³⁰⁶ var att den kunde leda till framväxten av profilprogram av elitkaraktär som uttrycker socialt förankrade skillnader i synen på utbildning hos olika fraktioner av den övre medelklassen. Inom ramen för den här föreliggande studien – som på nytt kartlägger polariteten mellan kultur och ekonomi i den nya kontext som uppkomsten av en marknad där skolorna genom sina profiler konkurrerar om eleverna utgör – genomfördes därför en serie intervjuer med gymnasieelever på utbildningar som hade en särskilt hög social och betygsmässig rekrytering. Intervjuerna gjordes först på både naturvetenskapligt och samhällsvetenskapligt program på flera skolor av elitkaraktär, men med särskilt fokus på inriktningen på kultur inom det senare på en traditionstyngd kommunal innerstadsskola. När materialet analyserades, framstod skillnaden mellan de förhållandevis många intervjuer som gjordes där och dem som genomfördes på den ekonomiska inriktningen av samma program på en ledande friskola som särskilt iögonenfallande.

I avsikt att synliggöra just denna polaritet i materialet – vars betydelse inte motsägs av intervjuerna på andra skolor och program – gjordes valet att i den analys som här görs bygga bara på materialet från dessa två utbildningar. Inget av programmen utgjorde exempel på det slags starkt profilerade utbildningar som blivit vanliga i gymnasieskolan, utan var nationella inriktningar inom

³⁰⁶ Donald Broady, Ingrid Heyman & Mikael Palme, "Capital culturel contesté ? Étude de quatre lycées de Stockholm".

samhällsvetenskapligt program.³⁰⁷ I de statistiska analyser som gjorts återkom just dessa utbildningar (och i mindre grad själva skolorna med alla sina utbildningar), som typiska för den kulturella respektive ekonomiska polen i gymnasieskolan. Detta val fick dock till följd att intervjuunderlaget innehåller en obalans. På den första, kulturella inriktningen av samhällsvetenskapligt program är det tämligen omfattande, men på inriktningen mot kultur begränsat.³⁰⁸

På en av skolorna genomfördes under två olika terminer och med ett års mellanrum 10 gruppintervjuer som omfattade totalt 32 elever och sammanlagt 16 individuella intervjuer med totalt 10 elever. På den andra begränsades antalet intervjuer till fyra, genomförda under en och samma termin. På den första skolan genomfördes också tre intervjuer med lärare som undervisade på den inriktning som stod i fokus och på den andra skolan en lärare. Underlaget för den andra skolan är med andra ord betydligt mindre. Intervjuerna varade cirka en och en halv timme, ibland något kortare och ibland något längre. Samtalen inriktades mot valet av utbildning och skola, ursprungsfamiljen och uppväxttiden, de pågående studierna, fritiden, elevkulturen på utbildningen och framtiden.

Eleverna på kulturinriktningen av det samhällsvetenskapliga programmet hade gemensamt att de sökt sig till en inriktning som de ansåg inte hade en uppenbar nytta som utbildningsinvestering. I intervjuerna återkom detta som ett tema – man hade valt en utbildning med "oklart" värde, trots oftast höga betyg från grundskolan. Meritvärdesgränsen var närmare 270 av 320 möjliga och några elever hade meritvärden från årskurs 9 som överskred 300. I diskussionerna om valet av utbildning framträdde en tydlig skillnad mellan elever med högt socialt ursprung och dem med något lägre. De förra hade med få undantag valt utbildningen med omsorg och efter många överväganden. Undantagen bestod av elever som bodde i den stadsdel i Stockholms innerstad där skolan var belägen och "inte förstått det där med att välja".³⁰⁹ De kände sympati med vad de uppfattade som skolans "klassiska stil" och att den "höll sig till utbildning, inte en massa annat".

³⁰⁷ Det bör framhållas att ekonomisk inriktning av samhällsvetenskapligt program enligt de SCB-register som används för de statistiska analyserna, generellt men med undantag för specifika skolor har lägre betygsräkningen och social rekryteringsprofil än inriktningen mot samhällsvetenskap.

³⁰⁸ Det förhållandevis svaga intervjuunderlaget var också orsakat av den stora tidspress eleverna på den ekonomiska inriktningen var utsatta för vid tiden för intervjuerna. När skolans och utbildningens rekryteringsprofil ses i relation till det sociala ursprunget hos de intervjuade eleverna, finns det anledning tro att urvalet styrdes av mekanismer som gjorde själva urvalet skevt. En rimlig hypotes är att elever som på grund av sitt ursprung inte kände sig omedelbart "naturliga" i den utbildningsmiljö de sökt sig till, var mer angelägna än andra att låta sig intervjuas. När detta är sagt, bör det tilläggas att de gjorda intervjuerna som sådana äger validitet i relation till bilden av just detta slags elevers studiekarriär och syn på utbildning. Den generella bilden av vad som fört eleverna på utbildningen till skolan och inriktningen, och hur de förhöll sig till de teman intervjuerna tog upp, hade sannolikt innehållit andra inslag, om elever med starkare kulturella tillgångar hemifrån ingått i underlaget. Men de genomförda intervjuerna ger med all sannolikhet en god belysning av viktiga aspekter av den utbildningsmiljö som skapades i mötet mellan eleverna och skolan.

³⁰⁹ Text inom citationstecken utgör citat från intervjuerna. Citaten knyts inte till individuella intervjupersoner med tanke på risken för personidentifiering.

För de elever med något lägre socialt ursprung som sökt sig till inriktningen – söner och döttrar till tjänstemän på mellannivå, lärare och ibland företagare – var valet oftast mindre välinformerat. Man ville bort från tidigare skolmiljöer, gå i en innerstadsskola eller "göra något annat" än andra som valde till gymnasiet. Detta "andra" framstod ibland som något "udda", ibland som "spännande", ibland som något man gjorde "på prov", och det uttryckte ibland en önskan att "hamna bland lite roliga människor".

Dessa elever skiljde sig från dem med ursprung i familjer med sällsynt starkt kulturellt kapital – söner och döttrar till arkitekter, läkare, psykoanalytiker, universitetslärare, kulturskribenter, regissörer, skådespelare, konstnärer och högre tjänstemän i offentlig sektor. För många av dessa var det enligt deras egen uppfattning säkraste valet av alla, naturvetenskapligt program, uteslutet, åtminstone på en attraktiv skola i innerstaden. Deras eget relativa ointresse för matematik och naturvetenskapliga ämnen, liksom deras ibland medelmåttiga betyg i dem, utgjorde hinder. För några få av dessa elever hade beslutet att välja bort naturvetenskapligt program dock varit svårt. De hade höga betyg, i några fall över 310 i medelvärde, kände ingen motvilja mot naturvetenskapliga ämnen och de försäkrade sig om att bland gymnasieskolans tillvalsämnen välja Matematik C som krävs för många längre universitetsutbildningar. Deras aktiva, i personen djupt förankrade val av en kulturell inriktning, trots mycket höga betyg och trots en vilja att "hålla alla vägar öppna", tycktes, att döma av intervjuerna, utgöra ett privilegium för elever med ursprung i särskilt välutbildade och i den övre medelklassen väl förankrade familjer.

Dessa elever kom med andra ord från familjer som själva stod nära både den legitima kulturen och de områden där den skapas. Inom familjen eller i dess närhet fanns personer som själva – som journalister, kulturskribenter, författare eller konstnärer – i sina yrken förhöll sig till kulturella värden och skillnader. I intervjuerna framträdde tydligt både den tillgång och den upplevda belastning som denna naturliga hemhörighet kunde medföra. Den var en tillgång genom att dessa elever redan under sin uppväxt vant sig vid att betrakta tidningsartiklar, nyheter, teaterföreställningar och konstutställningar som en del av den värld de kände och inte behövde erövra. Om de ifrågasatte den, skedde detta inifrån. Den kunde kännas som en belastning, därför att den representerade en förväntning på att själv äga en originalitet som denna värld hyllade.

Kultur hade för dessa elever alltid ingått i livet. Deras föräldrar hade tidigt satt sina barn i kulturskolan där de lärt sig spela fiol eller piano, de hade själva ägnat sig åt teater och de spelade själva egen musik, målade och skrev ibland egna litterära texter. När de valt bort estetiskt program eller de många specialutformade program med estetisk profil som finns i Stockholm med inriktning mot musik, bild eller teater, var det för att de skilde mellan en "riktig" kultur och konst, som de kände bättre till än andra elever men valt att i alla fall ännu inte satsa sin utbildning på,

och en amatörism som de själva bekände sig till och som för dem utgjorde en del av det bildningsideal de bar på.

Denna hållning kontrasterade mot den hos andra elever som också kom från högutbildade hem men vars familjer saknade samma närhet till kulturens områden. Dessa kunde i intervjuerna berätta om både sin misstänksamhet och sin fascination inför den värld som genom utbildningen på den kulturella inriktningen öppnade sig för dem, men som var ny och i hög grad okänd. De delade denna misstänksamhet med elever som kom från familjer med mindre självklar hemvist i medelklassen. I intervjuerna kunde dessa elever pendla mellan en avståndstagande distans och en tilltro till en kultur de först genom utbildningen börjat lära känna.

Känslan att "allt är bara subjektivt, en massa tyckande" stod mot övertygelsen att "kultur känns mer viktig nu, ja, det handlar om livet, liksom". I början var för flera av dem mötet chockartat med de elever som för dem representerade en kulturell värld som omväxlande ingav rädsla, respekt och tvivel. "Jag trodde inte det fanns såna människor, de har dödsroll, de har alltid en åsikt, man har ingen chans, de pratar så...ja, de kan alltid komma med något som verkar så bra", kunde de säga om de genom hemmet i kulturen redan invigda klasskamraterna, men också att "de bara pratar, det låter alltid bra, men egentligen är det bara en massa åsikter. Alla har ju sin smak, fast de tycker deras är bättre". Utställningar som utbildningens elever gick på kunde i början uppfattades som provocerande: "Det var ju... rent löjligt. Några vita gipsgrejer på golvet. Vad betydde det? Ska det var konst då?" I slutet av årskurs tre kunde de om sådan inslag i sin utbildning säga att "Nu känner jag ju igen stilen. Jag ser saker jag inte såg då. Och prata om det".

Undervisningen om kultur balanserade mellan studiet av dess historia och traditioner, å ena sidan, och, å den andra, teater- och utställningsbesök och estetiska diskussioner om konstnärliga verk. Alla elever vittnade om att dessa huvudinslag format dem under de tre år de gått på skolan. De orienterade sig med större säkerhet i historiens landskap och kände sig tryggare i sina egna omdömen. I den "säkerhet" eleverna talade om, inräknade de en mängd förmågor, från att känna till historia och kultur och att identifiera tankeströmningar och idéinnehåll till bekantskap med världen av kulturinstitutioner och att kunna forma egna omdömen.

Men även i den förändring som utbildningen bidragit till fanns spåren kvar av elevernas skilda utgångspunkter i hemmiljöer med olika mängd kulturella tillgångar. De som ägde särskilt starka sådana representerade av en eller båda föräldrarna, äldre syskon, nära släktingar och vänner till familjen, menade att de tre åren i gymnasiet inneburit en möjlighet att "pröva mig själv och vad jag egentligen hade inom mig". Gymnasietiden hade format och differentierat en av dem själva tidigare i uppväxtmiljön oklart formulerat projekt: "Jag har inte i mig att vara konstnär, jag vet det klarare nu. Jag kunde vara bra på det, i och för sig, men inte tillräckligt. Men jag ser och förstår, jag kan uppskatta det som är bra. Det tar tid att kunna."

I denna utmejsling av förmågan att bedöma vad de uppfattade som sina egna anlag i relation till de kulturella områden som de allt mer lärde känna, distanserade sig eleverna från dessa familjer från det alltför skolmässiga. De tog inte avstånd från inslaget av pluggande av epoker och stiltraditioner, men de uppskattade särskilt kurser och lärare som stod för filosofiska och oväntade inslag som "man inte kan läsa sig till", just de inslag som elever som kommit till utbildningen med lägre kulturellt kapital inte förstod sig på och ofta avvisade som "flummiga". När lärarnas eget intresse för konst, arkitektur, litteratur och filosofi i undervisning förde in ett innehåll utanför det välkändas ramar, vaknade dessa elever till.

När valet av skola diskuterades i intervjuerna, uttryckte de en misstro mot utbildningar som de såg som inte tillräckligt "seriösa", som inte höll sig till "bara utbildning". Deras skepsis mot friskolor hade sin grund inte bara i övertygelsen att dessa drevs av profit och sammanblandade utbildning med pengar, utan också i vad de såg som en förväxling av syftet med utbildning med andra aktiviteters mening. Denna misstänksamhet omfattade därför också kommunala skolor med utpräglade profiler, inte minst på det kulturella område dit eleverna själva känt en dragning. Miljön hotade där enligt deras syn att bli "ensidig", omfatta en "kult" som gjorde att "man måste vara på ett visst sätt". Detta tvivel underbyggdes också av de kunskaper eleverna genom sin hemmiljö hade om verkliga karriärgångar inom kulturens områden ("Det är ju inte säkrare, mer säkert... man blir ju inte regissör, typ, bara för att man går där").

Misstro mot tomma löften hos skolor och utbildningar var särskilt stark när det gällde sådana som eleverna uppfattade som "kommersiella". De värjde sig med vad som ibland närmast var ett slags förakt mot gymnasieskolornas hemsidor när dessa framstod som reklambetonade, hade en självgod, skrytsam ton eller gav uttryck för insmickrande attityd ("sånt hör ju inte hit"). Den gick oftast hand i hand med en deklarerad tro på offentlig sektor i motsats till privat ("Jag tycker att skolor *ska* vara allmänna, ja, kommunala... när man skiljer på folk så där, att det är fint att gå i en skola för att andra inte går där... jag gillar inte det").

De i kulturen mest infödda eleverna hade ett dubbelt förhållande till det skolaktiga. Enligt dem själva visade deras högutbildade föräldrar ett ljumt intresse för deras skolgång ("jag tror inte mamma vet vad det är för linje jag går på... hon har nog ingen aning") och de sade sig aldrig på allvar ha diskuterat valet av gymnasieutbildning med dem ("Det är klart, hade jag blivit fascist eller så, då hade de nog reagerat, men gymnasieutbildning, nej"). En av två bilder av familjens inblandning i den egna utvecklingen som intervjuerna förmedlade är den av frånvaro av planering ("dom har nog liten koll") och framför allt av öppen påverkan ("Påverka mig? Aldrig. Det skulle dom aldrig göra. Sånt ligger inte för dom. Det skulle ju vara rätt meningslöst också, jag gör ju det jag är intresserad av"). På liknande sätt kunde eleverna framställa sina egna studier som oplanerade: "Jag läser ju, ja, när då? Jag vet inte hur jag gör. Jag tänker väl. Det blir ju alltid något. Jag är

sällsynt oorganiserad"). Skolan fick inte inkräkta på känslan av att kontrollera sin egen rytm, tiden "tiden "går alltid att rucka på" när skrivuppgifter skulle lämnas in.

Men i intervjuerna framträder samtidigt den motsatta bilden av föräldrar som alltid går att fråga om inlämningsuppgifter, som läser och kommenterar texter som skrivs och går på föräldramöten. Samma motsägelse gäller det egna skolarbetet. Den studieinsats som när eleverna ombads uppskatta den tidsmässigt framstod som blygsam och tillfällig, kunde parentetiskt framställas som omfattande och systematisk ("jag jobbade otroligt med den där grejen, jag skrev och skrev och slog i böcker, satte uppe på nätterna").

En fråga som ställdes till alla elever gällde meningen med studiernas innehåll, vad de syftade till utöver att gå ut gymnasiet med bra betyg. Elever med ursprung i familjer med mindre starka kulturella tillgångar besvarade oftast denna fråga genom att lyfta fram den nytta med utbildningen som dess värde för dem själva fört med sig. Den hade varit "utvecklande" och "öppnat nya perspektiv", samtidigt som den gjort dem "säkrare". De visste nu tillräckligt mycket om en kulturhistoria de tidigare illa känt och kunde "känna igen saker och veta vad de står för".

Samtidigt kunde de fortfarande känna något av det tvivel de i början av utbildningen hyst och som kom till uttryck i en relativistisk hållning att "allt är ju bara åsikter egentligen". Även de i kulturen infödda eleverna betonade utbildningens betydelse för sin egen utveckling, men lyfte starkare fram vad de kallade en "allmänbildning" som de såg som allmänmänsklig. Först med kunskap om historia och kultur går det att "förstå oss själva, det är det som är vi, nu alltså. Det är vår identitet." Hos några av dem knöts denna hållning samtidigt till ett internationellt perspektiv som i deras fall också utgjorde grund för ett engagemang för utvecklingsfrågor. Denna historia omfattade alla människor i världen. För att begripa sig på nutidens konflikter, behövdes insikt om de kulturella och sociala förhållanden som låg bakom dem.

Eleverna på inriktningen mot kultur på det samhällsvetenskapliga programmet mötte i sin undervisning dagligen frågor om kulturella uttryck och former. De förhöll sig, och tvingades förhålla sig, till detta innehåll, tillsammans med det som andra kurser stod för. Detta var en sak som skilde dem från de fyra elever som på samma sätt intervjuades på den ekonomiska inriktningen av samma program på den andra skolan. Här var meritvärdesgränsen i intagningen ännu högre, närmare 280, och två av de intervjuade hade MVG i alla ämnen, 320 i meritvärde, med sig från grundskolan. Urvalet av elever som intervjuades var begränsat och sannolikt inte helt representativt. Den bild intervjuerna ger av det sociala ursprunget, av vägen till utbildningen och av studierna gör därför inte anspråk på att vara generell för utbildningen. Tvärtom är det troligt att den speglar banor som delvis "underifrån" fört elever fram till den.

Infödd i kulturen

Johannes är född och uppvuxen i en innerstadsfamilj där båda föräldrarna har lång högskoleutbildning och arbetar i kulturella yrken, men inom olika områden. Även föräldrarnas syskon representerar ett brett spektrum av yrken i kulturens värld, "konstnärer, författare, skådespelare, regissörer, scenografer". I hemmet har alltid funnits "en fantastisk tillgång på litteratur, på alla områden", som han kunnat konsultera när det behövts. Som liten lärde han sig spela piano och har sedan själv fortsatt med gitarr och ett eget band, men inte velat välja en estetisk inriktning i gymnasieskolan därför att han har svår för "det där yrkesmässiga, att man blir någon... yrkesmusiker, den är den vägen man går. [...] Ideologiskt sätt har jag alltid legat åt andra hållet. Inte för att alla kan spela, kanske, men det där institutionella, nej." Tidigare gick han i en skola där teater ingick som del av undervisningen. Nu har han medvetet undvikit en utbildning med särskild kulturell profil och räknar inte den där han nu går dit. Han känner sig främmande för skolkulturer som ska ha en "viss anda", "nästan som skoltröjor", och värnar om att själv bestämma sin väg. Han kan av samma skäl känna skepsis mot sin egen uppväxt miljö. Den är en värld som ibland är "lite för trygg" där "alla nästan gör samma sak. Man är rädd att man ska bli inskränkt, tror jag. Man vill undvika det så långt som möjligt om det går". Han är öppet fientlig mot friskolor. En invändning är ideologisk: "Jag är väl mot idén, också ideologiskt sett. Säkert jättebra skolor, men ja, det är väl en grundläggande misstro just mot själva fenomenet. Så fort tanken att samma gäller för alla försvinner, då...". När skolor drivs med vinstintresse, kan en utbildning inte vara "solid [...] Jag kan heller inte vara säker på att veta vad jag får riktigt när jag börjar i en sån skola." Idén om en gedigen skola ska däremot inte förväxlas med yttre attribut, som hur byggnaden ser ut eller var den ligger, utan han "hade tyckt det var roligare att gå på S:t Göran eller nåt, en modern skola. Eftersom jag inte har något emot en sån estetik heller". Han tycker sig aldrig ha kunnat organisera sina studier, men önskar att det vore så, "det vore fantastiskt". Istället hamnar han alltid i tidsnöd inför inlämningar och prov och sätter alltid igång "i sista sekunden" då han kan sitta hur länge som helst, hela natten. Tider "går alltid att rucka på". Han ser skolans mening som att skapa en "allmänbildning" som gör att människor kan "förstå varandra". Utan kunskap om historia och kultur "kan man inte möta alla människor med respekt och [utan att] fördöma dom". Allmänbildningen står mot att "bli en inskränkt människa", men den har ingenting med förberedelse för kommande studier att göra, "det är nog inte så lönsamt".

De fyra elever som intervjuades uppfattade inte sig själva som mindre lyckosamma än andra under de tre år de gått på skolan. De hade tvärtom i tre av de fyra fallen nått sällsynt goda resultat, i ett av dem MVG i alla ämnen i årskurs 3. Däremot tillhörde ingen av dem den grupp av elever som de själva tyckte sig kunna identifiera på utbildningen och som de beskrev som mer "infödd" i den meningen

att den bestod av elever från innerstadsfamiljer med hög utbildning, "fina jobb och stora lägenheter", som en av de intervjuade uttryckte saken. Själva betonade de istället att de kom från förortsmiljöer, i tre av fallen från norra Stockholm. I alla familjer var minst en förälder företagare, ibland båda, även om den andra kunde vara lärare, läkare eller tjänsteman. Två av de fyra ursprungsfamiljerna var högutbildad. I familjebakgrunden fanns när släktingar räknades in starka inslag av ekonomiska yrken.

Elevernas bild av sin egen utveckling innehöll inslag som av dem själva knöts till en under uppväxttiden växande förmåga att "klara av" sina studier och "organisera" sin tid och sitt liv. Denna läggning ("jag är nog lagd åt det hållet") kom till uttryck i en skolgång där de uppfattats som ovanligt duktiga, liksom i omfattande fritidsaktiviteter som krävt tidsplanering för att genomföras. Idrott, dans och arbete i politiska ungdomsförbund nämndes som uttryck för ett intresse att "klara av svåra saker" och att "leda någonting själv". Redan i högstadiet hade arbete, först som barnvakt och sedan på helgerna inom serviceyrken, förenats med skolarbetet. De intervjuade talade ofta om sig själva som "ambitiösa" och hade sökt till en utbildning där alla "var lika villiga och hade lika lätt att lära som jag". Högstadiet hade givit dem en erfarenhet av att vara mer framgångsrika än andra elever och en känsla att hindras av den miljö deras skola erbjöd dem. Denna hade kännetecknats av "ett hårt klimat" utan "insiktsfulla elever som hade intresse av att plugga".

När familjeursprungets betydelse diskuterades i intervjuerna lyfte eleverna först och främst fram den planering som präglat familjelivet. Det var noga att "organisera allting" så att tiden räckte till, med föräldrar som arbetade mycket och barn som hade många aktiviteter till vilka de skulle skjutas. I den företagsamhet som åtminstone en av föräldrarna ägnade sig åt framträdde synligt relationen mellan arbetsinsats och resultat, "man såg ju att det var viktigt vad man gjorde med tiden". Bara de elever som hade högutbildade föräldrar kunde hemma räkna med innehållsligt stöd i sitt skolarbete ("jag fick väl klara svenskan själv"), men för alla hade föräldrarna "alltid stöttat till hundra procent" och värderat skolan högt. När familjemiljön inte hade förankring i en högutbildad värld, framstod det för eleverna som att deras egen "ambition" och "vilja" stått för den skolmässiga framgången ("Pappa och mamma visste inte så mycket, de hade bara gymnasium själv, gammalt då"). I ett fall tycktes det tillfälliga mötet med en avlägsen högutbildad släkting ha berett vägen till den skola där eleven gick och aldrig själv hört talas om.

När valet till gymnasiet gjordes var detta för några "självlklart på något sätt, det var den ledande skolan" där man "visste att där pluggar man". Andra hade med sina höga årskurs 9-betyg i handen noggrant värderat olika alternativ i Stockholms gymnasieskolevärld, gått på öppet hus och på gymnasiemässan. Efter erfarenheter i högstadiet av stora förortsskolor ville man till en liten skola "som man vet är en av de allra bästa". De egna betygen och den egna målinriktningen omtalades nästan som ett kapital: "jag hade ju himla bra betyg, liksom, och jag måste använda dom på rätt sätt, inte slösa bort dom på fel skola".

En väg uppåt

Irène kommer från en söderförort där hon växte upp och gick i kommunal skola. Båda föräldrarna är småföretagare och har bara gymnasieutbildning, men hennes mamma var "våldigt duktig i skolan, med femma i nästan alla ämnen". Redan i småskolan brukade de "plugga matte och svenska jättemycket med oss så att det skulle gå bra i skolan" och i högstadiet fick hon och hennes syskon pengar i slutet av terminen för varje MVG. De "tävlade lite i att vara bäst". I årskurs 9 hade hon MVG i alla ämnen utom tre och "kunde inte bara låta bli att göra något av betygen". Eftersom föräldrarna ingenting visste om olika gymnasier och hon själv bara kände till dem där hennes tidigare skolkamrater nu går, var det en väninna som tog med henne på öppet hus på den skola hon nu studerar men förut aldrig "hade hört namnet på". Besöket var så positivt att "jag kände direkt att här ville jag gå. Det var så målmedvetet upplagt, det... klart och tydligt, man tände direkt" och eftersom hon ville "satsa på sina studier" visste hon att skolan var "rätt". Redan under högstadietiden började hon med aerobics, tränade ofta och fick snart ha egna barngrupper på det företag som ägde hennes gym. Förutom att nu på kvällar och helgar ge kurser där, arbetar hon ibland också i klädaffär, sitter i kassan i Konsum och är några gånger i månaden barnvakt. Allt detta kräver att hon organiserar sin tid noga. På skolan har hon mött en typ av elever hon tidigare inte kände till som kommer från innerstaden och från familjer med "typ höga yrken och mycket.. hög lön". För eleverna från dessa hem "är det självklart gå på den här skolan, det finns ingen annan". Det tog en tid att vänja sig och känna sig säker i kläderna. Hon tänker mera på sin klädsel när hon går till skolan än när hon träffar sina gamla vänner från förorten, men "man behöver inga märkeskläder liksom, som på andra skolor, men man ska var mer... välklädd, man kan inte se ut som hemma". Erfarenheterna från att undervisa barn i dans hade först fått henne att fundera å att bli lärare, men när hon berättade detta på den nya skolan var det "som om ingen hade hört vad jag sagt, helt tyst. Det var otänkbart att bli nåt sånt". Alla ska istället gå på "antingen Karolinska, typ, eller KTH eller Handels, allra mest Handels", men själv visste hon första gången inte vad "Karolinska var för något". En manlig kusin, som gått på Handelshögskolan och nu är konsult och som hon träffar ibland, har blivit ett ideal för henne. Han har gjort att hon "numer vill gå på Handels". Hon blandar inte vännerna från förorten med dem på den nya skolan, eftersom de inte "skulle komma så där jättebra överens, Ok, men inte mer", men har funnit sig till rätta på skolan med en grupp elever "som är blandad" men där "några är som jag". Utbildningens mening ser hon som att den har gjort henne "mycket säkrare" och framför allt lärt henne att hon "klara av allt", vara "organiserad" och "tänka positivt om det hon gör". Utöver att vara nyttig för framtiden kan utbildningen ge kunskap om "det som är intressant för att det händer nu" och "som är viktigt att kunna när man träffar folk".

I inriktningen ingick kurser i ekonomi som inte tillhör andra varianter av programmet, men också de studieförberedande programmens vanliga teoretiska ämnen. Utbildningen uppfattades av alla fyra intervjuade elever som krävande:

"Det var hårt, mycket, mycket hårdare än vad jag varit med om innan. Och jag var ändå en pluggis liksom, jag var van vid att alltid tillhöra dom bästa i klassen, och nu var jag bara en i mängden". Den ansamling av egna krafter som undervisningens tempo krävde, "om man vill tillhöra den bättre halvan i klassen i alla fall", hade förändrat personen, "man är en helt annan människa nu". När eleverna beskrev denna utveckling, lyfte de åter fram den förmåga till självorganisering de tidigare nämnt men som nu fått genomgå ett eldprov. I centrum stod den effektiva tidsanvändningen: "Man måste vara noga med att hela tiden ligga lite före".

Eleverna underströk också en ny säkerhet de vunnit genom återkommande större inlämningsuppgifter i att skriva strukturerat – "det ska finnas en inledning och så frågeställningar och sen att man argumenterar och drar en slutsats. Och källorna är viktiga. Vi har lärt oss hur man gör". Dit räknade de också en stärkt förmåga att tala inför andra, "presentation, presentera det man ska säga, så att andra lyssnar" och att använda engelska som ett naturligt språk.

När frågan om studiernas mening ställdes, var den naturliga referensen för alla den egna förberedelsen inför kommande studier och yrkeskarriärer. De höga betyg de flesta av dem fått, eller förväntade sig få när terminen snart slutade (alla hade räknat ut sitt betyg i varje ämne på grundval av prov och inlämningar), liksom den egna förmågan till självorganisering, öppnade vägen till fortsatta studier på attraktiva universitetsutbildningar, alternativt till en period av arbete innan nya beslut fattades. Först när frågans andra, allmänna innebörd underströks och knöts till värdet av bestämda ämnen som svensk litteratur, religion, historia och psykologi (som flera elever läst som tillval) kom andra svar. Ett vanligt sådant var att kunskaper inom dessa områden "tillhör allmänbildningen", men tillfrågade om vad detta innebar gav eleverna i två fall uttryck för tvivel på värdet utanför skolan av ämnen vars nytta föreföll dem oklar: "Nej, litteratur... Det tror jag bara är individuellt. Vissa är intresserade. Men jag tycker det är lika bra med film eller annat. Det är väl bara ibland man använder det i så fall".

De andra två intervjuade eleverna gav en särskild plats i livet åt det sådana ämnen representerade. Detta var viktigt och användbart i särskilda livssituationer när eftertanke krävdes ("om man liksom undrar över något då söker man sig dit, det tror jag"). Samhällsämnen som historia och religion knöts däremot till vikten av känna till bakgrunden till frågor på dagordningen i samhällsdebatten, men betoningen låg då på politiska och ekonomiska skeenden och mindre på kulturella och historiska processer. I samtalen kopplade de intervjuade eleverna återkommande till frågan om olika kunskapers värde för tänkta studie- och yrkeskarriärer ("Om man ska fortsätta med sådant, då är det klart, då är det viktigt. Annars vet jag inte").

Det denna studie syftade till att belysa var övertygelser knutna till både elevers olika sociala ursprung och utbildningars inriktning och status. Båda de skolor där den genomfördes tillhör vad man kan kalla Stockholms elitgymnasier i kraft av rekryteringen, elevernas studieprestationer och det rykte de hade. När det gäller

inriktningen mot ekonomi, begränsades intervjuerna till *ett* slags elever som sökt sig till utbildningen, under det att intervjuerna på inriktningen mot kultur sannolikt gav en bild av hela gruppen elever.

En första slående iakttagelse är att betydelsen av familjens kulturella tillgångar tycks vara större inom den utbildning som inriktade sig mot kultur. Den speciella relation till innehållet som där utmärkte de mest framgångsrika eleverna byggde på en förtrogenhet med kultur och på dispositionen, förmågan, att reflektivt och "personligt" närma sig den som de elever saknade som "kom underifrån". Behärskningen av kulturen krävde att den förkroppsligades och blev en del av den egna personligheten. De elever som på utbildningen (mot sin i intervjuerna deklarerade vilja) blev dominerande på den, utsatte sina personer för den kultur de förhöll sig till och gjorde till sin. Sitt mest tydliga uttryck gav detta i deras sätt att uttrycka sig i intervjuerna. Formuleringarna vittnade ofta om för en gymnasieelev gissningsvis djupa kunskaper om de traditioner och stilar de lärde sig innebörden av i undervisningen ("det var en bok om diskbänksrealism, du vet. Jag har ju alltid fascinerats av det där...alltså att vardagsgrejor anses vara konst"), men också om den nödvändighet de kände av att förhålla sig till dessa kunskaper och att ha en egen, personlig, i sig själva förankrad mening om den. Därur härstammade det återkommande temat om individualitet och att aldrig bekänna sig till kollektivt eller institutionellt garanterade värden.

Även om urvalet av intervjuade elever på utbildningen med inriktning mot ekonomi sannolikt var skevt, gav dessa intervjuer en bild av en utbildning som elever utan särskild starka kulturella tillgångar hemifrån kunde erövra, göra till sin och vara mycket framgångsrika inom i kraft av det de själva beskrev som en "självorganisering", en målmedvetenhet och ett effektivt utnyttjande av tiden. Det fanns inga hemligheter i den utbildningskultur de skulle göra till sin som inte en stark vilja och "satsning" (just detta ord återkom flitigt i intervjuerna på denna inriktning) kunde öppna dörren till.

En annan observation, som är mindre trivial än den kan verka, är att skolans och undervisningens både påverkar eleverna och görs om av dem på ett sätt som överskrider lärarnas inflytande. Det var ibland svårt att se tydliga skillnaderna i innehållet i undervisningen på de två inriktningarna i gemensamma ämnen som historia, samhällskunskap och religion, att döma av lärarintervjuerna, undervisningsplanering och inlämningsuppgifter. Den intervjuade läraren i några av dessa ämnen på den ekonomiska inriktningen uttryckte en bildningssyn liknande den som återfanns hos lärarna på den kulturella inriktningen. Men elevintervjuerna tydde på stora skillnader i eleverna sätt att förhålla sig till ämnenas innehåll och mening. Samtidigt skilde sig inriktningarna åt att både genom att de för varje inriktning specifika kurserna krävde skilda kunskaper och förmågor hos elever och genom specifika inslag som mycket olika till sin utformning. Den kulturella inriktningens skrivuppgifter var exempelvis kortare, samtidigt som flera av eleverna skrev mycket själva, under det att eleverna på den ekonomiska inriktningen

systematiskt tränades i att skriva texter i ett akademiskt miniformat. Eleverna utsattes med andra ord genom innehållet och de krav som inlämningsuppgifter och prov representerade för förväntningar som skilde sig åt mellan utbildningarna.

En intressant aspekt av hur de intervjuade eleverna på de två inriktningarna kunde förstå inslag både i undervisning och i sitt eget liv avsåg estetiska aktiviteter. På skolan där inriktningen mot ekonomi fanns gjordes en satsning på "estetisk aktivitet" som inte hade motsvarighet på den andra skolan, där eleverna å andra sidan själva betydligt oftare var vana vid estiska uttrycksformer. På den senare utbildningen ingick dessa, hos elever med ursprung i familjer med mycket starka kulturella tillgångar, i den personliga utvecklingens slingriga väg mot en unik personlighet som de ansåg skulle förankras i deras egna specifika anlag. Denna hållning till estetiska aktiviteter kontrasterade mot den som tre av de fyra intervjuade eleverna på inriktningen mot ekonomi uttryckte. De såg estetiska aktiviteter som inslag i livet som kunde öka deras eget välbefinnande, vara en nödvändig "avkoppling" i kampen om goda studieresultat, och samtidigt öka deras förmåga att presentera sig själva ("Det är ju också viktigt att man känner sig säker kroppsligt. Det finns många sätt att uttrycka sig på, allt är inte ord").

En för skolan och lärarna svåråtkomlig förväntning på eleverna var den som elevkulturen representerade, så som den utformats i mötet mellan elever med det ursprung de hade och utbildningen och undervisningen. På kulturutbildningen kände alla intervjuade elever i varierande grad en förväntan på sig, som de på olika sätt förhöll sig till, att "ha en mening, en åsikt", det vill säga att göra omdömen om den kultur de studerade som var unika, särskilda. På utbildningen med inriktning mot ekonomi talade alla fyra intervjuade elever mycket om den betydelse starka resultat på prov och höga betyg hade, en förväntan som lärarna och skolans ledning försökte minska de dåliga effekterna av. Eleverna klagade också själva över den press de kände, trots att de resultat de fick "kändes som en bekräftelse. Jag vill veta var jag står, att det är värt att satsa". Den kulturella inriktningens elever kunde tvärtom framställa det som oavsiktligt att de fått höga betyg. Detta var ingenting de eftersträvade "i sig självt". De kunde också ifrågasätta möjligheten att betygsätta och gradera sådant de skrivit i sina inlämningsuppgifter, "man kan inte mäta allt, det är svårt ju, ingen poäng riktigt. Hur ska man gradera om det jag tänker är bättre än nån annan[s]? Det är ju inte det det handlar om. Ja, fakta kanske".

Slutligen ska den skillnad i övertygelser lyftas fram som skilde eleverna på de två utbildningarna åt. För de i kulturens värld födda eleverna på inriktningen mot kultur framstod allmänbildning som skolans mening. Den skulle bidra till, men inte pressa fram, att de utvecklade anlag de hade och som de menade fanns hos alla, om än i olika grad. Den skulle också ge en "gedigen" förståelse av den historia och kultur som formar människan och dem själva. Eleverna på inriktningen mot ekonomi såg i första hand skolans värde i dess möjlighet att forma dem till kraftfulla, välorganiserade personer som själva styrde över sin framtid och sina möjligheter, och i dess roll som förmedlare av kunskaper som behövdes för att

lyckas i denna framtid. Det var deras övertygelse att detta sker i konkurrens med andra. Först när detta var sagt, lyfte de fram att allmänbildningsideal som till vissa av sina delar påminde om det hos eleverna på inriktningen mot kultur.

Skolors strategier och elevernas habitus

När denna analys av elevernas övertygelser och förhållningssätt görs, är det viktigt att framhålla skolinstitutionernas, skolmiljöns, "censurerande" effekt på elevernas föreställningar. Detta gäller deras egen förståelse av aktiviteter knutna till undervisningen, förmågor de har och värden de säger sig omfatta. Det är inte säkert, gissningsvis heller inte ens troligt, att eleverna på inriktningen mot ekonomi så tydligt hade lyft fram ett nytto- och konkurrensperspektiv när de talade om utbildningens värde, om de inte befunnit sig på den utbildning där de studerade. Samma sak gäller eleverna på inriktningen mot kultur som överlag framhöll allmänbildningsideal, även om dessa för elever med mindre starka kulturella tillgångar blandades med andra perspektiv.

En liknande reservation kan göras om förhållandet till estetiska aktiviteter. Inslag i livet som annars hade varit "normala" och inte behövt legitimeras, utsattes nu för de definitioner som själva utbildningsmiljön inbjöd till. Till detta kommer intervjuens sociala effekter. När intervjuerna gjordes, kom eleverna att "representera" den utbildning de hade valt och göra sig till dess talesmän och uttolkare. Även detta var dock särskiljande: på den kulturella inriktningen sade några elever ifrån att de inte ville göra just detta (svara i egenskap av representanter för sin utbildning), under det att eleverna på inriktningen mot ekonomi ofta med viss stolthet talade om sin skola.

Utfallet av dessa två fallstudier kan sättas in i det perspektiv som är studiens i dess helhet. Även om föräldrarintervjuer inte gjordes, är det sannolikt att de förhållningssätt och övertygelser som eleverna uttryckte i intervjuerna har förankring i trosföreställningar hos fraktioner av medelklassen och övre medelklassen. Skolorna och de utbildningar de erbjuder skapar utbildningsmiljöer som är anpassade till dessa värden, delvis utan att lärarna nödvändigtvis strävar efter detta eller delar värdena som sådana, om de skulle formuleras. Detta sker därför att gymnasieskolor och gymnasieutbildningar, och i synnerhet elitutbildningar som dessa, attraherar elever med olika dispositioner och olika slags förkroppsligade tillgångar. Just dessa tillgångars förkroppsligade karaktär synliggjordes i de två kontrasterande studierna. Eleverna hade förvärvat, och sträfvade efter att förvärva, olika i kroppen nedlagda förmågor, dispositioner och värden. Dessa framstod som universella i den meningen att de tedde sig giltiga, eller borde vara det, oavsett om de uttrycktes med försiktiga reservationer eller med stolta anspråk.

Skolorna, institutionerna, möter dessa dispositioner hos eleverna och påverkar dem, samtidigt som eleverna – precis som det heter på många skolors hemsidor –

är skolornas "största tillgång" och ger skolan en stor del av dess karaktär. När elevintervjuerna sätts i relation de marknadsnischer och den expansionen av profilerade utbildningar som konkurrensen om eleverna och gymnasieskolans marknadsiering skapar, är det uppenbart att de framgångsrika elever som här framträder förvaltats alla de tillgångar de förfogat över i sitt val av utbildning. De var för det första väl medvetna om det exakta marknadsvärdet av de betyg de fått i grundskolan och vad detta "räckte till", för att använda ett i intervjuerna vanligt uttryck. Detta gällde också de elever med inriktning mot kultur som samtidigt ville förhålla sig med distans till betydelsen av betyg för deras eget val. Alla elever hade sneplat på intagningsnivån på de skolor och program de valt och undvikit alternativ där betygsnivån ingav tvivel på om en utbildning var "seriös".

Att högpresterande elever med osviklig precision söker sig till högpresterande skolmiljöer, kan skolor inte undslippa att förhålla sig till i de strategier de utvecklar i konkurrensen på skolmarknaden. Som mekanism nämndes den också återkommande i skolledarintervjuerna. Kommunala rektorer på gamla läroverk kunde med engagemang försvara tanken att deras skolor borde ge plats för alla slags elever, men samtidigt med oro vänta på de siffror om söktrycket till skolan som skulle avslöja om skolan tenderade att bli ett andrahandsval för de högpresterande eleverna.

Men eleverna använde andra tillgångar än sina betyg. Den viktigaste och samtidigt för en utomstående mest svärfångade var den man kan kalla deras habitus, deras "förhållningssätt" till och förväntningar på skolan och utbildningen. Denna relation präglades av deras erfarenheter så som dessa var inbäddade i familjeuppfostran, intressen, aktiviteter, den tidigare skolgången och mötet med alla de personer som i intervjuerna bara snabbt hinner passera revy. I sin mångfald skilde sig dessa erfarenheter alltid åt individuellt, men de var samtidigt just inramade av de sociala miljöer inom vilka de gjorts. Dessa var befolkade av människor med olika yrken, utbildningsnivå och intressen. Ofta hade även någon utanför den närmsta familjekretsen haft en särskild, personlig betydelse. Miljöerna var också fysiska. Minnet av höghus, villor, stökiga förortsskolor med många elever från skiftande bakgrunder och små skolor där alla kände alla, bussresor och pendeltågsstationer, utgjorde "rumsliga bilder" av det slag Halbwachs menar är oskiljbara från en social grupps identitet och utgör del av dess kollektiva minne.³¹⁰

Den tidigare skolgångens möte med de skolor eleverna gått i hade inte bara producerat de höga betyg de använde men samtidigt förhöll sig till på skilda sätt. Den hade framför allt givit dem en erfarenhet av vad de själva var och kunde vara i relation till skolan och lärarna. Erfarenheten av att i denna relation särskilja sig från genomsnittet hade eleverna på de båda utbildningarna gemensamt, men de lade betoningen på olika aspekter. För elever på inriktningen mot kultur var det i hög

³¹⁰ Maurice Halbwachs, *La mémoire collective*, Paris, Presses universitaires de France, 1968 [1950], s. 133. Se också Maurice Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris, Mouton, 1976, [1925].

grad distansen till det alltför skolmässiga som hade skilt dem från andra under tiden i grundskolan. De hade odlat intressen som egentligen inte stod i motsättning till eller befann sig på avstånd från vad undervisningen handlade om. De hade också kunnat ges större erkännande inom den, om de velat. Men själva såg de detta inslag under uppväxttiden som något "personligt" och för skolan onåbart som skulle förfläckas av att den lade sig i det. Eleverna på inriktningen mot ekonomi hade de tidigare skolåren inneburit en bekräftelse på deras egen förmåga att "plugga", att den målmedvetenhet de lärt sig uppbåda, deras förmåga "att satsa" och organisera sin tid och sina aktiviteter, skilde dem från andra.

Men den främsta tillgången var den som hemmiljön representerade. Dess verkan var en helhetsverkan. Ett inslag var den omärkliga – men i vissa av sina yttre former (som att spela teater eller idrotta) mycket påtagliga – överföringen av värden, synsätt, språk, stil och smak. Ett annat var de samlade resurser som hemmiljön för eleverna gjorde tydliga, eller åtminstone synliga, genom de personer som fanns i den. När dessa nämndes i intervjuerna, kunde det för eleven ibland framstå som en tillfällighet att de dök upp, men i ljuset av familjens sociala nätverk, så som detta byggdes upp av dess övriga tillgångar, var detta knappast sant.

En betydelsefull del av de tillgångar ursprungsmiljön kunde överföra var det som i brist på bättre ord kan kallas för "färdigheter". Intervjuerna belyser språkskillnader mellan eleverna som sannolikt inte var en skapelse bara av deras skolgång och även intervjusvaren kunde ge en viss inblick i språkliga interaktionsmönster i familjen ("det blev ju viktigt hur man uttryckte sig, att det var noga med ord och så"). Relationen till det skrivna språket präglades också, i synnerhet för eleverna med ursprung i familjer med särskilt starkt kulturellt kapital, av på vilket sätt familjemedlemmarna var vana att använda det.

Dessa mer eller mindre synliga tillgångar kom till uttryck i elevernas syn på utbildning generellt och på sin egen användning av den. En aspekt var de övertygelser som här lyfts fram. När valet av skola och utbildning diskuterades, liksom de informationskällor elever använt sig av när valet gjordes, var det tydligt att dessa övertygelser spelade stor roll. Eleverna förhöll sig till värden de med mer eller mindre stor rätt ansåg sig kunna förknippa med de utbildningar de mötte i gymnasieskolans värld. När de hade sökt sig fram i mängden av alternativ, hade de avgränsat "tänkbara" skolor, vilka i ljuset av deras egna betyg ofta begränsades till sådana med ansett rykte och hög rekryteringsprofil. I valet av skola och utbildning tittade de sen inte bara på kurser och inslag i utbildningen, utan reagerade på de symboliska värden de tyckte att skolorna på sina hemsidor och i gymnasimässans utställningsmontrar stod för. De värden de förhöll sig till uttrycktes inte i första hand i öppna deklarationer om en utbildnings målsättningar, utan i konkreta inslag i bilden av den av det slag analysen av hemsidorna pekade på. En sammankoppling av utbildning med andra områden som sport eller företagsamhet, kunde väck avsmak eller accepteras. Framhävande av betyg och konkurrens kunde väcka kännas sporrande eller väcka motstånd. Skoltröjor kunde uppfattas som naturliga

eller anstötliga. Eleverna på den kulturella inriktningen uppskattade en bild av en skola de uppfattade som "neutral".

Mot dessa olika dispositioner svarade gymnasieskolornas framtoning olika väl. Det finns här anledning att återkomma till det tidigare förda resonemanget om skolors institutionella tillgångar och de strategier som dessa gör möjliga. Gymnasieskolor har olika starka ekonomiska tillgångar, varav skolpengen är den största men ibland inte den enda. Flera fristående elitgymnasier förfogar över ekonomiska tillgångar som inte varit obetydliga för deras utveckling, även om deras storlek är okänd.³¹¹ De ekonomiska medel som utbildningsföretag kan skjuta till för att stödja gymnasieskolor de äger, är ytterligare ett uttryck för detta.³¹²

För skolornas institutionella strategier är den "största tillgång" som deras elever utgör en annan resurs. Elitskolorna konkurrerar om elever med störst framgång i grundskolan. I denna konkurrens kan de hävda sig med hjälp av sin egen rekryteringsprofil och sina elevers betygsprestationer i slutet av gymnasieskolan. En tillgång förknippad med detta är deras "rykte". Även när bilder av gymnasieskolor produceras och cirkulerar bland elever som är lika mycket präglade av elevers förhållningssätt som av vad en skola sannolikt "är" i en objektiv mening, betyder dessa bilder åtskilligt och tar tid att förändras.

En annan tillgång är en skolas läge och den byggnad den är inhytt i. Om en elitskola definieras som en skola där elevrekryteringen är hög socialt och betygmässigt, är sannolikheten större att innerstadsskolor kan nå en sådan status därför att deras potentiella rekryteringsunderlag är större. Den bild byggnaderna och lokalerna kan tillföra har också en betydelse som vissa elever öppet eller mer motvilligt erkänner. Skolans tillgänglighet påverkas av transportsystemens uppbyggnad och det är knappast en tillfällighet att så många friskolegymnasier samlas i Stockholms innerstad.³¹³

En skolas lärarkår är en av dess mest uppenbara tillgångar. I den mån lärarrekrytering och institutionella satsningar avspeglar rekryteringen till en skola

³¹¹ Tidigare nämndes det utvecklingsstöd som Viktor Rydberg, enligt gjorda skolledarintervjuer, fått av näringslivsfonder, liksom Stiftelsen Franska skolans av skolans hemsida att döma inte obetydliga ekonomiska tillgångar.

³¹² En rimlig hypotes är att finansiering genom anknytning till företagsvärlden på grund av skolkonkurrensen kommer att öka i betydelse; detta var ett antagande som en av de intervjuade skolledarna gjorde. I internationell litteratur om marknadsiering och skolval ges ekonomiska faktorer av detta slag stor betydelse; se Stephen Ball, *Education plc. Understanding private sector participation in public sector education*. London, Routledge, 2007. Dock beror denna utveckling på de ramar den politiska styrningen av skolan sätter. När ekonomisk styrning i ett ramfaktorteoretiskt perspektiv betraktas som en av flera faktorer som inramar skolans verksamhet, är det detta regelsystem som avses, även om det som regleras i första hand är de kommunalt tilldelat resurser den får del av. Se Ulf P. Lundgren & Bo Lindensjö, *Utbildningsreformer och politisk styrning*, s. 25f.

³¹³ Betydelsen av geografisk närhet och kommunikationssystem brukar också betonas i studier om skolval och social snedrekrytering till skolor. "[T]he local transport timetables, the pattern of bus, tube and train routes and open spaces and the physical location of schools all effect the possibility and perception of choice", skriver Sharon Gewirtz, Stephen Ball & Richard Bowe, *Markets, choice and equity in education*, s. 51f.

och elevernas förväntningar på den, är det sannolikt att elitskolor också måste ha "elitlärare", det vill säga lärare som har en övertygande förankring i de sociala områden vilka de eftergymnasiala studievägar leder in på som skolan objektivt öppnar vägen för. Detta uttrycktes i elevintervjuerna när lärarna kom på tal. På båda utbildningarna var eleverna krävande, lärarna skulle "kunna" sina ämnen. Men de uppskattade hos dem delvis olika saker. I synnerhet förväntningar på lärarnas inte snävt skolmässiga avgränsade egenskaper var avhängiga av de allmänna värden och framtidsperspektiv eleverna knöt till sin utbildning. De riktigt högt uppskattade lärarna sågs delvis som inkarnationer av dessa värden.

Skolornas kontakter utanför skolvärlden hänger i sin tur tätt samman med dem lärarna som personer kan skapa och upprätthålla. När skolledare i intervjuerna berättade om avsomnade samarbetsprojekt med exempelvis universitetsinstitutioner, var en del av bakgrunden som regel att skolan saknade de lärare som kunde bära upp dem. Profileringen i gymnasieskolan tycks i detta avseende hänga samman med skolors institutionella förmåga att upprätthålla kontakter med de områden mot vilka deras utbildningar är inriktade.

Slutligen är en sida av en skolas tillgångar symbolisk på ett ännu ett plan där elitskolorna skiljer sig åt. I ljuset av samtalen med skolledare, värdena och topoi på skolornas hemsidor och de gjorda elevintervjuerna tycks *en* position vara att entydigt representera det slags bildningsideal som eleverna på den kulturella inriktningen av samhällsprogrammet uttryckte och som synliggörs på vissa skolor hemsidor. Utbildning är här avgränsad från andra aktiviteter och områden, samtidigt som den sätter i centrum skapandet av en allmänbildning som förstås som oberoende av karriärer eleven ska söka sig till. En annan tycks vara att starkt lyfta fram utbildningens betydelse av investering i en framtida karriär. Även om utbildning även här kan vara relativt starkt avgränsad från andra områden, knyts den till en nytta som i hög grad härrör från dess betydelse på sådana områden.

I rummet av elitskolor i Stockholm tycks dessa positioner representeras av å ena sidan de äldre kommunala läroverk om fortfarande rekryterar en stor del av sina elever från sociala grupper med starka kulturella tillgångar, och å andra sidan fristående gymnasieskolor som lyckats erövra en position i kraft av att rekrytera elever med höga betyg men med sannolikhet (ännu) något lägre social rekryteringsprofil. I en mittposition finner man Viktor Rydberg, den av de fristående gymnasierna som har den klart högsta sociala och betygsmässiga rekryteringen och som i detta avseende bara utmanas av några få kommunala gymnasier. På dess hemsida, i likhet med hemsidan hos Franska skolan och (mindre synligt) Enskilda Gymnasiet, balanseras bildningstraditionens värden av en likaledes starkt framlyft målrationalitet och av en lönsamhetsaspekt av den utbildning de erbjuder.

Dessa polariteter uttrycker inte bara en rent symbolisk kamp om vilka *representationer* av gymnasieutbildning som ska anses riktiga, utan vittnar om en mer grundläggande strid om hur det förkroppsligade kulturella kapital ska

definieras som ges erkännande. På ett plan rör denna mycket konkreta färdigheter, kunskaper och förhållningssätt – hur tiden ska användas, hur texter ska skrivas, hur eleven ska arbeta och vad som är värt att veta något om. Men under dessa vardagliga dimensioner av livet i skolan ligger sociala gruppers skilda investeringar i de specifika former av symboliskt kapital på vilka deras ställning bygger i förhållande till andra och som de tror på och försvarar värdet av. I elitskolornas definition – i sin undervisning – av kulturellt kapital ingår gemensamma komponenter av en allmänbildning som de i betydligt högre grad än andra skolor förvaltar, värnar om och, på denna nivå i utbildningssystemet, förnyar genom att sätta en standard som andra skolor måste förhålla sig till.³¹⁴ Däremot kan dessa inslag i praktiken aldrig separeras från olikheterna i hur denna definition faktiskt ser ut i det faktiska kursinnehållet och i arten av de krav eleverna ställs inför i undervisningen. Där står, som analysen av hemsidorna tyder på och elevintervjuerna bekräftar, mer klassiska bildningssträvanden mot inslag av nyttig och effektiv självorganisering.

³¹⁴ Ett exempel är den för eleverna frivilliga debattcirkeln efter skoltid i modern filosofi – med originaltexter av tänkare som Foucault och Derrida – som en gymnasielärare på ett kommunalt innerstadsgymnasium i en intervju ämnade starta och som enligt läraren möjliggjordes av ett tillräckligt stort antal av de betygsmässigt starkt selekterade eleverna på skolans studieorienterade program "bara ville ha mer och mer". Intervju, april, 2008. På liknande sätt kunde intervjuade lärare på ett ledande friskolegymnasium säga att "med de här eleverna går det att göra vad som helst, de kräver ständigt nya saker av mig". Intervju, juni, 2008.

Referenser

Källor

Elektroniska källor

Gymnasieskolors hemsidor

<<http://www.atletica.nu>>, 15/9 2008, 6/10 2008.
<<http://www.cybergymnasiet.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.didaktus.se>>, 11/8 2008.
<<http://www.edu.upplands-bro.se>>, 10/10 2008.
<<http://www.edu.upplands-bro.se>>, 10/10 2008.
<<http://www.eks.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.engelska.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.enskildagymnasiet.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.franskaskolan.se>>, 6/10 2008, 8/10 2006.
<<http://www.globalagymnasiet.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.industritekniska.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.jenseneducation.se>>, 5/10 2008, 6/10 2008.
<<http://www.john.bauer.nu>>, 6/10 2008.
<<http://www.kun.edu.stockholm.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.kunskapsgymnasiet.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.kunskapsskolan.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.lillaakademin.se>>, 5/10 2008.
<<http://www.metapontum.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.musikgymnasiet.se>>, 5/10 2008.
<<http://www.refis.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.sakerhetsgymnasiet.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.skolverket.se>>, 10/9, 2008.
<<http://www.sodertalje.se>>, 28/9 2008.
<<http://www.son.edu.stockholm.se>>, 5/10 2008, 6/10.
<<http://www.teoretiska.se>>, 20/9 2008, 16/10 2008.
<<http://www.waldorf.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.vilunda.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.vittra.se>>, 6/10 2008.
<<http://www.vrg.se>>, 5/10 2008, 6/10 2008.
<<http://www.yrkesplugget.se>>, 6/10 2008.

Andra elektroniska källor

<<http://www.ksl.se>>.

<<http://www.ne.se>>.

<<http://www.skolverket.se>>.

Intervjumaterial, enkätmaterial och statistiska material

Studie 1

21 ungdomar i en förort till Stockholm, 1986–1988.

Föräldrar, 8 familjer, 1986–1988.

Studie 2

55 intervjuer med högskolestudenter i Stockholmsregioner, 1986–1989.

364 studenkäter till fyra utbildningar i Stockholm, 1986–1987.

Studie 4

18 intervjuer med gymnasieelever i Stockholm, 1992–1995.

6 föräldraintervjuer, 1992–1995.

Enkät, 4 skolklasser i Stockholms gymnasieskolor, 1993.

Studie 5

Intervju med skolledare på Viktor Rydberg i Djursholm, 1994.

Intervju, skoledare, Södra Latins gymnasium, våren 2005.

12 intervjuer med skolledare, 2007–2008.

32 elevintervjuer i Stockholms gymnasieskolor, 2007–2008.

Intervju, lärare på Kungsholmens gymnasium, juni, 2008.

Tryckta källor

Dagens Industri, 17 februari, 1986.

Demokrati och makt i Sverige, SOU 1990:44.

Departementsförordningen 1997:702.

Kommunförbundet i Stockholms län, *Gymnasieintagningen* 2006.

Prop. 1975:9.

Prop. 1991/92:95.

Prop. 1991/92:95.

Svenska Dagbladet, Brännpunkt, 20/9 2008.

Sigtuna, Upplands-Bro och Järfälla, Uppgifter från den regionala intagningsnämnden för regionsamarbetet, 2007.

Veckans affärer, nr. 48, 1986.

Andra källor

“Uppdrag granskning”, Sveriges Television, 19 september 2007.

Litteratur

- Ahrne, Göran, Romand, Christine & Franzén, Mats, *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg, Korpen, 1996.
- Ambjörnsson, Fanny, *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholms universitet, 2003. Stockholm, Ordfront, 2004.
- Ansbacher, Heinz. "On the origin of holism", *Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, Vol. 50 Issue 4, 1994.
- Arfwedson, Gerhard & Lundman, Lars, *Skolpersonal och skolkoder. Om arbetsplatser i förändring*. Stockholm, Liber Utbildningsförlaget, 1984.
- Arfwedson, Gerhard, *Varför är skolor olika?*, Stockholm, Liber Utbildningsförlaget, 1983.
- Arnman, Göran & Jönsson, Ingrid, *Segregation och svensk skola. En studie av utbildning, klass och boende*. Lund, Arkiv, 1983.
- Ball, Stephen J., *Class strategies and the education market. The middle class and social advantage*. London, Routledge/Falmer, 2003.
- Ball, Stephen, *Education plc. Understanding private sector participation in public sector education*. London, Routledge, 2007.
- Beaud, Stéphane & Weber, Florence, *Guide de l'enquête de terrain*. Paris, La découverte, 1998.
- Beaud, Stéphane, *80 % au bac...et après? Les enfants de la démocratisation scolaire*. Paris: La découverte, 2001.
- Berg, Barbro, Broady, Donald & Palme, Mikael "L'enseignement secondaire et l'enseignement supérieur en Suède face à l'internationalisation", i Donald Broady, Monique de Saint Martin & Mikael Palme (ed.), *Les élites : Formation, reconversion, internationalisation*. Paris/Stockholm, 1995, s. 148–163.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund, Studentlitteratur, 2005.
- Bernstein, Basil, *Class, Codes and Control*, Vol. 3, 1975.
- Bjurström, Erling, *Ungdomskultur, stil och smak*. Umeå, Boréa, 2005.
- Blomqvist, Paula & Rothstein, Bo, *Välfärdens nya ansikte. Demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*. Stockholm, Agora, 2000.
- Boli, John & Ramirez, Francisco, "Compulsory schooling in the Western Cultural Context", i R. F. Arno, Philip G. Altbach & Gail B. Kelly (ed.), *Emergent issues in education. Comparative perspectives*. Albany, N.Y., State University of New York Press, 1993, s. 25–38.
- Bourdieu, Pierre & Boltanski, Luc, "La production de l'idéologie dominante", *Actes de la recherche en sciences sociales*, t. 2, n° 2-3, 1976, s. 3–73.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *La reproduction : Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris, Minuit, 1970.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *Les héritiers : Les étudiants et la culture*. Paris, Minuit, 1964.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc, *An invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, Polity Press, 1992.
- Bourdieu, Pierre, (ed.), *La misère du monde*. Paris, Seuil, 1993.
- Bourdieu, Pierre, "L'illusion biographique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, t. XII, n° 62–63, 1986, s. 69–72.
- Bourdieu, Pierre, "Le sens de l'honneur", i *Esquisse d'une théorie de la pratique*. Paris & Genève, 1972, ursprungligen publicerad på engelska i J. Persistiany (ed.), *Honour and Shame*. Chicago, Chicago University Press, 1966. Svensk översättning: "Hederskänslan", i Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*. Stockholm, Symposion förlag, 1991.
- Bourdieu, Pierre, "Les trois états du capital culturel", *Actes de la recherche en sciences sociales*, t. V, n° 30, 1979, s. 3–6.

- Bourdieu, Pierre, "Le capital social." Notes provisoires." *Actes de la recherche en sciences sociales*, t. VI, n° 31, 1980, s. 1–2.
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude & Passeron, Jean Claude, *Le métier du sociologue*. Paris, Mouton, 1973.
- Bourdieu, Pierre *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Paris, Fayard, 1982.
- Bourdieu, Pierre, *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Paris & Genève, 1972.
- Bourdieu, Pierre, *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris, Ed. de Minuit, 1979.
- Bourdieu, Pierre, *La domination masculine*. Paris, Seuil, 1998.
- Bourdieu, Pierre, *La noblesse d'état : Grandes écoles et esprit de corps*. Paris, Minuit, 1989.
- Bourdieu, Pierre, *Le sens pratique*. Paris, Ed. Minuit, 1980.
- Bourdieu, Pierre, *Raison pratiques : Sur la théorie de l'action*. Paris, Ed. du Seuil, 1994.
- Broady Donald, "Bildningsfrågan – ett återupplivningsförsök. Om ett förslag från Collège de France och om svenska läroplaner", *Ord & Bild*, nr 1 1992, s. 3–26.
- Broady, Donald & Börjesson, Mikael & Palme, Mikael, "Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", i Thomas Furusten (ed.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm, Högskoleverket, 2002, s. 135–154.
- Broady, Donald & Börjesson, Mikael, "En social karta över gymnasieskolan i Stockholm i slutet av 1990-talet", *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, Elektronisktidskrift 2002:1, <<http://www.partisan.se>>. Uppsala, Uppsala universitet, 2002.
- Broady, Donald & Palme, Mikael, "Pierre Bourdieus kultursociologi", i Harald Thuen & Sveinung Vaage (ed.), *Oppdragelse til det moderne. Émile Durkheim, George Herbert Mead, John Dewey, Pierre Bourdieu*. Oslo, Universitetsforlaget, 1994, s. 181–198.
- Broady, Donald & Palme, Mikael, "Pierre Bourdieus utbildningssociologi", i Harald Thuen & Sveinung Vaage (ed.), *Oppdragelse til det moderne. Émile Durkheim, George Herbert Mead, John Dewey, Pierre Bourdieu*. Oslo, Universitetsforlaget, 1994, s. 199–218.
- Broady, Donald & Palme, Mikael, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 1*. Stockholm, HLS Förlag, 1992.
- Broady, Donald m.fl., "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier", i *Välfärd och skola. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm, SOU 2000:39, 2000, s. 5–133.
- Broady, Donald, Börjesson, Mikael & Palme, Mikael, "Det svenska högskolefältet under 1990-talet", i Thomas Furusten (ed.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm, Högskoleverket, 2002, s. 13–47.
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Diss. Stockholm, HLS Förlag, 1990.
- Broccolichi, Sylvain & van Zanten, Agnès, "Espace de concurrence et circuit de scolarisation. L'évitement des collèges publics d'un district de la banlieue parisienne", *Les annales de la recherche urbaine*, 75, 1996, s. 5–17.
- Bunar, Nihad, "De andra(s) skolor(na)" i Magnus Dahlstedt & Ingmar Lindberg, *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm, Agora 2002.
- Börjesson, Mikael & Palme, Mikael, *Social klassificering. Analyser av olika nomenklaturer för social klassificering och sociala grupperns karaktistika*, Paper presenterat på workshopen "Kulturellt kapital och sociala klasser", Uppsala universitet, 12–14 okt 2001.
- Börjesson, Mikael, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*. Diss., disputationssupplaga. Pedagogiska institutionen och SEC/ILU, Uppsala universitet, SEC Research Reports 37. Uppsala, Uppsala universitet, 2005.
- Carlsson, Göran, *Social mobility and class structure*, Lund, Gleerup, 1958.

- Carlsson, Åsa, *Kön, kropp och konstruktion. En undersökning av den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus*. Diss., Stockholms universitet, 2001. Stockholm, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2001.
- Cibois, Philippe, *L'analyse factorielle : Analyses en composantes principales et analyses des correspondences*. Paris, Presses universitaires de France, 1983.
- Connell, R.W., *Gender*. London, Polity Press, 2002 [Svensk övers. *Om genus*, 2003].
- Connell, R.W., *Masculinities*. London, Polity Press, 1995 [Svensk övers. *Maskuliniteter*, 2003].
- Desrosière, Alain, *La politique des grandes nombres. Histoire de la raison statistique*. Paris, La Découverte, 1993.
- Durkheim, Émile & Mauss, Marcel, "De quelques formes primitives de classification – contribution à l'étude des représentations collectives", *Année sociologique*, Sixième année, 1902–1903.
- Durkheim, Émile, *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*. Paris, Les Presses universitaires de France, 1968 [1912].
- Ekerwald, Hedwig, *Den intelligenta medelklassen. En litteraturstudie över social bakgrund och studieresultat*. Diss. Studia Sociologica Upsaliensia. Uppsala, Uppsala universitetsbibliotek, 1983.
- Erikson, Robert & Jonsson, Jan O., *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre studier*. SOU 1993:85.
- Erikson, Robert, "Svensk välfärdsforskning", *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2003:2–3, s. 214–237.
- Erikson, Robert, *Uppväxtförhållanden och social rörlighet*. Stockholm, Allmänna förlaget, 1971.
- Escofier, Brigitte & Pagès, Jérôme, *Analyses factorielles simples et multiples : Objectifs, méthodes et interprétation*. Paris, Dunod, 1990.
- Everitt, B. S., *The Cambridge Comparative Dictionary of Statistics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Fairclough, Norman, "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities", *Discourse Society*, Vol. 4, No. 2, 1993, s. 133–168.
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*. Cambridge, Polity Press, 1992.
- Fast, Carina, *Sju barn lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i mötet med förskola och skola*. Diss., Uppsala universitet. Uppsala, Uppsala universitetsbibliotek, 2007.
- Fornäs, Johan, "Förord", i Thomas Ziehe, *Kulturanalyser Ungdom, utbildning, modernitet*, Stockholm, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1994, s. 7–13.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Den kultiverade människan*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Lund, Liber Läromedel, 1979.
- Frykman, Jonas, *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund, Historiska Media, 1998.
- Gesser, Bengt, *Utbildning, jämlikhet och arbetsdelning*. Lund, Arkiv, 1985.
- Gewirtz, Sharon & Ball, Stephen & Bowe, Richard, *Markets, choice and equity in education*. Buckingham, Open University Press, 1995.
- Grignon, Claude, *L'Ordre des Choses: Les Fonctions Sociales de L'Enseignement Technique*. Paris, Minuit, 1971.
- Gustafsson, Jan-Erik & Andersson, Anette & Hansson, Michael, "Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola", i *Välfärd och skola*. SOU 2000:39, s. 113–209.
- Halbwachs, Maurice, *La mémoire collective*, Paris, Presses universitaires de France, 1968 [1950].
- Halbwachs, Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris, Mouton, 1976, [1925].
- Hebdige, Dick, *Subculture. The meaning of style*. London, Meuthen, 1979.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per, *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund, Studentlitteratur, 1997.
- Hellspong, *Metoder för brukstextanalys*, Lund, Studentlitteratur, 2001.

- Hirdman, Yvonne, *Genus. Om det stabila föränderliga former*. Malmö, Liber, 2003.
- Yvonne Hirdman, *Gösta och genusordningen. Feministiska betraktelser*. Stockholm, Ordfront, 2007.
- Heyman, Ingrid, *Gånge hatt till! Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige: sjuksköterskors avhandlingar 1974–1991*. Diss., Stockholms universitet, Skeptronserien. Göteborg, Daidalos, 1995.
- Hjellbrekke, Johs., *Införing i korrespondensanalyse*. Bergen, Fagbokforlaget, 1999.
- Hong, Sung-Min, *Habitus, corps, domination : Sur certaines présupposés sociologiques de la sociologie de Pierre Bourdieu*. Paris, L'Harmattan, 1999.
- Hudson, R. A., *Sociolinguistics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980.
- Hultqvist, Elisabeth, *Segregerande integrering. En studie av gymnasieskolans individuella program*. Diss. Studies in educational sciences 38. Stockholm, HLS förlag, 2001.
- Härnqvist, Kjell, "Social selektion till gymnasium och högskola", i Robert Erikson & Jan O. Jonsson, *Sorteringen i skolan*, Stockholm, Carlssons, 1994, s. 95–131.
- Johannisson, Karin, *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*. Stockholm, Norstedts förlag, 1988.
- Johansson, Thomas, Sernhede, Ove & Trondman, Mats (ed.), *Samtidskultur. Karaoke, karnevaler och kulturella koder*. Nora, Nya Doxa, 1999.
- Johansson, Ulla, *Normalitet, kön och klass. Liv och lärande i svenska läroverk 1927–1960*. Tavelsjö, <<http://www.books-on-demand>>, 2000.
- Karlberg, Marie & Mral, Brigitte, *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Stockholm, Natur och kultur, 1998.
- Körner, Svante, Ek, Lars & Berg, Sven, *Deskriptiv statistik*. Lund, Studentlitteratur, 1984.
- Leffler, Eva, *Företagsamma elever. Diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan*. Diss. Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete nr 8. Umeå, Umeå Universitet, 2006.
- Lenz-Taguchi, Hillevi, *In på bara benet. En introduktion till feministisk poststrukturalism*. Stockholm, HLS Förlag, 2004.
- Lidegran, Ida, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 34. Uppsala, SEC, 2004.
- Liedman, Sven-Eric, *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Stockholm, Bonnier, 1997.
- Liljeström, Brita, *Uppväxtvillkor, Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm, Publica, 1973.
- Lindensjö, Bo & Lundgren, Ulf P., *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm, HLS Förlag, 2000.
- Lindensjö, Bo, *Högskolereformen. En studie i offentlig reformstrategi*. Diss. Stockholm Studies in Politics 20. Stockholm, Stockholms universitet, 1981.
- Lundberg, Henrik, *Filosofisociologi. Ett sociologiskt perspektiv på filosofiskt tänkande*. Diss. Lund, Sociologiska institutionen, 2007.
- Lundman, Lars, *Socioekonomisk differentiering i grundskolan*. Lärarhögskolan i Stockholm, Studies in education and psychology 3. Lund, CWK/Gleerups, 1979.
- Maroy, Christian, *École, régulation et marché. Une comparaison de six espace scolaires locaux en Europe*. Paris, Presses universitaires de France, 2006.
- Myrberg, Eva, *Fristående skolor i Sverige. Effekter på 9-10-åriga elevers läsförmåga*. Diss., Doktorsavhandlingar från Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen, Göteborg, Göteborgs universitet, 2006.
- Molin, Erik, *Betyg och bakgrund. En rapport om hur avgångsbetyg och ämnesval i grundskolan varierar med elevers kön, sociala klass och etniska bakgrund samt med föräldrars utbildning, inkomst och sysselsättning*. Näringspolitiska enheten, LO. Stockholm, LO, 2005

- Morgon, Mary S., "Economic man as model man: ideal types, idealizations and caricatures", *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 28, No 1, March 2006, s. 1–27.
- N. G, Irene C. L. & Tseng, Lu-Ming, "Learning to be Sociable. The Evolution of Homo Economicus", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 67, April 2008, s. 265–286.
- Nihlfors, Elisabeth, *Skolchefen i skolans styrning och ledning*. Diss. Uppsala Studies in Education 102. Uppsala, Uppsala universitetsbibliotek, 2003.
- Nordqvist, Ingrid & Langerth Zetterman, Monica, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv*. Gävleborgs län, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 33. Uppsala, SEC, 2004.
- Oberti, Marco, *L'école dans la ville. Ségregation, mixité, carte scolaire*. Paris, Sciences Po, Les Presses, 2007.
- Palme, Mikael, "Tidiga år i Stockholm och Paris", i Mikael Börjesson m.fl. (ed.), *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady*. Skeptronserien. Uppsala, Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet, 2006, s. 133–139.
- Palme, Mikael, *Valet till gymnasieskolan*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 9. Stockholm, HLS, 1994.
- Parson, Talcott, "The school class as a social system", *Harvard Educational Review*, 29, 1959, s. 297–318.
- Power, Sally & Edwards, Tony & Whitty, Geoff & Wigfall, Valerie, *Education and the middle class*. Buckingham och Philadelphia, Open University Press, 2003.
- Regin, Charles C., *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles, University of California Press.
- Reuterberg, Sven-Eric & Svensson, Allan, *Ekonomins betydelse för gymnasievalet*. Publikationer från Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet. Göteborg, Göteborgs universitet, 1990.
- Rikardsson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund, Studentlitteratur, 2004.
- Rosengren, Mats, "Retoriken – en kunskapsteori?" i Kurt Johannesson (ed.), *Vetenskap och retorik. En gammal vetenskap i ny belysning*. Stockholm, Natur och kultur, 2001, s. 40–55.
- Skawonius, Charlotte, *Välja eller hamna. Det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Diss. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm, Stockholms universitet, 2005.
- Sugden, Robert. "Rational choice theory: a survey of contributions from economics and philosophy", *Economic Journal*, Vol. 101, July 1991, s. 751–785.
- Svenska akademiens ordlista över svenska språket*, nionde upplagan. Stockholm, Svenska Bokförlaget/Norstedts, 1950.
- Svensson, Allan, *Genomströmningen i gymnasieskolan. En studie av elever som antogs till gymnasieskolan hösten 2003*, Göteborg, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, 2008.
- Sörlin, Sverker & Törnqvist, Gunnar, *Kunskap för välbefinnande. Universiteten och omvandlingen av Sverige*. Stockholm, SNS Förlag, 2000, s. 93.
- Wagner, Ann-Chatrine, *Les nouvelles élites de la mondialisation : Une immigration dorée en France*. Paris, Presses universitaires de France, 1998.
- Wahlströms, Ninni, *Om det förändrade ansvaret för skolan. Vägen till mål- och resultatstyrning och några av dess konsekvenser*. Örebro Studies in Education 3. Örebro, Universitetsbiblioteket, 2002.

- van Zanten, Agnès, "Middle-class parents and social mix in French urban schools: Reproduction of class relations in education", i *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 13, No 2, 2003.
- van Zanten, Agnès, *L'école de la périphérie : Scolarité et ségrégation en banlieue*. Paris, Presses universitaires de France, 2001.
- Watts, Ian, "Robinson Crusoe, Individualism and the Novel," i Ian Watts, *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. London, Chatto & Windus, 1957.
- Willis, Paul, *Learning to labour: How working class kids get working class jobs*. Hamhire, Gower Publishing, 1977.
- Winther Jørgensen, Marianne & Philips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*. Lund, Studentlitteratur, 2000 [1999].
- Ziehe, Thomas "Adjö till sjuttioalet", i Jens Bjerg, *Pedagogik. En grundbok*. Stockholm, Liber, 2000, s. 79-93
- Österlind, Eva, *Disciplinering via frihet. Elevers planering av sitt eget arbete*. Diss. Uppsala universitet, Uppsala studies in education 75, Acta universitatis upsaliensis. Uppsala, 1998.

Skeptronhäftet
(Skeptron Occasional Papers)
ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, *"Men Gud förbarne sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850–1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Donald Broady & Boel Englund (1992), *Ulf P. Lundgrens skrifter 1966–1991. En bibliografi*, 1992
8. Eva Trotzig, *"qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary fields"*, 1992
10. Monique Pinçon-Charlot & Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Barbro Andersson et al., *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 2 korr. uppl. 1998.
16. Christophe Charle, *French Universities and Intellectuals. Two Lectures*, 1998
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture Research Reports)
ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsförändring?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, *"...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist, *"Jag tycker det är för släppt". Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyldenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyldenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Forskningsplan*, 1998

23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002–2004*, 2001.
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003
30. Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, 2003
31. Ulf Borelius, *Källkritik och befrielseologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseologins uppkomst*, 2004
32. Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier. Tendenser på nationell nivå 1997–2001*, 2004
33. Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, 2004
34. Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, 2 uppl. 2006
35. Mikael Börjesson, *Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola*, 2004
36. Mattias Eriksson, *Sociologisk atlas över Stockholm*, 2005
37. Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, 2005
38. Esbjörn Larsson, *Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet*, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergei Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, *Utvärdering av Rekryteringsdelegationen*, 2 rev. uppl. 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, "Om de kunde ge en mall". En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, *Kvinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet*, 2006
42. Emil Bertilsson, *Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala*, 2007
43. Håkan Forsberg, *En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor*, 2008
44. Andreas Melldahl, *Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006*, 2008
45. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*, 2008
46. Mikael Palme, *Personlighetsutveckling och målrationalitet. Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet*, 2008